

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Evren TORBALI

MOLLA HÜSREV'İN DÜRER İSİMLİ ESERİNDE KÜLLÎ KÂİDELER

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Evren TORBALI

MOLLA HÜSREV'İN DÜRER İSİMLİ ESERİNDE KÜLLÎ KÂİDELER

Danışman

Prof. Dr. Ali BAKKAL

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2018

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Evren TORBALI'nın bu çalışması, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Ali BAKKAL (İmza)

Üye (Danışmanı) : Prof Dr. İshak ÖZGEL (İmza)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Zeki YAKA (İmza)

Tez Başlığı: Molla Hüsrev'in Dürer İsimli Eserinde Küllî Kâideler

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 26/06/2018

Mezuniyet Tarihi : 09/08/2018

(İmza)

Prof. Dr. İhsan BULUT

Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Molla Hüsrev”in Dürer İsimli Eserinde Küllî Kâideler” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımda yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Evren TORBALI

T.C.

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ	
Adı-Soyadı	Evren TORBALI
Öğrenci Numarası	20145249004
Enstitü Ana Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Programı	Tezli Yüksek Lisans
Programın Türü	(X) Tezli Yüksek Lisans () Doktora () Tezsiz Yüksek Lisans
Danışmanın Unvanı, Adı-Soyadı	Prof. Dr. Öğretim Üyesi Ali BAKKAL
Tez Başlığı	Molla Hüsrev'in Dürer İsimli Eserinde Küllî Kâideler
TurnItIn Ödev Numarası	984357059

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 136 sayfalık kısmına ilişkin olarak, 23/07/2018 tarihinde tarafımdan Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nda belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve ekte sunulan rapora göre, tezin benzerlik oranı;

alıntılar hariç % 12

alıntılar dahil % 15 'tir.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

(x) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise;

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporu'nun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esasları'nda öngörülen yüzdeler sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlerin ışığı altında tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

23/07/2018

(imza)
Prof. Dr. Ali BAKKAL

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	iv
ÖZET	v
SUMMARY	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MOLLA HÜSREV'İN HAYATI VE DÜRERÜ'L-HUKKÂM FÎ ŞERHİ DURERİ'L-AHKÂM İSİMLİ ESERİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Molla Hüsrev'in Hayatı Eserleri ve İlmi Kişiliği	3
1.1.1. Yaşadığı Dönem.....	3
1.1.2. Hayatı	5
1.1.3. Eğitimi.....	8
1.1.3.1. Hocaları.....	9
1.1.3.2. Öğrencileri	10
1.1.4. Resmi Görevleri	12
1.1.5. Eserleri.....	12
1.1.6. Vefatı.....	15
1.1.7. Molla Hüsrev'in İlmi Kişiliği.....	16
1.2. Dürerü'l-Hukkâm fi Şerhi Gureri'l-Ahkâm'ın Değerlendirilmesi.	17
1.2.1. Dürer Üzerine Yazılan Şerh, Hâşiye ve Tercümeler.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

KÜLLÎ KÂİDE KAVRAMI

2.1. Küllî Kâide Kavramı ve İlgili Kavramlar	22
2.1.1. Küllî Kâide Kavramı	22
2.1.2. Terimleşme Süreci.....	25
2.1.3. Küllî Kâidenin Özellikleri.....	27
2.1.3.1. Soyut Nitelikte Olmaları	27

2.1.3.2. Ağlebî Nitelikte Olmaları	28
2.1.3.3. Müsellemâtta Olmaları	28
2.1.4. İlgili Terimler	28
2.1.4.1. Dâbit	28
2.1.4.2. el-Eşbâh ve'n-Nezâir	29
2.1.4.3. Furûk.....	30
2.1.4.4. Fıkıh Usûlü Kâidesi	30
2.1.4.5. Fıkıh Nazariyesi.....	31
2.1.4.6. Küllîyat	31
2.2. Küllî Kâidenin Kaynakları	32
2.2.1. Kur'ân-ı Kerim.....	32
2.2.2. Hadis-i Şerifler	33
2.2.3. İctihatlar.....	33
2.3. Kavâid Literatürü	34
2.3.1. Hanefî Ekolü.....	34
2.3.2. Şâfiî Ekolü.....	36
2.3.3. Maliki Ekolü.....	37
2.3.4. Hanbeli Ekolü.....	37
2.3.5. Şia Ekolü	38
2.3.6. Günümüzde Yapılan Çalışmalar	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜRERÜ'L-HUKKÂM'DA GEÇEN KÜLLÎ KÂİDELER VE DÂBITLAR

3.1. Eserde Geçen Kâidelerin İfade Şekli	40
3.2. Küllî Kâideler ve Örnekleri	42
3.2.1. Kaynağı Nass Olan Küllî Kâideler.....	43
3.2.1.1. Kaynağı Kur'ân-ı Kerim Olan Küllî Kâideler.....	43
3.2.1.2. Kaynağı Hadîs-i Şerîf Olan Küllî Kâideler	56
3.2.2. Kaynağı Müstenbat Olan Küllî Kâideler.....	61
3.3. Dâbitlar ve Örnekleri.....	95
3.3.1. Kaynağı Nass Olan Dâbitlar.....	95
3.3.1.1. Kaynağı Kur'ân-ı Kerim Olan Dâbitlar.....	95
3.3.1.2. Kaynağı Hadîs-i Şerîf Olan Dâbitlar	96

3.3.3. Kaynağı Müstenbat Olan Dâbitlar.....	102
SONUÇ	122
KAYNAKÇA.....	124

KISALTMALAR LİSTESİ

(c.c.)	: Celle celâlühü
(r.h.)	: Rahmetullâhi aleyh
(ty)	: Tarih yok
bk.	: Bakınız
bs.	: baskı
Hz.	: Hazreti
hZR.	: hazırlayan
md.	: maddesi
r.a.	: Radıyallahü anh, Radıyallahü anhâ
nşr.	: nâşir
C.	: Cilt
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicri
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
sy.	: sayı
thk.	: tahkik yapan
trc.	: tercüme eden
vb.	ve benzeri
Yy.	: Yayınevi

ÖZET

İslâm fihkî çok farklı ve uzun meseleleri ihtiva etmektedir. Bir Müslümanın ise bütün bu meseleleri bilmesi, hafızasında tutması çok zor gözükmektedir. İşte tam burada, imdadımıza, meselelerin hangi temel prensiplere dayandığı fikri yetişmektedir. Bu temel prensiplerin kaynağını da kimi zaman Kur'ân-ı Kerîm, kimi zaman Hadîs-i şerîf, kimi zaman da müçtehitlerin içtihadı oluşturmaktadır. Bu temel prensiplere küllî kâide (genel hukuk kuralları) ve dâbıt (özel hukuk kuralları) ismi verilmektedir. Küllî kâide ve dâbıtlar bilindiği takdirde, çok derin meseleler içerisinde boğulmaktan kurtulacak, aynı zamanda da sağlam bir düşünce yapısına kavuşmak mümkün olacaktır.

Küllî kâide ve dâbıtları öğrenmenin yolu, bunlarla alakalı müstakil eserlere veya bunların uygulamalı olarak verildiği fikh kitaplarına müracaat etmekten geçer. Küllî kâide ve dâbıtların uygulamalı olarak verildiği fikh kitaplarının en önemlilerinden birisi de, Osmanlı devletinin yükseliş döneminde yazılan ve asırlar boyunca medreselerde fikh kitabı olarak okutulmuş, mahkemelerde de hukuk kaynağı olarak kullanılmış, *Düreru'l-Hukkâm fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm* isimli eserdir. Eseri, Fatih Sultan Mehmet tarafından “*Zamanımızın Ebû Hanîfesidir*” iltifatına mazhar olan Molla Hüsrev'in kaleme almış olması daha da önemli kılmaktadır.

Bu çalışmada Molla Hüsrev'in *Düreru'l-Hukkâm* isimli eserinde yer verdiği hükümler incelenerek, bu hükümlerin dayanağı konumunda bulunan küllî kâide ve dâbıtların tesbiti yapılacaktır. Müellifin küllî kâide ve dâbıtları kullanım amacı ve yöntemi ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Molla Hüsrev, Düreru'l-Hukkâm, Küllî Kâide, Dâbıt.

SUMMARY

GENERAL PRINCIPLES IN MOLLA HUSREV'S WORK NAMED DURER

Islamic law contains many different and long issues. It is very difficult for a muslim to know all these things and to keep them in memory. At this point, the idea that issues are based on the fundamental principles saves us. The source of these basic principles is consisted of sometimes the Qur'an, God's Word, sometimes Hadith-i Sharif, sometimes ijihad of the mujtahids. These basic principles are called the legal maxims (general law rules) and dâbît (private law rules). If the legal maxims and dâbits are known, it is possible to get rid of drowning in very deep issues and at the same time it is possible to attain a thought structure.

The way of learning legal maxims and dâbits is to apply to independent books which are related to them or apply fiqh books which express practically. One of the most important of the fiqh books in which the legal maxims and dâbits are practically applied is the Düreru'l-Hukkâm fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm, which was written during the ascension period of the Ottoman state and was taught as a legal book in medresses for centuries and used as a legal source in the courts. It is even more important that Molla Husrev's, who has the compliment of Fatih Sultan Mehmet "Abu Hanîfes of our time" wrote it.

In this study, the provisions in Molla Husrev's work named Düreru'l-Hukkâm will be analyzed and will be identified of the legal maxims and the dâbits. It will be tried to reveal the purpose and the methods of author's using legal maxims and dâbits.

Keywords: Molla Husrev's, Düreru'l-Hukkâm, Legal Maxims, Dâbits.

ÖNSÖZ

İnsan sosyal bir varlık olmasının sonucu olarak toplu yaşamak zorundadır. Dolayısıyla insanlar arasında sosyal düzenin sağlanması ve bunun devam ettirilmesi gibi hususlarda toplu yaşamdan kaynaklanan bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Zira insanın doğasında çıkarıcılık vardır. Nihâyetinde bu duygu sebebiyle insan, toplumsal düzen kurallarının olmadığı bir dünyada her şeyin kendi lehine olmasını isteyecek ve sonunda toplumda kargaşa meydana gelecektir. Bu sorunların ortadan kaldırılması da toplumsal düzeni sağlayacak kuralların ortaya konmasıyla mümkündür. Toplumsal düzen kurallarının en etkililerinden birisi de hukuk kurallarıdır. Çünkü hukuk kuralları yetkili organ tarafından (devlet) yaptırım gücü ile desteklenmektedir. Ancak bir toplumda hukuk kurallarının oluşumu uzun tarihi bir süreç gerektirir. Bu tarihi süreç içinde din, örf ve benzeri etkenler de hukuk kurallarına kaynaklık eder.

Osmanlı devleti kendisinden önce üzerinde Türk İslâm devletlerinin bulunduğu bir coğrafyada kurulmuştur. Dolayısıyla Osmanlı devleti, en önemli unsuru İslâm olan bir kültürel miras üzerine oturmuştur. Bunun doğal sonucu olarak da hukuk sistemleri içerisinde İslâm hukukunu benimsemiştir.

Osmanlı devletinin tarihi seyri içerisinde Fatih Sultan Mehmet'ten itibaren hukuki alanda kendisine başvurulmuş kaynaklardan birisi Molla Hüsrev'in kaleme aldığı "*Gureru'l-Ahkâm*" ve onun şerhi olan "*Dürreru'l-Hukkâm*" isimli eserleridir. Bu iki kitap Osmanlı Devletinin yarı resmi hukuk kitabı olarak benimsenmiştir. Bundan dolayı Molla Hüsrev'in İslâm hukuku alanındaki görüşlerinin incelenmesinin, uzun yıllar ona kaynaklık etmiş olması bakımından Osmanlı devletinin hukuk sisteminin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacağını düşünmekteyiz.

Tezin amacını, Osmanlı devleti hukuk sistemine yıllarca kaynaklık etmiş bu eserdeki hükümlerin ortaya konmasında temel alınan küllî kâide ve dâbitların tespit edilmesi oluşturmaktadır.

Evren TORBALI

Antalya, 2018

GİRİŞ

Konunun Önemi ve Sınırlandırılması

İslâm Hukukunun gelişim sürecinde küllî kâideler (Genel hukuk kuralları) ve dâbitlar (özel hukuk kuralları) çok önemlidir. Zira fer'î meseleler akılda tutulamayacak kadar çoktur. Ayrıca zamana, mekâna ve diğer bazı nedenlere bağlı olarak da farklılık arz etmektedir. Bu sınırsız sayıdaki fer'î meseleleri, fakihin yeni oluşabilecek problemlere hızlı ve tutarlı çözüm bulmasını sağlamak için, belli hukuk kuralları etrafında toplayarak bir sistematığe bağlamak gerekmektedir. Bunun da çözümü, problemleri küllî kâide ve dâbitlara arz etmektir. Küllî kâide ve dâbitlar kimi zaman doğrudan nassın bizzat kendisi olarak karşımıza çıkmakta iken, kimi zaman nasstan özüm senerek, bazen de tümevarım veya icthad yoluyla oluşturulmaktadır. Genel olarak küllî kâidelerin temelde nasslara dayalı olup bu nassların hukuki bir forma aktarılma faaliyeti olduğu söylenebilir. İslâm hukuk tarihi boyunca söz konusu kâidelerin kimi zaman müstakil eserlerde ve genelde de furu ve usül eserlerinde iç içe olduğu görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin hukuk sisteminde önemli bir yer işgal eden Molla Hüsrev'e ait *Dürrer* isimli eserde yer alan küllî kaide ve dabitları ele alan bir çalışmanın yapılmamış olması bizi bu alanda çalışmaya sevk eden başlıca etken olmuştur. Molla Hüsrev'in saygın kişiliği, ilim adamlığı dönemin padişahı Fatih Sultan Mehmet tarafından da teslim edilmiş ve onun hakkında "Zamanımızın Ebû Hanîfesidir" şeklinde iltifatta bulunmuş olması da tez konusu olarak seçmemizdeki etkenlerden birisidir.

Üçüncü bölümde *Dürrer*'deki küllî kâidelerin tespitinin yanı sıra belli bir konu ile ilgili genel hükümleri ifade eden dâbitları da inceledik. Bununla birlikte müellifin küllî kaide ve dâbitları zikretmemesine rağmen, verdiği hükmün oluşmasında zihninin arka planında var olduğuna inandığımız kâide ve dâbitları da tespit etmeye çalıştık.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Tezimizin temel amacı *Dürrer*'de yer alan küllî kâide ve dâbitların tespit edilmesidir. Bunun yanı sıra tespit edilen küllî kâide ve dâbitların kullanım yöntemleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece genelde Osmanlı hukuk sisteminde özelde de Molla Hüsrev'in düşünce sisteminde hükümlerin belli kurallar hiyerarşisi gözetilerek oluşturulduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

“Molla Hüsrev’in *Dürer* İsimli Eserinde Küllî Kâide ve Dâbitlar” başlıklı tezimiz bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde Molla Hüsrev’in yaşadığı çağın siyasal durumu, onun hayatı, eğitimi, öğrencileri, hocaları, eserleri ve *Dürer* kitabının tanıtımı ile bu kitap üzerine yazılan şerh ve hâşiyeler ele alınmıştır.

İkinci bölümde ana hatlarıyla küllî kâide kavramı, özellikleri, ilişkili terimler ile küllî kâidelerin kaynakları ve literatürü araştırılmıştır.

Üçüncü bölüm ise tezimizin asıl konusu olan *Dürer*’deki küllî kâide ve dâbit uygulamalarına ayrılmıştır. Küllî kâide ve dâbitların tespitinde çerçeve oldukça geniş tutulmuş, tespit edilen kâidelerin Arapça orijinal ifadeleri de verilerek numaralandırılmıştır. Özelliği itibariyle veciz olan bu kâide ve dâbitlar Türkçe’ye çevrilirken, tercümenin özlü olmasından çok, anlaşılabilir olmasına dikkat edilmiştir. Bu noktada gerekli görüldükçe anlam geniş tutulmuştur. Her bir kâide ve dâbitta müellifin kural hakkında verdiği bilgilere bağlı kalarak ve ayrıntıdan olabildiğince kaçınarak açıklamalar yapılmıştır. Bir kâide ve dâbitla ilgili yeterli fikir verdiğini düşündüğümüz örnekle iktifa edilip tezimizi uzatmamak için fazlasına dipnotta işaret edilmiştir. Küllî kâide ve dâbitların kaynakları mümkün mertebe gösterilmeye çalışılmıştır.

Kâide veya dâbit zikredilmeksizin sadece hükmün verildiği yerlerde kâide veya dâbit “*Mecelle*” ve Hanefî fihhına ait en sistematik eserlerden birisi olarak kabul edilen Kâsânî’nin “*Bedâiyu’s-Sanâyi*”inden tespit edilerek zikredilmiştir.

Tezimizin kapsamına girmemekle birlikte kâide kavramı ile ilişkisi bulunan dil ve usûl kâidesinin mevcut olduğu yerlere de işaret etmekle yetinildi.

Araştırmamızda küllî kaide ve dâbitların tespit edilmesi sırasında tarama yöntemi kullanılarak öncelikle yazarın zikrettiği, atıfta bulunduğu ya da metinde bulunmamakla birlikte müellifin zihin dünyasında var olduğunu düşündüğümüz kurallar tespit edilmiştir. Tespit edilen bu kuralların eserde sunulmuş, istihdam ve istidlal biçimleri tasvir edilmiş, elde edilen bulgular tahlil edilmiştir.

Araştırmamızda temel aldığımız nüsha, müellife ait Fazilet yayınevi tarafından 2017 yılında İstanbulda basılmış olan iki ciltlik *Dürer-ül-Hükkâm fî Şerh-i Gurer-il-Ahkâm adlı eserdir.*

BİRİNCİ BÖLÜM

MOLLA HÜSREV'İN HAYATI VE DÜRERÜ'L-HUKKÂM FÎ ŞERHİ DURERİ'L-AHKÂM İSİMLİ ESERİNE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Molla Hüsrev'in Hayatı Eserleri ve İlmi Kişiliği

1.1.1. Yaşadığı Dönem

Molla Hüsrev (ö. 885/1480) Osmanlı devletinde hukuki ve dini alanda birçok hizmetler yapmış büyük devlet adamıdır. Müderrislik, kadılık, kazaskerlik ve şeyhü'l-İslâmlık yaptığı hizmetler arasında sayılabilir. Bunlarla beraber fıkıh, fıkıh usûlü, tefsir, Arap Dili, felsefe ve mantık gibi farklı alanlarda kitaplar yazmıştır. Onun hayatıyla alakalı bilgilere girmeden önce, içinde yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal ortamlarından kısaca bahsetmek faydalı olacaktır.

Molla Hüsrev'in doğum tarihi tam olarak bilinmemekle beraber vefat ettiği yıl (ö. 885/1480) dikkate alındığında XV. Yüzyılın ilk seksen yılında yaşadığı söylenilebilir.¹ Bu dönemlerde Osmanlı devletinin yönetiminde; Çelebi Mehmet (816-825/1413-1421), II. Murat (825-855/1421-1451) ve Fatih Sultan Mehmet Han (855-886/1451-1481) bulunmaktadır. XV. Yüzyılın ilk dönemleri Osmanlı devletinin karışıklık dönemleridir. Zira Yıldırım Beyazıt (804/1402) yılında Ankara da Timur'la savaşmış ve esir düşmüş ve 805/1403 tarihinde de Akşehir de vefat etmiştir. Savaş sonucu Timur Beyazıt'ın beş çocuğundan biri olan Mustafa çelebiyi yanında Semerkant'a götürmüş diğerlerinden Süleyman Çelebiyi Rumeli'deki Osmanlı topraklarını kendine bağlı olarak yönetmek üzere Anadolu'da bırakmıştır. Daha sonraki yıllarda Yıldırım Beyazıt'ın çocukları arasında taht mücadelesi başlamış, on yıl kadar süren bu mücadele neticesinde I. Mehmet Çelebi (816/1413) tahtı ele geçirmiş ve Osmanlı'nın tek hükümdarı olarak yönetime geçmiştir.² I. Mehmet döneminin en önemli meselesi olumsuz şartlar altında geçen fetret döneminden sonra Anadolu ve Balkanlarda tekrardan hâkimiyet kurmak ve birliği sağlamaktır.

I. Çelebi Mehmet'ten sonra yerine oğlu II. Murat 1404/1451 tahta geçmiştir. II. Murat 1425/1430 yılları arasında Venediklilerle savaşmış, 1434 yılında Sırbistan, Macaristan ve Eflaklarla mücadele etmiş, 1444 yılında Varna Savaşında Macarları yenmiştir. II. Murat

¹ Ferhat Koca, *Molla Hüsrev'in Hayatı, Eserleri ve Kişiliği*, Uluslar Arası Molla Hüsrev Sempozyumu, Bursa 18-20 Kasım 2011, s. 21; Mefail Hızlı, *Molla Hüsrev Medresesi*, Uluslar Arası Molla Hüsrev Sempozyumu, Bursa 18-20 Kasım 2011, s. 65.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982, s. 328-345.

zamanında bilimsel yaşamda büyük gelişmeler olmuş, Arabistan, Türkistan ve Kırimdan birçok âlim Osmanlı coğrafyasına gelmiştir.³

II. Murattan sonra yerine oğlu Fatih Sultan Mehmet tahta geçmiştir. Ancak Fatih'in tahta geçmesinde iki aşama vardır. Birincisinde henüz 12 yaşında iken babası tahttan feragat etmiş ve 1444 yılında babasının yerine II. Mehmet tahta geçmiştir. Fakat iç ve dış siyasi olaylar sonucu 1446 yılında babası II. Murat tekrar tahta çıkmak zorunda kalmıştır. Bu dönemde II. Mehmet "Sancak beyi" olarak Manisa'ya gönderilmiştir. İkinci aşama ise 855/1451 yılında II. Murat'ın vefatı üzerinedir ki o dönemde on dokuz yaşında olan II. Mehmet tekrar tahta çıkmıştır. Bu dönemin en önemli olayı İstanbul'un fethidir. Zira bu olay sonucunda orta çağ kapanmış yeniçağ açılmıştır. Dönemin öne çıkan özellikleri; Anadolu birliğinin sağlanması ve sosyal kurumlaşmanın hemen hemen tamamlanmış olmasıdır. Osmanlı devletinde bulunan kurumların çoğu Selçuklular'ın devamı niteliğinde olmakla beraber, Osmanlı devleti bu kurumlara yeni bakış açıları getirmiş ve yüzyıllar boyu bunların sürekliliğini sağlamıştır. Bu kurumlar Osmanlı devletinin asırlarca varlığını devam ettirmesinde büyük etkiye sahiptir. Bununla beraber Fatih'in ismini verdiği ve programlarının hazırlanmasında katkısının bulunduğu birçok medrese inşa etmiştir. Bunların içinde en meşhur olanı "Sahn-ı Seman Medresesi" dir. Bu medresenin inşasına 1462 de başlanıp 1470 de tamamlanmıştır. Adı geçen medrese sekiz yüksek dereceli medreseden meydana geldiği için "Sahn-ı Seman" adını almıştır. Osmanlının bazı âlimleri buraları "Medrese-i Âliyye" olarak isimlendirir. Medresede toplam 150 oda bulunmaktadır. Bunlardan 120 si öğrencilere tahsis edilmiş ve her odada bir öğrencinin kalması planlanmıştır. Diğer geri kalan 30 oda da medresede bulunan görevliler için ayrılmıştır. Sahn-ı Seman Medreseleri aklî ve naklî ilimlere göre planlanmış ve her bölüm için konusunda uzman birer müderris ve müderris yardımcısı atanmıştır. Bazı araştırmacılar XVI. yüzyılda bu medreselerde *el-Hidâye*, *et-Telvîh*, *Şerh-i Adud*, Buhârî ve el-Keşşaf ile Beyzâvî'nin tefsirlerinin okutulduğunu dile getirmişlerdir.⁴ Fatih bilim ve tekniğe çok önem vermiş bu sayede yeni başkent olan İstanbul bilim ve kültür merkezine dönüşmüştür. Bu dönemin ünlü bilim adamları arasında; Hocazâde Muslihiddin Mustafa b. Yusuf (ö.1487) Akşemseddin Muhammed b. Hamza (ö.1459), Molla Gürânî (ö.1488), Molla Yegân (ö.1461) ve Molla Zeyrek (ö.1497-98) gösterilebilir. Bunların yanında ülke sınırları dışında yaşayan birçok değerli bilim adamı da yeni başkente davet edilmiştir.

³ Halil İnalçık, "Murad II", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXXI, s. 164-172.

⁴ Fahri Unan, "Sahn-ı Seman", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXXV, s. 532-533.

Bunlara örnek olarak; Ali Kuşçu (ö.1474), öğrencisi Mirim Çelebi (ö. 1525) Şerefeddin Sabuncuoğlu (ö. 1468) ve Celaleddin Hıdır (ö.1417), gösterilebilir.⁵

Fatih dönemi yalnız teşkilat açısından değil, anlayış ve yaklaşım açısından da önemli bir dönemdir. Zira teşkilat kanunnamesinde ilk defa ulemaya yer verilmiştir.⁶

Sonuç olarak Molla Hüsrev'in içinde yaşadığı dönem Osmanlı açısından, kuruluşunun tamamlandığı, hukuki ve dini kurumların yerleştiği bir dönem olarak kabul edilebilir.

1.1.2. Hayatı

Çalışmamıza kaynaklık eden Molla Hüsrev'in yaşamıyla ilgili kısa bilgi verilmesi konunun anlaşılmasına katkı sağlayacağını düşünmekteyiz. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında müellifin hayatıyla ilgili kısa bilgi verilecektir.

Osmanlı devletinin üçüncü Şeyhu'l-İslâm'ı olan Molla Hüsrev'in asıl ismi Mehmet'tir. Künyesi "*Dürerü'l-Hukkâm*" isimli eserinin sonunda yazdığı üzere Mehmet b. Ferâmurz (Feramerz) b. Ali dir. Molla Hüsrev'in babası Feramurz kızını Osmanlı emiri olan Hüsrev beyle evlendirmiştir. Babasının vefatından sonra küçük Mehmet'i (Molla Hüsrev) eniştesi Hüsrev bey himayesine almış ve onunla ilgilenmiştir. Bu nedenle ilk zamanların Hüsrev'in kayını lakabıyla anılmıştır. Daha sonraki dönemlerde ismi çok kullanıldığı için kayını lakabı yerine sadece Hüsrev olarak anılmıştır⁷. İlerleyen zamanlarda meşhur olduğu bu ismin başına "Molla" kelimesi eklenmiştir. Molla kelimesi Mevla kelimesinden türeyip o zamanlar büyük kadı (Hâkim), 1. Sınıf kadılık görevini yürütmüş kişi, büyük âlim manasında kullanılırdı. Fatih devri âlimlerinin hemen hepsinin isimlerinin başına bu kelime, unvan olarak ilave edilmiştir.⁸

Eski kaynaklar Molla Hüsrev'in babasının Rum asıllı olduğunu daha sonra İslâmiyet'i kabul ettiğini ifade etmişlerdir. Taşköprüzade (ö. 1561) Molla Hüsrev'in babasının varsak emirlerinden (ümerâ-i ferasiha) Rum asıllı Feramurz olduğunu kaydeder. Ancak bu kayıt Mecdi (ö. 1591) tarafından yanlış anlaşılıp, ümerâ-i ferasihe yerine ümerâ-i france (frenk emirleri) şekline dönmüştür. Hoca Sadettin Efendi de (Rumiyyü'l-Asl'ı) Rum asıllı olarak yorumlamıştır. Bunların sonucunda Molla Hüsrev'in Rum asıllı olduğu kanaat'ına varılmıştır.⁹ Hâlbuki Rumiyyü'l-Asl ibaresi o kişinin aslen Rum olduğu anlamına değil de

⁵ Abdurrahim Ayğın, *Dürer Kitabı Çerçevesinde Molla Hüsrev'in Fıkhi Görüşleri*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s. 2.

⁶ Koca, "*Molla Hüsrev'in Hayatı, Eserleri ve Kişiliği*", s. 21.

⁷ Ferhat Koca, "*Molla Hüsrev*", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXX, s. 252.

⁸ Cihat Tunç, *Molla Hüsrev'in İlmi Hayatı*, Gevher Nesibe Sultan Adına Düzenlenen "Molla Hüsrev Mehmet Efendi" Kongresi Tebliğleri, Kayseri 1985, s. 5.

⁹ Ayğın, "*Dürer Kitabı Çerçevesinde Molla Hüsrev'in Fıkhi Görüşleri*", s. 3.

Rum vilâyetlerinde doğduğu anlamına gelir. Rumî'nin anlamı Eski Roma İmparatorluğunun hâkim olduğu bölgeler demektir.¹⁰

Mecdi efendi, (ö. 1591) Molla Hüsrev'in babasının Sivas ile Tokat arasında bir köyde yaşadığını belirtmiştir. Bunun dışında Molla Hüsrev'in doğumuyla ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Buradan hareketle O'nun doğum yerinin Tokat ile Sivas arasında bulunan ve bu iki şehre çok yakın olan Sivas'ın Yıldızeli ilçesi, Çırçır Nahiyesi 'ne bağlı Kargın Köyü'nden olması daha isabetli gözükmektedir.¹¹

Molla Hüsrev'in nesebinin Rum olduğuyla ilgili verilen bilgilerin gerçekte ilgisi olduğu düşünülmemektedir. Zira adı geçen âlim'in bizzat kendisi dedesinin adının Ali olduğunu "*Dürrü'l-Hukkâm*" da belirtmiştir. Buradan hareketle Molla Hüsrev'in Müslüman bir aileden geldiğini söylenebilir.

Molla Hüsrev'in yaşamının ilk dönemi Rum vilâyetlerinde (Sivas, Tokat o dönemde Rum vilâyetleri olarak anılmaktadır.) geçirmiş ve eniştesinin himayesinde eğitimini almıştır. Bursa'da Molla Fenari'nin oğlu olan Bursa Kadısı Yusuf Bali'den icazet almış, bunun yanında Edirne'de Sa'deddin et-Teftazani'nin öğrencileri Burhaneddin Haydar Herevi ile Molla Yegân ve Şeyh Hamza gibi Osmanlı bilginlerinden eğitim almıştır. Hocalarıyla ilgili çalışmanın devamında geniş bilgi verilecektir. İlk resmi görevine Edirne'de Şah Melek Medresesi müderrisi olarak tayin edilmiştir. 839'da (1435-36) aynı şehirde bulunan Çelebi (Halebiyye) Medresesi müderrisliğinin de kendisine verildiği söylenmektedir. II. Murad'ın, yönetimi oğlu Mehmed'e bıraktığı sırada (848/1444) kazaskerliğe getirilmiştir. Bu sırada müderris mi yoksa kadı mı olduğu konusunda netlik yoktur. Muhtemelen II. Murad'ın tekrar yönetime geçmesiyle (850/1446) bu görevden ayrılmış ve Edirne kadısı olmuştur.¹² Aşağıda sırasıyla görev yerleri izah edilecektir.

Molla Hüsrev'in yaşamının ilk yıllarından beri bilime olan düşkünlüğü ve bu konudaki çalışmaları ilme çok değer veren II. Mehmed'in dikkatini çekmiş ve bu sayede aralarında büyük yakınlık meydana gelmiştir. Bu yakınlığın Molla Hüsrev'in mesleki hayatının tümünü etkilediği söylenebilir. İstanbul'un fethinden sonra ilk baş kadı Hızır Bey'in (863/1459) vefatının ardından Molla Hüsrev İstanbul kadılığına atanmış ve bunun yanında Galata ve İskenderiye kadılıkları ile Ayasofya Medresesi müderrisliği de kendisine verilmiştir. Kaynaklardan elde edilen bilgilere göre 877 (1472-1473) yılında Molla Hüsrev, tertiplenen bir

¹⁰ Ferhat Koca, *Osmanlı Şeyhu'l-İslâm'ı Molla Hüsrev Hayatı, Eserleri ve Görüşleri*, 2. Baskı, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011, s. 34-35.

¹¹ Koca, "*Molla Hüsrev'in Hayatı, Eserleri ve Kişiliği*", s. 26, Ayrıca bkz. Koca, "*Osmanlı Şeyhu'l- İslâm'ı Molla Hüsrev Hayatı, Eserleri ve Görüşleri*", s. 35-39.

¹² Koca, "*Molla Hüsrev*", *DİA*; c. XXX s. 252.

düğün cemiyetinde dönemin önde gelen bilim adamlarından Molla Gürânî'ye (ö.1488), padişahın sağında, kendisine ise padişahın solunda yer verilmesini ilmi konumuna uygun bulmadığından İstanbul'u terk edip Bursa'ya gitmiştir. Bursa'da Emir Sultan'a yakın Zeyniler semtinde bir arsa satın alıp "Hüsrev Medresesi" adıyla bilinen kendi medresesini inşa etmiştir. Bu medrese vakfiyesine göre başlangıçta yirmili medrese olarak kurulmuş, 1000 (1591-92) yılında kırklı, 1004 (1595-96) yılında ellili medrese payesine çıkarılmıştır. Ancak belli bir müddet bu medresede ders verdikten sonra tekrardan Fatih Sultan Mehmet onu İstanbul'a davet etmiş ve İstanbul müftülüğüne atamıştır.

Molla Hüsrev, 872/1467 yılında yakalandığı salgın veba hastalığından kurtulması için yüce Mevlâ'ya şöyle yalvarır:

"Ey şanı yüce ve gücü büyük olan Allah (c.c.) eğer beni; O'nun maarif ve ulûm çöllerinde, -idrak ve fehm sahalarında mesafe katetmeye kadir olacağım şekilde bu afetten kurtarırsa, ihsan edilmiş ömrümün kalan kısmını, mendup (şeriatça yapılması uygun görülen) bir yol ile kalbimdeki şu şeyi ortaya koymaya harçayacağım: fıkıh hakkında sağlam, tertibi hoş bir metni tasnif etmeye ve muhkem, intizamı güzel, zayıf rivâyetlerden salim metinlerin ıtlakâtı (iyice anlaşılması) için fetvalarda, şerhlerde zikredilmiş kayıtlarla ve metinlerde vaki olan müsâmahalar, devşirip bağlama kabilinden şerif ve latif işaretlerle donatılmış; meşhur metinlerde yazılı olmayan olayların hükümlerini dürüp devşiren fasih; edip, yani arapça ilminde mahir olup nazmı beğenilen bir metin tertip edeceğim diye azmettim. Yüce Allah (c.c) bendeki hastalığı gidermekle bana ihsanda bulununca ve bana şefkat ve merhamet hazinelerinden selâmet elbisesini giydirince arzu ettiğim işe giriştim, kastettiğim şeye başladım".

Büyük fıkıh bilgini bu eserini tamamlayınca ona "Gureru'l-Ahkâm" ismini verdiğini belirtmektedir. Bu eser çalışmamızda temel aldığımız kitaptır ve bilginimizin ismini ölümsüzleştirmeye yetmiştir.¹³

Molla Hüsrev vefat tarihi olan 885 (1480) yılına kadar İstanbul Müftülüğü görevinde kalmıştır. Vefat ettiğinde Cenazesi Bursa'ya götürülüp kendi medresesinin haziresine gömülmüştür.¹⁴

Molla Hüsrev geniş maddi imkâna sahip olmasına rağmen mütevazı, vakarlı ve dindar bir hayat yaşamıştır. Zayıf ve güçsüzlere yardım etmeyi sevmesi, düşkünlerin elinden tutması sayesinde halkın beğenisini kazanmış ve bu vesileyle halk tarafından büyük itibar ve hürmet görmüştür. Kadılık görevine getirilmesini kendisi için bir imtihan görmüş ve gönülsüz olarak

¹³ Murtaza Korlaeçli, *Molla Hüsrev'in İlmi Çevresi ve Şahsiyeti*, Gevher Nesibe Sultan Adına Düzenlenen "Molla Hüsrev Mehmet Efendi" Kongresi Tebliğleri, Kayseri 1985, s. 43.

¹⁴ Koca, "Molla Hüsrev", *DİA*, c. XXX, s. 252. Ayrıca bkz. Aygün, "Dürer Kitabı Çerçevesinde Molla Hüsrev'in Fıkhi Görüşleri", s. 5.

bu görevi kabul etmiştir. Ancak kadılık yaparken İslâm hukuk kurallarını tatbik sayesinde bir metin kaleme alma imkânı bulmuş (*Gurerü'l-Ahkâm*), bu nedenle kadılığı hayırlı bir imtihan olarak nitelemiştir. Bu metni (*Gurerü'l-Ahkâm*) tamamlarken kadılık mesleğinden kurtulmuş ve peş peşe gelen bu nimet vesilesiyle şükranda bulunmak için onu şerh etmeye koyulmuştur.

Fatih Sultan Mehmet kendi adına yaptırdığı caminin etrafında Sahn-ı Seman medreselerini inşa etmiş ve bu medresenin programını padişahla beraber Veziri Âzam Mahmud Paşa, Molla Hüsrev ve Ali Kuşçu birlikte hazırlamışlardır. Bu nedenle Molla Hüsrev, Osmanlı eğitim kurumlarının kuruluş ve işleyişinde önemli etkileri olmuştur. Kaynaklar Fatih Sultan Mehmet'in Molla Hüsrev'e karşı derin hürmet beslediği ve onun için, "*Zamanın Ebû Hanîfe'sidir*" dediğini rivâyet etmektedir. Osmanlı hukuk tarihinin en önemli simalarından olan ve padişahın huzurunda yapılan ilmi tartışmalarda Reîsü'l-Ulemâ sıfatıyla hakemlik yapan Molla Hüsrev birçok alanda eser vermiştir.¹⁵

Kaynaklarda Molla Hüsrev'in Celâleddin adında bir oğlu ile Hüsrevzâde lakabıyla meşhur Mustafa Efendi adında bir torunu olduğu ifade edilmektedir.¹⁶

1.1.3. Eğitimi

Yukarıda ifade edildiği üzere Molla Hüsrev babasının vefatından sonra eniştesinin himayesinde eğitimini tamamlamıştır. Kaynaklarda Bursa ve Edirne'nin öne çıktığı Anadolu topraklarında eğitim aldığı geçmektedir. Kısa zamanda kendini ilmi ve siyasi çevrelere kabul ettirmiş, II. Murat devrinden itibaren değişik kademelerde eğitimci ve devlet adamı olarak üstün görevler yapmıştır. İlk olarak Edirne'deki Şah Melek medresesinde göreve başlayan Molla Hüsrev daha sonra kardeşi Celâleddin'in vefatıyla onun görev yaptığı Edirne'deki Halebi medresesine atanmıştır. Bu medresede görev yaptığı dönemde Taftazâni'nin "*Mutavvel*" isimli eserine hâşiye yazmaya başlamıştır. O sıralar Edirne'ye gelen Seyit Ahmet'e yazdığı hâşiyeyi takdim etmiş ve onun tenkit etmesini istemiştir. Seyit Ahmet'in tenkitlerinden sonra onları yerinde bulmayınca, konuyu izah için bir meclis tertip edip heyet önünde aklî ve naklî delillerle kendi fikirlerini açıklamış ve Seyyit Ahmet'le birlikte orada bulunanların takdirini kazanmıştır. 823 yılında Varna savaşından önce Edirne kadılığına sonrada Rumeli kazaskerliğine getirilmiş, bu dönemde Osmanlı ordusunun hukuki meseleleri kendisinden sorulmaya başlanmıştır. 848/1444 yılında Varna savaşına katılmış ve bu sayede meslek hayatı için önemli deneyimler elde etmiştir. Fatih Sultan Mehmet zamanında İstanbul'un fethine katılan Molla Hüsrev, İstanbul'un ilk kadısı Hızır beyin vefatından sonra

¹⁵ Koca, "Molla Hüsrev", *DİA*, c. XXX, s. 252-253.

¹⁶ Koca, "Osmanlı Şeyhu'l-İslâm'ı Molla Hüsrev Hayatı, Eserleri ve Görüşleri", s. 54.

İstanbul kadılığına atanmıştır. Kadılık yaptığı dönemde adaletten ayrılmamış, halkla daima iyi münasebetler içinde bulunmuştur. İstanbul'un ilk medresesi olan Ayasofya medresesine müderris olarak atanmış olup, Fatih Külliyesi yapılana kadar burada on sekiz sene görev yapmıştır. Fatih medresesi açıldıktan sonra buranın ders planlarını Ali Kuşçu ile beraber hazırlamıştır. Eserlerini Arapça Farsça ve Türkçe olarak kaleme almıştır.¹⁷

1.1.3. 1. Hocaları

İlmi, kemale eren her insanın başarısında kendisinin yanında başkalarının da emek ve etkileri vardır. Çalışmamızın ana karakteri olan Molla Hüsrev'inde başarısında etkisi olan bazı büyük şahsiyetler vardır. Bu şahsiyetlerden en önde gelenleri şunlardır:

1. Burhaneddin Haydar Herevi (ö. 830/1426). Molla Hüsrev üzerine en çok etkisinin olduğu düşünülen hocasıdır. Adı geçen âlim: Sadettin Taftazânî'nin öğrencisidir. Haydar Herevi, Hocasının *Keşşâf*'a yazdığı şerhe hâşiye yazmış ve Seyyit Şerif Cürcanî'nin yaptığı bazı itirazlara bu hâşiyede cevaplar vermiştir. Bunun yanında "Çelebi Mehmet zamanında isyan eden Şeyh Bedreddin'in yapmış olduğu hareketin İslâmiyet'e uygun olup olmadığını ve cezasının ne olması lazım geleceği âlimlerden müteşekkil bir heyetten soruldu. Suçlu olduğu tespit olunarak ulemadan Heratlı Mevlana Haydar, bu mesele üzerinde Bedreddin ile ilmi münakaşa yaptı ve nihâyet cemiyet nizamını bozmağa çalışan Bedreddin'i ilzam etti ve vermiş olduğu fetva üzerine ki rivâyete göre Bedreddin'in kendisi de bunu kabul etmişti. Bedreddin Serez pazarında bir dükkânın önünde asıldı ve malları vârislerine verildi. (ö. 823/1420) Çünkü Heratlı Fetvasında şeran katli helâl fakat malı haramdır", demişti.¹⁸
2. Molla Yegân, asıl adı Mehmet olup kaynaklarda Yegân olarak anılmaktadır. Aydın ulemasından Armağan b. Halil'in oğludur. Bursa'ya gidip Molla Fenariden farklı dersler almıştır. Molla Fenari'nin vefatı üzerine onun yerine Bursa kadılığına atanmıştır. Bazı kaynaklardan hareketle onun ikinci Osmanlı müftüsü olduğu söylenebilir. 1441 de hac dönüşü Mısırdan Molla Gürânî'yi getirip padişah II. Murat'a takdim etmiştir. Daha sonra II. Murat Molla Gürânî'yi oğlu Mehmet'i yetiştirmesi için hoca olarak görevlendirmiştir. Bursa'da Kara Eyna Bey'in kurduğu medreseyi tamir

¹⁷ Tunç, "Molla Hüsrev'in Hayatı", s. 5-9. Ayrıca bkz. Korlaelçi, "Molla Hüsrev'in Hayatı", s. 41.

¹⁸ Korlaelçi, "Molla Hüsrev'in Hayatı", s. 37-38.

ettirip burada müderrislik yapan Molla Yegân, medresenin bahçesine yaptırmış olduğu camiye kütüphanesindeki 2900 kadar kitabı vakfetmiştir.¹⁹

1.1.3. 2. Öğrencileri

İlmi alanda yetişmiş olan şahsiyetler yalnız kendilerine faydalı olmamışlar, bunun yanında çevresini de aydınlatma gayreti içine girmişler ve böylece toplum için dinamikler sayılacak ve toplumu doğruya sevk edecek değerli kişiler yetiştirmişlerdir. İslâm âlimimiz Molla Hüsrev’de ilimde belli seviyeye ulaştıktan sonra ömrünü öğrenci yetiştirmeye adanmış yaşamının sonuna kadar bu alanda gayretler sarf etmiştir. Yetiştirdiği değerli öğrencilerden bazıları Şeyhulİslâm Zebilli Ali Cemali Efendi (ö.932/1526) başta olmak üzere, Fenari Hasan Çelebi (ö. 891/1486), Molla Hasan Samsuni (ö. 891/1486), Yusuf b. Cüneyd et-Tokadi (ö. 902/1496-97), Molla Muhyiddin Mehmet Manisalıoğludur. (ö. 888/1483)²⁰ Bu öğrencilerin öne çıkanlarının bazılarının hayatından ve yaptıkları önemli görevlerden aşağıda kısaca bahsedilecektir.

1. Muhiddin Mehmet Manisalıoğlu (ö. 888/1483) Molla Hüsrev’in bu talebesi diğerleri arasında zekâsı ve çalışkanlığıyla öne çıkmıştır. Öğrencilik döneminde Ayasofya Medresesindeki odasında sabahlara kadar çalışan Manisalıoğlu'nun odasından dışarıya süzülen ışık, zamanın padişahı Fatih Sultan Mehmet’in dikkatini çekmiştir. Bu konuyla alakalı Padişah bir gün Molla Hüsrev’e: “Ayasofya medresesinin bir odasında sabaha kadar ışık yanıyor, saraydan görüyorum, o oda kimin hücrelidir?” diye sormasına neden olmuştur. Nihâyetinde Muhiddin Mehmet Manisalıoğlu Mahmut Paşa Camii’nin yanına yaptırılan medreseye ilk müderris olarak atanmıştır.²¹
2. Fenârî Hasan Çelebi (ö. 891/1486), Molla Fenari’nin torunudur. 840 (1436) yılında Bursa’da doğmuştur. Asıl adı Bedreddin Hasan’dır. Babası Mehmed Şah aynı yıl vefat ettiği için amcalarının himayesinde büyüdüğü anlaşılmaktadır. Hasan Çelebi tahsilini Bursa Sultaniye Medresesi’nde Fahreddin-i Acemi, Alaeddin Ali et-Tiflisi ve Molla Hüsrev gibi tanınmış âlimlerin yanında yaptı. Hasan Çelebi Arap dili, meani, beyan, kelim, fıkıh usûlü ve aklî ilimlerde temayüz ederek genç yaşta ilmi üstünlüğünü ispatlayınca Edirne’deki Halebiye Medresesi’ne müderris tayin edildi. Daha sonra farklı alanlarda ilim tahsil için Mısır ve Mekkeye gitti. Hasan Çelebi (881/1476) yılı başlarında Mekke’den İstanbul’a dönünce, kenarında notları ve zahriyesinde

¹⁹ Abdulkadir Özcan, “Molla Yegân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXX, s. 264-265.

²⁰ Recep Cici, *Molla Hüsrev’in Osmanlı Hukuk Düşüncesindeki Yeri: Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu*, Bursa 2011, s. 156.

²¹ Tunç, “Molla Hüsrev’in Hayatı”, s. 7.

hocasından aldığı icazetnamesinin metni bulunan, kendi eliyle yazdığı Mugni'l-lebib'in bir nüshasını Fatih'e hediye etti. Onun gayret ve başarısını takdir eden Fatih Sultan Mehmed, kendisini bu defa Sahn-ı Seman medreselerinden birine müderris tayin etti. II. Bayezid devrinin (1481-1512) ilk yıllarında günlük 80 akçe ile emekli olan Hasan Çelebi, Bursa'ya taşınarak hayatının son dönemlerini münzevi bir halde yaşadı ve 891'de (1486) orada vefat etti.²²

3. Molla Hasen Samsuni (ö. 891/1486) önce Sahn medreselerinden birisine müderris olarak atanmış, daha sonra Fatih Medresesinde görev yapmıştır. Müderrislikten sonra da İstanbul kadısı olmuştur.
4. Şeyhülİslâm Zebilli Ali Cemali Efendi (ö.932/1526) Fahreddin er-Râzî'nin soyundan gelen Cemâleddin Aksarâyî'nin torunu Ahmed Çelebi'nin oğludur. Kendisine sorulan soruları evinin penceresinden zembille alıp, cevapları yine aynı zembille sarkıtarak verdiği için "Zebilli Müftü veya Zebilli Ali" lakabıyla anılmıştır. Zebilli Ali ilk eğitimini Larandeli Mevlana Hamza'dan almış, ardından İstanbul'a gidip Molla Hüsrev'de eğitimine devam etmiştir. Molla Hüsrev müftülüğe tayin edilince Bursa'ya giderek burada Sultâniye müderrisi olan Mevlânâ Hüsâmzâde Mustafa Efendi'den ders okumaya başlamıştır. Fâtih Sultan Mehmed zamanında Edirne'de, Mecdi'ye göre Ali Bey Medresesi, Hoca Sâdeddin'e göre Taşlık Medresesi müderrisliğine getirildi. Ayrıca padişah tarafından kendisine 5000 akçe ile birlikte elbiseler gönderildi. Fâtih Sultan Mehmed'in vefatı ve Sadr-ı Âzam Karamânî Mehmed Paşanın yeniçeriler tarafından katlinin ardından tahta çıkan II. Bayezid döneminde Zebilli Ali efendi yeniden müderrisliğe geçti. II. Beyazıt, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde farklı zamanlarda müftülük ve müderrislik görevlerini üstlendi. Kanuni zamanında Rodos adasının fethinde bulundu ve camiye çevrilen Saint Jean Katedrali'nde ilk cuma namazını kıldırdı. 929'da (1523) iş göremeyecek kadar hasta olunca Kanûnî Sultan Süleyman nâib tayin etmesini istedi; o da şeyh Bahâeddinzâde Muhyiddin Mehmed'i nâib tayin etti. Bu durum ölümüne kadar devam etti, böylece müftülük süresi yirmi dört yıla ulaştı. Vefat tarihinin Şâban 932'den (Mayıs-Haziran 1526) biraz öncesine denk düştüğü tahmin edilir. Mezarı Zeyrek'te yaptırdığı mescit ve mektebin hazîresindedir.²³

²² Cemil Akpınar, "Hasan Çelebi Fenârî", TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), c. XVI, s. 313-315.

²³ Yusuf Küçükdağ, "Zebilli Ali Efendi", TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), c. XXXIV, s. 247-248.

1.1. 4. Resmi Görevleri

Molla Hüsrev eğitimini tamamladıktan sonra Osmanlı devletinde farklı görevler üstlenmiştir. Yukarıda kısaca ifade ettiğimiz bu görevler şunlardır:

1. Yeşil Medresede Müderrislik
2. Edirne'deki Şah Melek Medresesi'nde Müderrislik
3. Edirne'de el-Medresetü'l-Halebî'de Müderrislik
4. Kazaskerlik
5. Edirne Kadılığı
6. Ayasofya Medresesi'nde Müderrislik
7. İstanbul Kadılığı
8. Bursa Kadılığı
9. Bursa'da Molla Hüsrev Medresesi'nde Müderrislik
10. İstanbul Müftülüğü veya Şeyhülİslâmlık²⁴

1.1.5. Eserleri

Molla Hüsrev hayatını ilme adanmış ve bunun sonucu elde ettiği birikimini gelecek nesillere aktarıp onları aydınlatmak için farklı alanlarda kitaplar yazmıştır. Kaynakların aktardığına göre yazdığı kitaplar aşağıda ifade edildiği şekildedir.

- 1- *Mir'âtü'l-Usûl fî Şerhi Mirkâti'l-Vusûl*: Molla Hüsrev Fıkıh usûlüne dair ilk olarak “*Mirkâtü'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl*” isimli eserini kaleme almış daha sonra bu esere bir şerh yazmıştır ki bu şerhin adı “*Mir'âtü'l-Usûl fî Şerhi Mirkâti'l-Vusûl*” dır. Hanefî/fukahâ metodundan ziyade, kelâmcı-hukukçu ortak yaklaşımı yansıtan karma (memzuc) bir metotla kaleme alındığı söylenebilir.

Mir'âtü'l-Usûl, Osmanlı medreselerinde usûl-i fikh ders kitabı olarak okutulmuş ve bu şerh üzerine (*Mir'âtü'l-Usûl fî Şerhi Mirkâti'l-Vusûl*) birçok hâşiye çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şunlardır.

- a. Mevlânâ Mehmed İzmirî (ö. 1165/1751-1752), “*Hâşiye alâ Mir'âti'l-Usûl*” *Mir'âtü'l-Usûl*'ün en geniş hâşiyelerinden biri olan bu eser, özellikle kelâm ve mantık kavramları ile Arap gramerine dair geniş açıklamalara yer vermiştir.
- b. Hâmid b. Mustafa el-Konevî (ö. 1098/1687), *Hâşiye alâ Mir'âti'l-Usûl*.
- c. Muhammed b. Ahmed et-Tarsûsî (ö. 1117/1706), *Hâşiye alâ Mir'âti'l-Usûl*.

²⁴ Koca, “*Molla Hüsrev'in Hayatı*”, s. 27-33; Metin Yurdagür, *Molla Hüsrev ve Osmanlı İlimiye Teşkilatındaki Yeri*, Gevher Nesibe Sultan Adına Düzenlenen “*Molla Hüsrev Mehmet Efendi*” Kongresi Tebliğleri, Kayseri 1985, s. 113-117.

- d. Mustafa b. Yusuf el-Mostârî el-Bosnevî (ö. 1119/1708), *Miftâhu'l-Husûl alâ Mir'âti'l-Usûl*
- e. Hoca Mustafa b. Abdullah el-Vidinî (ö. 1271/1854), *Takrîru'l-Mir'ât (Hâşiye alâ Mir'âti'l-Usûl)*
- f. Abdürrezzak b. Mustafa el-Antâkî (ö. 1279/1862), *Hâşiye alâ Mir'âti'l-Usûl*
- g. Yenişehirli Şeyhülİslâm Abdullah Efendi (ö. 1155/1742) *Hâşiye alâ Mir'âti'l-Usûl*.
- h. Mehmet b. Velîcan el-Mar'aşi (ö. 1159/1746) *Hâşiye alâ Mir'âti'l-Usûl*.
- i. Ebu Naim Ahmet el-Hâdimî (ö. 1160/1747) *Hâşiye alâ Mir'âti'l-Usûl*.
- j. Ebu Saîd Muhammed b. Abdilleh Hafidü'n-Nisarî (ö. 1188/1774) *Hâşiye alâ Mir'âti'l-Usûl*.
- k. Mollazade Aydınî, *Hâşiye alâ Mir'âti'l-Usûl*.

Mir'ât üzerine talik ve ihtisar çalışmaları da yapılmıştır.

A. Talik çalışmaları yapanlar:

- a. Evliyazade Hacı Ali Rıza Efendi (ö. 1301/1883)
- b. Gördüslü Hacı Halil Efendi (ö. 1291/1847)
- c. Şakir Ahmet Efendi (ö. 1315/1897)
- d. Yektâ Efendi (ö. 1327/1909)

B. İhtisar çalışmaları yapanlar ve eserleri:

- a. Ahmet Hamdullah Efendi (ö. 1317/1899) *Muhtasarı Mir'âti'l-Usûl*
- b. İsmail Hamit Ankaravî, *Muhtasarı Mir'âti'l-Usûl*

Bu arada, Osman b. Mustafa el-Gelibolî (ö. 1136/1723), *Mir'âtü'l-Usûl*'ün metni olan *Mirkâtü'l-Vusûl*'ü *Teshîlü Mirkâtü'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl* adıyla serbest bir şekilde Türkçe'ye tercüme etmiştir.²⁵

Son dönemde Haydar Sadıkoğlu da günümüz diliyle Türkçeye tercüme etmiştir. (Özgü Yy. İstanbul 2012)

- 2- *Dürrü'l-Hukkâm fî şerhi Gureri'l-Ahkâm*: Molla Hüsrev'in bu eseri tezimizin mihverini teşkil ettiği için bu eserle ilgili detaylı bilgi çalışmanın devamında verilecektir.
- 3- *Hâşiye alâ Envâri't-Tenzil li'l-Beyzâvî*: Kadı Beyzavî'nin "*Envârü't-Tenzil*" isimli tefsiri üzerine yazılan bir hâşiyedir. Bakara süresi 142. Âyeti kerimesiyle son

²⁵ *Mir'ât* ile alakalı çalışmalar için bkz. Haydar Sadıkoğlu, *Mirkâtü'l-Vusûl Tercümesi ve Şerhi*, Özgü Yayınları. İstanbul 2012, s. 22-26; Koca, "*Osmanlı Şeyhülİslâmı Molla Hüsrev*", s. 60-61.

- bulmuştur. Ancak daha sonraki dönemde Muhammed b. Abdülmelik el-Bağdâdî'nin eliyle Bakara Suresi'nin sonuna kadar tamamlanmıştır.
- 4- *Hâşiye ale't-Telvîh*: Sadru'sh-Şerîa'nın fıkıh usûlüne dair “*et-Tavdîh*” üzerine Teftâzânî'nin yazdığı “*et-Telvîh*” isimli hâşiyesine yapılan ilavelerden oluşmaktadır.
 - 5- *Hâşiye alâ Hâşiyeti'l-Muhtasar li's-Seyyid Şerîf*: İbn Hacib'in fıkıh usûlüyle ilgili yazdığı “*Muhtasaru'l-Münteba*” isimli eserine Seyyid Şerîf Cürcanî hâşiye yazmıştır. Bu eserde Molla Hüsrev, Cürcanî'nin yaptığı hâşiyenin mukaddime kısmına açıklama ve ilaveler yazmıştır.
 - 6- *Şerhu Usûli'l-Pezdevî*: Fahrü'l-İslâm Pezdevî'nin (ö. 482/1089) usûlü fikha dair yazdığı “*Kenzü'l-Vusûl ilâ Ma'rîfeti'l-Usûl*” adlı esere Molla Hüsrev'in yazdığı şerhtir.
 - 7- *Risâle fi'l-Velâ*: Molla Hüsrev'in köleliğe dair özel görüşlerini anlatan bir eserdir. Eserde bulunan bazı görüşler Osmanlı Uleması tarafından kabul görmemiş, bunun sonucu esere reddiyeler yazılmıştır. Molla Hüsrev kaleme alınan bu reddiyelerin bazılarına cevaplar yazmıştır.
 - 8- *Hâşiye ale'l-Mutavvel*: Arap dil bilgini İmam es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1299) arapça ilimler hakkında “*Miftâhu'l-Ulûm*” isimli bir kitap yazmış, yine diğer bir dil bilgini Kazvînî (ö. 739/1338) ise bu kitabın üçüncü kısmını özetleyen “*Telhîs*” isimli bir eser kaleme almıştır. Teftazanî'de bu telhis üzerine “*Muhtasar ve Mutavvel*” adıyla iki şerh yazmış ve *Mutavvel* üzerine birçok şerhler yazılmıştır. Bunların en önemlilerinden biri Molla Hüsrev'in yazdığı “*Hâşiye ale'l-Mutavvel*”dir.
 - 9- *Nakdü'l-Efkâr fi Reddi'l-Enzâr*: Ali b. Musa er-Rûmî'nin (ö. 841/1437) çeşitli ilimler ve eserler hakkında ileri sürdüğü görüşler ile sorduğu suallere verilen cevapları içermektedir.
 - 10- *Kâşifetü's- Şübühâti'l-Aleviyye*: Yazar bu kitabında Alaaddin er-Rumî'nin sorularına cevaplar vermektedir.
 - 11- *Esâsü'l-İktibâs Tercümesi*: Nureddin et-Tûsî'nin farsça mantık kitabının Arapçaya çevirisidir. Bu kitap Fatih Sultan Mehmet'e sunulmuştur.
 - 12- *Vasiyetnâme*: Molla Hüsrev'in ölümünün ardından defnedilinceye kadar yapılacak işlemleri içeren bir vasiyetinden ibarettir.²⁶

²⁶ Molla Hüsrev'in kitaplarıyla alakalı açıklamalar için bkz. Koca, “*Molla Hüsrev'in Hayatı, Eserleri ve Kişiliği*”, s. 36-43; Sadıkoğlu, “*Mirkatü'l-Vusul Tercümesi ve Şerhi*”, s. 22-30; Arif Erkan, “*Ünlü Türk Fıkıh Âlimi Molla Hüsrev Hayatı ve Eserleri*”, Diyanet Dergisi, c. XVII, Eylül-Ekim 1978, s. 313-316.

“Yukarıda sayılanlar dışında, kütüphane kataloglarında Molla Hüsrev adına kayıtlı olan eserlerden bazıları ise şunlardır: *el-Cevheretü'l-Münîfe fî Şerhi Vasiyeti Ebî Hanîfe* (Nuruosmaniye Kütüphanesi, no. 2155); *Erba'a ve Hamsûne Farîza* (Antalya Elmalı Halk Kütüphanesi, no. 2788); *el-Fusûlü'l-Mühimme fî Te'lîfi'l-Ümme* (Diyanet İşleri Başkanlığı Kütüphanesi, no. 3955); *Hâşiye ale'l-Hayâlî* (Samsun Gazi Kütüphanesi, no. 351); *Kelâmün Müte'allakun bi't-Tesmiye fî Evâ'ili's-Süver* (Köprülü Kütüphanesi, Ahmed Paşa, no. 329); *Risâle fî Esrâri'l-Fâtiha* (Süleymaniye Kütüphanesi, Kılıç Ali Paşa, no. 1028/49; Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Bayezid, no. 5999); *Risâle fî İ'râbi "Elîf lâm mîm zâlike'l-kitâb"* (Köprülü Kütüphanesi, Fâzıl Ahmed Paşa, no. 1602); *Risâle Ma'mûle alâ Sûreti'l-En'âm* (Köprülü Kütüphanesi, Fâzıl Ahmed Paşa, no.1609); *Risâle fî Tefsîri Kavlihî Te'âlâ "Lem tekün âmenet min kablü"* (Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin Paşa, no. 451/13); *Hulâsatü'l-Fetâva'l-Bezzâziyye* (Köprülü Kütüphanesi, Fâzıl Ahmed Paşa, no. 1595); *Risâle alâ 'Asabe-i Seb'a* (Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Veliyyüddîn Efendi, no. 1602); *Risâle fî'l-Vaz'* (Âtîf Efendi Kütüphanesi, Âtîf Efendi, no. 2823); *Müstezâd* (Arapça şiir) (Süleymaniye Kütüphanesi, Lâleli, no. 2707/9) ”²⁷

1.1.6. Vefatı

Molla Hüsrev eğitim ve yargı faaliyetleriyle dolu bir yaşam sürmüş ve 885 yılının Şaban ayında Cuma günü İstanbul'da vefat etmiştir. Cenazesi Bursa'ya getirilip Zeyniler mahallesindeki kendisinin yaptırdığı Hüsrev Medresesinin haziresine defnedilmiştir. Kaynaklarda ifade edildiğine göre Molla Hüsrev orta boylu, uzun sakallı bir kimse idi. Başında üzerinde küçük sarık bulunan bir taç vardı. İbadetine düşkün, mütevazı, vakarlı ve yüksek ahlaka sahipti. Hayatını ilme vakfeden bu zatın özelliklerinden biri de öğrendikleriyle amel etmeye çalışmaktı. Geniş imkânlarla sahip olmasına ve evinde hizmetçileri bulunmasına rağmen, çalışma odasını kendisi temizler ve gerekli levazımatını kendisi hazırlardı. Kendisini bilimsel araştırmalara veren ve mütevazı karaktere sahip olan Molla Hüsrev devlet kademesinde kendine tevdi edilen görevleri istemeyerek kabul etmiş ve gönülsüz olarak yerine getirmiştir. Nitekim bu konuyla alakalı *Düreru'l-Hukkâm* 'da açıklama yapmıştır.

Molla Hüsrev'in bazı sözlerinden onun tasavvuf ehlinde olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim medresesini Zeyniye dergâhının yakınına inşa etmesi ve benzeri bazı durumlar, bu düşünceyi desteklemektedir.

Bazı yazarlar O'nun İstanbul'un çeşitli semtlerinde mescitler yaptırdığını ifade etmişlerdir. Molla Hüsrev'in yaptırdığı kurumlar arasında şunlar sayılabilir: İstanbul'un Fatih

²⁷ Koca, “Molla Hüsrev'in Hayatı, Eserleri ve Kişiliği”, s. 43.

İlçesi'ne ait Vefa semtinde, Vefa Lisesi karşısında bulunan Molla Hüsrev Camii (Vefa/Eminönü), İstanbul'un Fatih İlçesi'nde, pafta 260, ada 2247 ve parsel 3'te bulunan Molla Hüsrev Camii (Küçük Mustafa Paşa Mescidi), İstanbul'un Fatih İlçesi'nde, pafta 181, ada 1085 ve parsel 12'de bulunan Molla Hüsrev Camii (Sofular Mescidi), Bursa'da Zeyniler Camii'nin 70-80 m. güneyinde bulunan Molla Hüsrev Medresesi. Molla Hüsrev, adı geçen bu camiler ve medresesi için, İstanbul'un ticaret bakımından önemli merkezleri olan Beyazıt ve Mahmutpaşa gibi semtlerinde, 179 dükkân, 42 hücre (oda), Bursa'da 2 dükkân ve 9 ahır vs. olmak üzere toplam 72.603 akçe gelirlî vakıf bırakmıştır. 870 yılında Rebûlevvel (Kasım 1465) ayında tasdik edilmiş "Vakıf-ı Merhûm Mevlânâ Hüsrev'in Vakfiyesi"ne göre, her üç mescidin imamlarına 3'er, müezzinlerine 2'şer akçe verilmesi öngörülmüş, mütevellîye gelirin 1/20'si, nâzıra 1/40'ı, Bursa ve İstanbul kadılarına yine 1/40, müderrislere 20, öğrencilere 16, medrese imam ve müezzinine 2'şer akçeverilmesi istenmiş ve diğer masraflar için de gerekli miktar ayrılmıştır. Molla Hüsrev'in vakfettiği dükkânlarından 160 tanesi Beyazıt'taki Kapalı Çarşı'da (Büyük Çarşı/Bedesten) bulunmaktadır.²⁸

1.1.7 Molla Hüsrev'in İlmi Kişiliği

Molla Hüsrev, yazdığı kitapları, şahsiyeti ve Osmanlı müesseselerinde üstlendiği görevleriyle içerisinde bulunduğu çağın mümtaz âlimlerinden biridir. Bu seçkin âlimimiz aralarında fıkıh, fıkıh usûlü, şiir, hat sanatı, Arap dili edebiyatının bulunduğu birçok alanda eserler yazmıştır. Molla Hüsrev'in edebiyat, şiir ve hat sanatıyla ilgilenmesi onun edebiyatçı ve sanatçı kişiliğinin de olduğunu göstermektedir. Ancak Osmanlı döneminde sahip olduğu yüksek konum, İslâm hukuku alanında yaptığı çalışmaları sayesinde. Molla Hüsrev yukarıda bahsetmiş olduğumuz alanlarda çalışmalar yaparken dönemin padişahı Fatih Sultan Mehmet'ten çok destek görmüştür. Çalışma hayatının tamamını Osmanlı bilim kurumları arasında geçirmiş ve bu teşkilatın modernleşmesinde etkin rol oynamıştır. Bu derece büyük bir bilginin ülke dışına çıkmadan sadece Osmanlı topraklarında eğitim alarak yetişmesi XV. Yüzyılda Osmanlının eğitimde ve bilimde ne kadar ilerlediğinin göstergesidir. Adı geçen hukukçumuz Osmanlı eğitim camiasında müderris olarak göreve başlayıp, en üst seviye olan Şeyhü'l-İslâmlığa kadar ilerlemiştir. Eğitim camiasında bulunduğu dönemde velûd bir yazar olarak ön plana çıkmaktadır. Kaynakların aktardığına göre eğitim hayatının ilk dönemlerinden beri klasik dönemde yazılan kitaplardan her gün iki sayfa şerh etmeyi kendisine âdet

²⁸ Koca, "Molla Hüsrev'in Hayatı, Eserleri ve Kişiliği", s. 33-35.

edinmiştir. Nitekim vefatından sonra terekelerinde kendi el yazısıyla çok kıymetli eserler ortaya çıkmıştır. Bu eserler daha sonraki dönemlerde yüksek fiyattan satılmıştır.²⁹

Osmanlı bilim kurumlarında görevler almasına rağmen bilimle meşgul olmayı resmi makama gelmeye tercih edecek bir kişiliğe sahiptir. Ancak sultana olan yakınlığından dolayı resmi görevler almak zorunda kalmıştır. Üstlenmiş olduğu kadılık göreviyle alakalı “belâ” nitelemesinde bulunmuştur. Ancak kadılık döneminde icra ettiği yargı faaliyetleri bu sahada gerek duyulan bir metni “*Gurerü’l-Ahkâm*”ı yazmasına vesile olduğu için bu görevin kendisi için hayırlı bir imtihan olduğunu ifade etmiştir.³⁰ Bunların yanında Molla Hüsrev, dönemin padişahı Fatih Sultan Mehmet’in din ve felsefe konularında yaptırdığı tartışmalarda Reisü’l-Ulemâ sıfatıyla hakemlik yapmıştır. Bunlardan en meşhuru Molla Zeyrek ile Hocazâde Muslihiddin Efendi arasında meydana gelen ve yedi gün süren, sonunda Hocazâde’nin eserinin üstün geldiği tartışmadır. Ayrıca kendisi de Molla Gürânî ile kölelik üzerine yazdığı “*Risaletü’l-Velâ*” adlı eseri nedeniyle bir tartışma yaşanmıştır. Şöyle ki Molla Hüsrev Kölelik haklarıyla ilgili bir risale (*Risaletü’l-Velâ*) yazmıştır. Bu esere karşı Molla Gürânî bir reddiye yazmıştır. Molla Hüsrev de bu reddiyeye karşı “*Risale fi Reddi mâ fi Risaleti’l-Gürânî*” adlı risaleyle cevap vermiştir. İslâm hukukçumuzun yaptığı bir diğer tartışmada Seyyit Ahmet Kirmânî (ö. 786/1384) ile olmuştur. Yukarıda anlatıldığı üzere Molla Hüsrev “*Mutavvel*” üzerine bir hâşiye yazıp Kirmânî’den bunu tenkit etmesini istemiştir. Kirmânî de bu hâşiyeyi tenkit etmiştir. Ancak Molla Hüsrev yapılan tenkitleri yerinde bulmayıp bir meclis tertip etmiş ve bu mecliste heyet huzurunda kendi görüşlerine aklî ve naklî delillerle açıklama yapmıştır.³¹

Molla Hüsrev ile ilgili buraya kadar anlatılan konular O’nun ilmi meselelerde ne derece otorite olduğunu ve çağındaki âlimlerle devamlı irtibat halinde bulunduğunu göstermektedir. Molla Hüsrev’in âlimlerle yaptığı tartışmalarda bazen sertlikler görülse de, hata ettikleri konuları olgunlukla kabul etmeleri onlardaki kemâli göstermektedir.

1.2. Dürerü’l-Hukkâm fi Şerhi Gureri’l-Ahkâm’ın Değerlendirilmesi.

Molla Hüsrev *Dürer* kitabının başında gençliğinden itibaren İslâm hukuku ile ilgilendiğini ve usûl ve fûru konu başlıklarını içeren bir metin kitabı yazmak istediğini fakat çeşitli engeller sebebiyle buna muvaffak olamadığını belirtir. Ancak taun hastalığından kurtulduktan sonra Allaha (c.c.) şükürünü ifade etmek için *Gurerü’l-Ahkâm* isimli bir metin

²⁹ Sadıkoğlu, “*Mirkatü’l-Vusûl Tercümesi ve Şerhi*”, s. 30.

³⁰ Molla Hüsrev, *Dürerü’l-Hukkâm fi Şerhi Gureri’l-Ahkâm*, Fazilet Neşriyat İstanbul 2017, c. I, s. 3-4.

³¹ Aygân, Abdurrahim, *Dürer Kitabı Çerçevesinde Molla Hüsrev’in Fıkhi Görüşleri*, s. 18-21.

kitabı yazdığını belirtmiştir.³² Bir kanun metni hususiyetlerine sahip olan bu metni daha sonra *Dürerü'l-Hukkâm* isimli eseriyle şerh etmiştir. Diğer taraftan Molla Hüsrev'in bu metinle, senelerdir Osmanlı devletinde kadılık görevini icra eden yazarın karşılaştığı sorunların çözümünden elde ettiği deneyimlerini kendisinden sonraki kadıllara aktardığı söylenebilir.

Molla Hüsrev, bu eserini (*Dürerü'l-Hukkâm*) yazmaya 12 Zilkade h.877 (10 Nisan 1471) tarihinde başlamış ve 2 Cemâziyelevvel h.883'te (1 Ağustos 1478) tarihinde bitirmiştir.³³

Yazar kitabı hazırlarken Hanefî mezhebindeki kabul gören görüşleri temel almıştır. *Dürer* kitabının tertibi klasik fıkıh kitapları gibi olup, Kitâbü't-Tahâre ile başlamış ve Kitâbü'l-Vasiyye ile son bulmuştur. Dolayısıyla ibâdât ve muâmelâta dair tüm konuları bünyesine almıştır.

Kitap bir fihrist ve elli beş bölümden (kitap) oluşmaktadır. Her bölüm yüz yirmi bâb, otuz beş fasıl ve üç ayrı mesele, bazı eklerden ve tembihlerden meydana gelmektedir.

Dürer kitabı fûrua dair bir kitap olmasına rağmen delil çıkarma yöntemi ve bazı özelliklerinden dolayı usûl kitaplarına benzemektedir.

Bu kitapta yazar konuları işlerken aklî metodu kullanmış ve bu alanda farklı konuları karşılaştırıp, aradaki benzerliklere ve farklılıklara temas etmiştir.³⁴

Kitapta her bölümün veya fasılın başında konuyla ilgili kelimelerin kökeniyle ilgili bilgi verilmiş ve kelimelerin lügat ıstılah anlamlarını zikredilmiştir. Örneğin “Kitâbü't-Tahâre” bölümünün başında önce kitap kelimesinin ifade ettiği lügat anlamlarından bahsetmiş ve sonrada bu farklı anlamların her ikisinin de aynı anlama (cem-toplamak) geldiğini söylemiştir. Daha sonra da tahâret kelimesinin lügat ve ıstılah anlamlarını zikretmiştir.³⁵

Ahmet Akgündüz'ün tespitlerine göre: Yazarın kuralları anlatırken başvurduğu iki kaynak Kur'ân ve Sünnettir. Bazı yerlerde yazar detaylı olarak delilleri zikretmeyip meseleye dair sadece âyet ve hadisleri vermekle yetinmiştir. Ancak görüş ayrılığı olan yerlerde aklî ve naklî delillerden yararlanmış ve kendisince uygun olan görüşü desteklemek için Hanefî ekolün kabul ettiği Kıyas, İcmâ ve benzeri diğer delillerden yardım almıştır ki bu deliller *Dürer*'deki hukuki tartışmaların esasını oluşturur.

Dürer'deki ihtilafli konular bazen Hanefî mezhebi içinde bazen de mezhepler arasında olmaktadır. Eğer ihtilaf Hanefî mezhebi içindeyse Molla Hüsrev öncelikle Ebû Hanîfe'nin görüşünü zikretmiş daha sonra diğer üç imamın görüşüne değinmiştir. Bazı durumlarda,

³² Molla Hüsrev, “*Dürer*” c. I, s. 3.

³³ Ahmet Akgündüz, “*Dürerü'l-Hukkâm*”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)* c. X, s. 27-28.

³⁴ Molla Hüsrev, “*Dürer*”, c. I, s. 125.

³⁵ Molla Hüsrev, “*Dürer*”, c. I, s. 6.

meselede tercih edilen görüş İmameyn'in görüşü olmaktadır. Böyle durumlarda bile Molla Hüsrev görüşlerin zikredilme sıralamasında değişiklik yapmamış ve bu durumda dahi öncelikle Ebû Hanîfe'nin görüşünü zikretmiştir. Bununla beraber tercih edilen görüşün İmameyn'in görüşü olduğunu da belirtmiştir. Eğer ihtilâf mezhepler arasındaysa bu durumda kendi mezhebini tercih etmiştir. Örneğin Hanefî ve Şâfiî mezhebi arasındaki ihtilaflarda klasik bir Hanefî fakihi olarak “bizim görüşümüze göre” diye başlamış ve Hanefîlerden yana tavır almıştır.

İhtilâflı konuların açıklanmasında Molla Hüsrev tüm görüşlerin delillerini detaylı olarak vermeye özen göstermiş ve bu şekilde ortaya çıkan konuları anlatırken önce kendi tercihini ifade etmiş daha sonra kendi görüşünü destekleyen diğer görüşleri zikretmiş, daha sonra da delillerin sağlamlığına göre diğer görüşlere yer vermiştir. En sona ise en zayıf görüşü bırakarak, onun zayıf olduğuna işaret etmiştir.

“Bu arada bazı konularda Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinin görüşlerine atıflar yaptığı da olmuştur. Molla Hüsrev bu eserde başta Merğînânî'nin (ö. 593/1197) *el-Hidâye*'si olmak üzere muteber Hanefî fıkıh kitaplarını özetlediği gibi, kendisi de yaklaşık doksan kadar meselede “Diyorum ki/Derim ki” ifadesiyle kendi görüş ve tercihlerini belirtmiş, zaman zaman geçmiş bazı hukukçuların görüşlerini tenkit etmiştir.”³⁶

“XVI. asrın meşhur Şeyhülislâm'ı Ebussuûd Efendi (ö. 982/1574) *Düreru'l-Hukkâm* hakkında kendisine sorulan; “*Fetâvâ-yı Bezzâziyye* ve *Câmi'u'l-Fusûleyn* ve *Dürer-Gurer* sahiplerinin sözlerine itimat olunur mu ve anların kavillerine nispet edip amel eylemek caiz olur mu?” sorusuna karşılık, “Sâir kütübe hilâfına mes'ele olmayacak, olur (Diğer kitaplarda aksine bir görüş bulunmadığı zaman, caiz olur)” şeklinde çekinceli bir cevap vermiştir.”³⁷

Molla Hüsrev'in vefatından yaklaşık on yıl sonra (896/1490) doğan ve seksen küsur yıl yaşayan Ebussuûd Efendi'nin bu çekinceli cevabından, Molla Hüsrev'in *Dürer*'deki tercih ve tenkitlerinin henüz ilim adamları arasında yeteri kadar yayılıp kabule mazhar olmadığı anlaşılmaktadır. Hâlbuki *Düreru'l-Hukkâm* daha sonraları Osmanlı medreselerinde fıkıh ders kitabı olarak okutulmuş ve Osmanlı coğrafyasında büyük bir kabul görmüştür. Öyle ki, Osmanlılar döneminde, Anadolu ve Rumeli'de bulunan Hanefî kadıları, Hanefî mezhebinde muteber olan icthadları bulup uygulayabilmek için Hanefî fıkıh külliyatı içerisinde Molla Hüsrev'in *Düreru'l-Hukkâm*'i ile İbrahim el-Halebî'nin (ö. 956/1549) *Mülteka'l-Ebhur* adlı

³⁶ Akgündüz, “*Dürerü'l-Hukkâm*”, c. X, s. 27.

³⁷ Akgündüz, “*Dürerü'l-Hukkâm*”, c. X, s. 27.

eserini, Osmanlı Devleti'nin yarı resmî hukuk külliyatı niteliğinde kabul ederek, bu kitaplarda bulunan ahkâma göre hüküm vermişlerdir.”³⁸

Molla Hüsrev, konunun başında ifade edildiği gibi *Dürer* kitabını her ne kadar Hanefî fikhına göre yazsa da, toplumdaki farklı mezheplerden olan kişileri göz önüne alarak, diğer mezheplerin görüşlerine de yer vermiştir. Bu alanda eserin farklı yerlerinde Şâfiîlerin, Malikîlerin ve diğer klasik hukuk ekollerinin görüşlerine temas etmiştir. Yazarın adı geçen hukuk ekolleri arasında özellikle Şâfiîlerin görüşlerinin üzerinde durmasına neden olarak Osmanlı toplumundaki Şâfiî mezhebine mensup olanların bulunması ileri sürülebilir.

1.2.1. *Dürer* Üzerine Yazılan Şerh, Hâşiye ve Tercümeleler

Düreru'l-Hukkâm'la ilgili kısmî ve tam olarak birçok şerh ve hâşiye çalışması yapılmıştır.

Bu çalışmalardan bir kısmı aşağıda sırasıyla ifade edilecektir.

- 1- Çivizâde Muhyiddîn Mehmed Efendi (ö. 954/1547), *Hâşiye ale'd-Dürer* (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, no. 3600).
- 2- Kınalızâde Ali Efendi (ö. 979/1572), *Hâşiye alâ Düreri'l-Hukkâm* (Süleymaniye Kütüphanesi, Cârullah, no. 612; Şehid Ali Paşa, no. 749; Yeni Cami, no. 397).
- 3- Kadı Mehmed Vânî Efendi (ö. 1000/1592), *Nakdü'd-Dürer* (İstanbul 1314).
- 4- Kınalızâde Hasan Çelebi (ö. 1012/1603), *Hâşiye ale'd-Dürer ve'l-Gurer* (Süleymaniye Kütüphanesi, A. Tekelioğlu, no. 852).
- 5- Ahîzâde Halîmî Abdülhalim b. Mehmed (ö. 1013/1605), *Hâşiye alâ Düreri'l-Hukkâm* (Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu, Amasya Gümüş hacı köy, no. 31).
- 6- Azmîzâde Mustafa Hâletî (ö. 1040/1631), *Hâşiye ale'd-Dürer ve'l-Gurer* (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, no. 1109; Cârullah, no. 611).
- 7- Hasan b. Ammâr Eş-Şürübülâlî (ö. 1069/1658), *Gunyetü Zevi'l-Ahkâm fî Buğyeti Düreri'l-Hukkâm* (İstanbul 1297, 1299, 1300, 1301, 1308, 1310, 1329).
- 8- Nuh b. Mustafa er-Rûmî (ö. 1070/1659) *Netâ'icü'n-Nazar fî Havâşi'd-Dürer* (İstanbul, 1314).
- 9- Abdülhalim b. Pîr Kadem (ö. 1088/1677), *el-Keşf bi-rumûzi'l-Gureri'l-ahkâm ve tenvîri Düreri'l-Hukkâm* (I-II, Dâru't-Tıbaati'l-Âmire, İstanbul 1270/1854; Dersaadet Matbaası, 1311; Matbaa-i Osmaniyye).
- 10- Muhammed Emin b. Abdülhayy el-Üsküdârî (ö. 1149/1736), *Hâşiye ale'd-Dürer ve'l-Gurer* (Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Kemankeş, no. 115).

³⁸ Koca, “Molla Hüsrev'in Hayatı, Eserleri ve Kişiliği”, s. 39; Akgündüz, “Dürerü'l-Hukkâm”, c. X, s. 27.

- 11-** Ebü'l-Felâh Halil b. Hasan el-Aydîni (ö. 1170/1756), *Hâşiye ale'd-Dürer ve'l-Gurer* (Nuruosmaniye Kütüphanesi, no. 1489, 1490).
- 12-** Ebü Saîd el-Hâdimî (ö. 1176/1762), *Hâşiye ale'd-Dürer* (İstanbul 1269, 1270, 1310).
- 13-** İbrahim Efendi b. Mehmed, *Hâşiye alâ Düreri'l-Hukkâm* (TürkiyeYazmaları Toplu Kataloğu, Antalya-Akseki, no. 107).
- 14-** Karaca Ahmed el-Hamîdî (Şemseddîn Ahmed b. Bayezid), *Hâşiye ale'd-Dürer* (Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, no. 1111).
- 15-** Fazlızâde Muhammed b. Muhammed, *Hâşiye ale'd-Dürer* Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, no. 1597).
- 16-** Hasan b. Ammâr, *Hâşiye-i Dürer* (Isparta Halil Hamit Paşa Kütüphanesi, no. 1458).
- 17-** Karamânîzâde Muhammed, *Hâşiye ale'd-Dürer* (Koca Ragıp Paşa Kütüphanesi, no. 471).

Düreru'l-Hukkâm, Süleyman b. Veli el-Ankaravî (I-II, İstanbul 1258, 1292), Şam Kadısı Gelibolulu Osman, Vefa Naibi Boyabatlı Kara Bekir (Dersaadet 1285) ve Vâhid Manisavî (Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu, Antalya-Akseki, no. 85) tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Trablus müftüsü Şeyh Ali el-Hamevî *Düreru'l-Hukkâm*'ı 2000 beyit halinde manzum hale getirmiş, Ahîzâde Abdülhalim Efendi ise ihtisar etmiştir (Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, no. 454). Son olarak *Düreru'l-Hukkâm*, Arif Erkan tarafından *Gurer ve Dürer Tercümesi* (I-IV, Eser Yayınevi, İstanbul 1979) adıyla günümüz Türkçesi'ne tercüme edilmiştir. Ayrıca, Mehmet Şener, *Dürer'in Kaynakları* (Öğrenci Basımevi, İzmir 1987) adlı çalışmasında *Düreru'l-Hukkâm*'ın yazılması sırasında yararlanılan kaynakları tanıtmıştır.³⁹

³⁹ Koca, "Molla Hüsrev'in Hayatı, Eserleri ve Kişiliği", s. 40; Koca, "Osmanlı Şeyhü'l-İslâmı Molla Hüsrev", s. 64-67.

İKİNCİ BÖLÜM

KÜLLÎ KÂİDE KAVRAMI

2.1. Küllî Kâide Kavramı ve İlgili Kavramlar

2.1.1. Küllî Kâide Kavramı

Küllî Kâide kavramını açıklamaya geçmeden önce belirtmeliyiz ki her bilimin kendine ait kuralları vardır. Bu kurallar onun tutarlı bir bilim olmasının gereğidir. Dolayısıyla kurallar anlamına gelen “kavâid” terimi sadece bir bilimle ilişkili olmayıp tüm bilimlerle bağlantısı olan ortak bir kavramdır. Bu meyanda çalışmamızda öncelikle tüm bilimlerde ortak kavram olarak kullanılan ve kurallar anlamına gelen kavâid terimi açıklanıp daha sonrada fıkıh biliminde kullanılan küllî kâide terimi açıklanacak.

İlk dönem İslâm filozofları her ilmin kendisine ait kuralları bulunduğunu ve bu kuralların onların kanunları olduğunu ifade etmişlerdir. Nitekim Fârâbî (ö.339/950) *İhsâu'l-Ulûm*'da kanun kavramını kâide anlamıyla bağlantılı bir şekilde kullanmıştır. Ona göre bir bilimin kanunları o bilimde bulunan birçok şeyi içine alan ve o bilimin konusuna giren meselelerin tamamını veya bir kısmını kapsayan küllî ifadelerdir.⁴⁰ Ancak kâide kelimesi hukuk kâidesi, sarf kâidesi, usûl kâidesi vb. gibi farklı terkiplerle bir arada kullanılmakta ve bu kullanıldığı terkipler içerisinde ilgili bilim dalıyla bağlantılı anlamlar kazanmaktadır. Bu durumda biçimsel açıdan birbirine benzeyen farklı bilimlerin kâideleri içerik açısından birbirinden ayrılmaktadır.

“Küllî kâide” terkiibi iki kelimenin bileşiminden meydana gelmektedir ki bunlar “küllî ve kâide” kelimeleridir. Her ne kadar bu terkipte “küllî” kelimesi önce gelse de “kâide” kelimesi çalışmamızın ana faktörü olduğu için önce kâide kelimesi sonra küllî kelimesi incelenecek.

Kâide'nin çoğulu olup Kâideler anlamına gelen kavâid kelimesi Arapçada oturmak anlamına gelen “ka'ade” fiilinden türemiş olup, bu fiilin ismi fail müfret müennesi olan “kâidetün” kelimesinin çoğuludur. Sözlükte “oturmak” manasındaki “ku'ûd” masdarından türeyen kâide (çoğulu kavâid) “Binanın üzerine dayandığı temel, bir şeyin aslı, esası” anlamına gelir.⁴¹

⁴⁰ Ebû Nasr Muhammed b. Muhammed b. Tarhan b. Uzluğ el-Fârâbî et-Türkî, *İhsâ'ül'Ulûm*, Tahkik. Dr. Osman Emin, Daru'l-Fikri'l-Arabî, 2. Baskı, Mısır 1949, s. 43.

⁴¹ Ebü'r-Rebî' Necmüddîn Süleymân b. Abdilkavî b. Abdilkerîm b. Saîd et-Tûfî el-Hanbelî, *Şerhu Muhtasari'r-Ravza Fî Usûli'l-Fıkh*, Matâbiu Şarku'l-Evsat, 1. Baskı Beyrut 1989, c. 2, s. 95; Mustafa Baktır, “Kâide”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXIV, s. 205.

Kâide kelimesi Kur'ân da iki yerde geçmektedir. Birincisi, “*Hani İbrahim İsmail ile birlikte evin (Ka’be’nin) temellerini yükseltiyor, ‘Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin’ diyordu.*”⁴² âyetidir. İkincisi de “*Onlardan öncekilerde tuzak kurmuşlardı. Allah’ın azabı binalarını, temellerinden gelip yıktı da tavanları başlarına çöküverdi ve azap kendilerine fark edemedikleri yerden geldi.*”⁴³ âyetidir. Bu âyetlerdeki kâide kelimesinin kullanımıyla sözlük anlamında ki bir şeye temel olma, esas olma anlamındaki kullanımı arasındaki bağlantı açıktır.

Küllî kelimesi hakkında *İslâm Ansiklopedi’sinde* Ömer Mahir Alper şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır: Küllî kelimesi, sözlükte “bütün, hepsi, tamamı manasına gelen Arapça küll kelimesinden nisbet ekiyle türetilmiş olup mantıkta cüz’înin karşıtı olarak kullanılır. Aristo’nun eserlerinde bu anlamı ifade eden “kat holou” (universal) terimi Arapça’da küllî ile karşılanmıştır. Bununla beraber “küll” kelimesi türün altındaki fertleri ifade eden lafız ve bu lafzın gösterdiği varlık anlamında felsefe ve mantık terimidir.⁴⁴ “Küll” kelimesi sözlükte “tamamı, hepsi vb.” anlamlarda kullanılsa da kâidelerle ait özel durumlardan dolayı sözlük anlamının dışında anlamlar kazanabilme imkânı da vardır. Nitekim Hamevî (ö.1098/1987) gibi bazı İslâm âlimleri küllîlik ile anlatılmak istenenin başka bir kâidenin altına girmemesi olduğunu ifade etmişlerdir.⁴⁵ Buradan anlaşılan küllîlikte önemli olan bir husus efradını câmi ağyârını mani olmaktan (altına giren tüm fertleri kapsayıp girmeyenleri dışlamasından) ziyade bağımsız olması yani başka bir küllî kâidenin sınırları içerisinde olmamasıdır. Benzer bir yorumu Ömer Nasuhi Bilmen’de de (ö. 1883-1971) görmek mümkündür. *Istilahâtı Fıkhiyye* kamusunda yazar şöyle demektedir:

*“Kavâidi Fıkhiyyeden her biri pek ihatalı birer esas olup başka kâidelerin çerçevesine dâhil bulunmadığı cihetle küllî vasfına haizdir. Vakia bu kâidelerin dairei ihatalarından müstesna bazı meseleler vardır. Fakat bu kâideler, esasen birbirini takyid, tahsis ve bu cihetle ikmal etmekte bulunmuş olduğundan yine birer kâide-i küllîye olmaları mahfuz bulunmuştur. İslâm hukukundaki kavâidi küllîye; insanda hukuk fikrinin inkişafına hizmet eder, birçok hadiselerin hükümlerini tayine yardım ederek erbabi hukuka birer rehber mesabesinde bulunur.”*⁴⁶

⁴² Bakara 2/127

⁴³ Nahl 16/26

⁴⁴ Ömer Mahir Alper, “Küllî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXVI, s. 539.

⁴⁵ el-Hamevi, *Gamzü uyûni’l-Basâir, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye*, Beyrut 1985. c. I, s. 51.

⁴⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuku İslâmiyye ve Istilahâtı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen yayınevi, İstanbul 1967, c. I, s. 254.

Bu konu ileriki bahislerde küllî kâidelerin özellikleri başlığı altında daha geniş şekilde ele alınacak.

Geçmişten günümüze fikhî bir terim olan kâide kavramıyla ilgili bazı tanımlamalar yapılmıştır. Bunların bir kısmı aşağıda verilecek ve arkasından bu tanımlamalarla alakalı kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

- 1- Necmeddin et-Tûfi'ye (716/1316) göre: Cüz'î kazıyyelerin kendisinden nazar yoluyla bilindiği küllî önermelerdir.⁴⁷
- 2- el-Makkarî'ye (ö. 758/1357) göre: Usûlden ve diğer genel aklî anlamlardan daha özel; akıtlardan ve bütün özel fikhî dâbitlerden daha genel olan her küllî kâidedir.⁴⁸
- 3- el-Feyyûmî'ye (ö. 770/1396) göre: Cüzıyyâtın tamamını kuşatan küllî emirdir.⁴⁹
- 4- es-Sübki'ye (ö.771/1396) göre: Birçok cüz'ıyyâtın kendisine uygun olduğu, cüzıyyâtın hükümlerinin kendisinden anlaşıldığı küllî emirdir.⁵⁰
- 5- el-Cürcânî'ye (ö. 816/1413) göre: Cüzıyyâtın tamamını kuşatan küllî kazıyyelerdir.⁵¹
- 6- el-Hamevî'ye (ö. 1098/1987) göre: Kendisiyle cüz'ıyyâtın ahkâmının bilinmesi için o cüz'ıyyâtın çoğunluğunu kuşatan ekserî hükümdür, küllî hüküm değildir.⁵²
- 7- ez-Zerkâ'ya göre: Mevzusuna giren hadiseler hakkında genel teşriî hükümler ihtiva eden, düsturî ve özlü ifadelerden oluşan küllî fikhî asıllardır.⁵³
- 8- Ali Ahmet en-Nedvî'ye göre: Altına giren meselelerin hükümlerinin kendisi ile bilindiği ağlebî bir kazıyyede ifade edilen şer'î hükümdür.⁵⁴

Bu tanımlarda bazı âlimler⁵⁵ kâidenin tanımında küllî kâide, küllî emir gibi tabirler kullanarak kâidenin küllîliğine yani bütün fertlerini kapsamasına vurgu yapmışlardır. Bazıları “küll” kelimesinin yanında terkip oluştururken kâide, kazıyye veya emir tabirlerini eklemişlerdir. Bu eklemeler fıkhîteki küllî kâidenin tanımında farklı durumları vurgulamak içindir. Fakat Konuyu inceleyen bazıları, bu tanımlara farklı itirazlarda bulunmuştur.⁵⁶ Fıkha

⁴⁷ et-Tûfi, *Şerhu Muhtasari'r-Ravza*, c. II, s. 120.

⁴⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Makkarî el-Kureşî et-Tilimsânî, *el-Kavaid*, Tahkik. Ahmet b. Abdullah b. Hamid, Câmîatü Ümmü'l-Kurâ, Mekke, c. I. S. 212.

⁴⁹ Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münir*, Mektebetü Lübnan, Beyrut 1987 s. 195

⁵⁰ Tacüddin Abdulvehhâb b. Ali ibn Abdilkâfi es-Sübki, *el-Eşbah ve'n-Nezair*, Daru'l-Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut 1991, c.I, s. 11.

⁵¹ eş-Şerif Ali b. Muhammed el-Cürcânî, *Kitâbü't-Ta'rifât*, 1. Baskı, Daru'l-Kütübi'l- İlmiyye, Beyrut 1983, s. 171.

⁵² Ahmed b. Muhammed el-Hanefî el-Hamevî, *Ğamzü uyûni'l-Basâir*, 1. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985, c. I, s. 51.

⁵³ Mustafa Ahmed ez-Zerkâ, *Medhalü'l-Fıkhıyyi'l-Âmm*, 10. Baskı, Daru'l-Fikr, Dimeşk 1968, c. II, s. 965.

⁵⁴ Ali Ahmed en-Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhıyye*, 1. Baskı, Takdim. Mustafa ez-Zerkâ, Dârü'l-Kalem, Dimeşk 1986 s. 43-45.

⁵⁵ Küllîliğe vurgu yapan âlimler: et-Tufi, el-Makkarî, el-Feyyûmî, es- Sübki vb.dir.

⁵⁶ Necmettin Kızılkaya, *İslâm Hukukunda Küllî Kâideler*, İstanbul 2013, İz Yayıncılık, s. 55-57.

ait kâidenin tanımını yapan diğer bazı âlimler ise ağlebî ve ekserî⁵⁷ tabirlerini kullanarak kâidenin altına giren bütün hükümleri değil de çoğunluğunu kuşattığını ifade etmişlerdir. Ancak bu ekserî kaydının tek başına fıkhıdaki kâideyi diğerlerinden ayırmadığı açıktır. Zira diğer bilimlere ait kâidelerde de ekserî olma kaydı görülmektedir. Adı geçen İslâm âlimlerinin yanında Necmettin Kızılkaya'nın tespitine göre kitaplarında kâideyi tanımlayan başka İslâm âlimleri de vardır. Bunlar: Teftazânî (792/1390), Seyyid Şerîf Cürçânî (ö. 816/14513), İbn Hatîbü'd-Dehşe (ö. 834/1431), İbnü'n-Neccâr (ö. 972/1564), Ebü'l-Bekâ el-Kefevî (ö. 1094/1683), Tehânevî (ö. 1158/1745), Güzelhisârî (ö. 1215/1800), Ali Haydar Efendi (ö. 1936), İzmirli İsmail Hakkı (ö. 1946).⁵⁸ Bu İslâm âlimlerinin kâide tanımıyla, yukarıda geçen tanımlar arasında benzerlik olduğu görülmektedir.

2.1.2. Terimleşme Süreci

Necmeddin Kızılkaya'nın tespitine göre kâide terimi şu anki anlamına ulaşmaya kadar farklı süreçlerden geçmiştir. İlk dönemlerde “el-Asl” terimi kâide yerine kullanılmıştır. Ancak “el-Asl” kelimesi zamanla yerini kâideye bırakmıştır. İlk dönemlerde “el-Asl” teriminin kullanılmasının nedeni, onu kullanan âlimin mensup olduğu mezhebin dayanaklarının sağlamlığını ve karşı tarafın da onu kabul etmesi gereken bir ilke olma özelliğini vurgulamak içindir. Nitekim el-Kerhî'nin (ö. 340/952) bu alanda yazdığı ilk müstakil esere “*Risâle fi'l-usûl*” ismini vermesi ve kâidelerin başına da “el-Asl” ifadesini zikretmesi tesadüfî bir durum değildir. “el-Asl” terimi ifade ettiği anlam bakımından usûldan furûa, fikhın tüm ilkelerini ifade edecek şekilde kullanılmış, hatta bununla sınırlı kalmayıp dil, mantık ilkelerini de içererek farklı bilim dallarını kapsamıştır. “el-Asl”dan “el-Kâide”ye geçişle ilgili tarih net olmamakla beraber VIII/XIV yüzyıla rastladığı görülmektedir. Teknik anlamıyla kâide ifadesinin ilk kullanımı hadisçi ve Şafîî fıkıhçısı olan Alâî'nin (ö. 761/1359) *el-Mecmûu'l-Müzehheb* isimli eserinde görülmektedir.⁵⁹ Nitekim Alâî “alâ hilafî'l-asl” ibaresinin açıklamasında “el-asl”ın farklı anlamlara geldiğini ifade etmiş ve bunları şöyle sıralamıştır:

- 1- Lafzın konulduğu gerçek anlam
- 2- Delillik muktezası
- 3- Kabul edilen yerleşik kâide
- 4- Galip olan durum

⁵⁷ Ekseriliğe vurgu yapan âlimler: el-Hamevî, en-Nedvî vb. dir.

⁵⁸ Kızılkaya, *İslâm Hukukunda Külli Kaideler*, s. 51.

⁵⁹ Kızılkaya, *İslâm Hukukunda Külli Kaideler*, s. 63-65

5- İstishab⁶⁰

İslâm hukukunda kavâid literatürü fikhın tedvininden sonra dördüncü asırda ortaya çıkmış ve ileriki dönemlerde daha da zenginleşmiştir. Bu ilmin ortaya çıkmasındaki önemli etkenlerden biri fikhın oluşum sürecinden itibaren İslâm hukukçularının zihninde ana ilkelere dayanan, hukuk anlayışının ve ortaya konan zengin malzemenin var olmasıdır.⁶¹

*Farklı mezhep ve metodolojilere göre yapılan bu ichtihad ve fetvalar o kadar çoğaldı ki, bunların ezberlenmesi ve kitaplarda toplanması imkânı bile kalmamıştı. İşte hicri dördüncü asırdan itibaren fukaha, dağınık vaziyette olan bu fetvaları belli esaslar ve prensipler altında toplayıp, sistematize etme yoluna gitmişlerdir. Böylece bunların anlaşılması ve kullanılması daha kolay bir hale gelmiştir. Bunun neticesi olarak da İslâm Hukukunda Küllî kâideler adı altında yeni bir ilim dalı ortaya çıkmıştır. İslâm hukuk ekollerinin oluşması ve fûru meseleler detaylı olarak kitaplara geçirildikten sonra bazı prensip ve kuralların ortaya konulması bu çalışmayı daha da kolaylaştırılmıştır.*⁶²

Kâideleştirme çalışmalarını ilk başlatan Hanefiler olmuştur. Zira Hanefiler diğer hukuk ekollerinden daha çok re'ye önem vermişler, bu sayede fer'î meseleler çoğalmıştır. Bunun sonucunda fikh eserlerinde dağınık halde bulunan meseleleri belli bir kâide altında toplama ihtiyacını ortaya çıkarmış ve fikh kâidelerinin yazılmasını zorunlu hale getirmiş ve Hanefilerden İmam Ebû Yûsuf, (ö. 182/798) İmam Muhammed (ö. 182/798) bunları kitaplarında yazmıştır.⁶³ Kaynaklarda geçtiğine göre Ebû Tâhir ed-Debbâs (ö.322/933) bu alanda ilk müstakil çalışmayı yapan kişidir ve Hanefî mezhebiyle ilgili on yedi kâideyi topladığı rivâyet edilmektedir. Ebu Said el-Herevî'nin Debbâs'ın bulunduğu yere gittiği ve ondan bazı küllî kâideleri naklettiği bildirilmektedir. Bunların başlıca beş tanesi şunlardır:

- a. İşler(in hükmü) maksatlarına göreler.
- b. Yakîn şekk ile zail olamaz.
- c. Meşakkat kolaylığı celb eder.
- d. Zarar giderilir.
- e. Âdet muhkemdir.⁶⁴

Şu an mevcut olan en eski kavâid kitabı Hanefî fakihi el-Kerhi'nin (ö. 340/952) risalesidir.⁶⁵ Beşinci asırda bu alanda eser veren Ebu Zeyd ed-Debûsî'dir (ö. 430/1039). Ed-

⁶⁰ Ebû Saîd Halil b. Keykeldî el-Alâî, *el-Mecmû'u'l-Müzheb fî kavâ'idi'l-mezheb*, Tahkik. Muhammed b. Abdulgaffâr b. Abdurrahman eş-Şerîf, , 1.Baskı, *Vizaretü'l-Evkâf*, Kuveyt 1994, c. I, s. 305.

⁶¹ Baktır, "Kâide", *DİA*, c. XXIV, s. 205.

⁶² Mustafa Baktır, *İslâm Hukukunun Genel Prensipleri*, EKEV Akademi Dergisi, yıl 12, Sayı 34, 2008, s. 203.

⁶³ en-Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhîyye*, s. 83.

⁶⁴ en-Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhîyye*, s. 100-101.

⁶⁵ ez-Zerkâ, *Medhalü'l-Fıkhîyyi'l-Âmm*, c. II, s. 954.

Debûsî “Te’sîsü’n-Nazar” isimli eserinde fukaha arasındaki ihtilafları yazmış ve seksen altı civarında kâide zikretmiştir.⁶⁶

Hicri VIII. yüzyıl kavâid alanında en olgun eserlerin verildiği dönemdir. Bu dönemde kavâid alanında kitap yazan âlimlere örnek şunlar verilebilir: İbn Vekil (ö. 716/1316), İbn Teymiyye (ö. 728/1328), Makkarî (ö. 758/1357), Tacüddîn es-Sübki (ö. 771/1369) Zerkeşî (ö. 794/1392) ve İbn Recep (ö. 795/1393). Bu dönem, kavâid literatürü açısından, altın çağ olarak kabul edilmektedir.⁶⁷

Hicri X. yüzyıldan mecellenin yapıldığı zamana kadar olan dönem, küllî kâidelerle ilgili en çok eserin telif edildiği dönem olarak kabul edilir. Bu dönemde kâidelerin tasnifi tamamlanmış ve ifade tarzları vuzuha kavuşmuştur. Dönemin özelliğini taşıyan ve sonraki dönemlerde yazılacak kitaplar için esas teşkil eden iki kitap gözümüze çarpmaktadır. Bunlar Suyûtî (ö. 911/1505) ve İbn Nüceym’in “*el-Eşbâh ve’n-Nezâir*” adlı eserleridir. Bu dönemde meydana gelen diğer bir olgu da muasır âlimlerin önceki kitaplara şerh, tahrîc ve ihtisâr yazarak zengin bir malzeme ortaya koyup yeni bir tür ortaya çıkarmalarıdır.⁶⁸

XIX. yüzyılda Osmanlı’nın son döneminde Ahmet Cevdet Paşa’nın çabalarıyla *Mecelle* yazılmış ve başına da kavâidi küllîyenin en mühimlerinden doksan dokuz tanesi yazılmıştır. Bu dönemde Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye komisyonunun kurulmasıyla küllî kâideler istikrar kazanmışlardır. Heyetin yaptığı bu çalışma başka ülkelerdeki kanunlaştırma çabalarına model teşkil etmiştir. Bununla beraber *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye* İslâm hukuk tarihinde kabul edilen ilk genel kanundur.⁶⁹

Klasik fûrû kitaplarının incelenerek içerisindeki kâideleri toplama çalışması günümüzde de devam etmektedir.

2.1.3. Küllî Kâidenin Özellikleri

2.1.3.1. Soyut Nitelikte Olmaları

Küllî kâidelerin özelliği kazuistik değil, soyut nitelikte olmalarıdır.⁷⁰ Zira kazuistikte tafsilat söz konusu olup yaşamda önümüze çıkabilecek olasılıklar üzerinde durulur. Küllî kâideler ekolüne göre önce kural ortaya konulup daha sonra bu kuralla ilgili meselelere uygulanır.⁷¹

⁶⁶ ez-Zerkâ, *Medhalü’l-Fıkhiyyi’l-Âmm*, c. II, s. 955.

⁶⁷ Baktır, “*Kâide*”, *DİA*, c. XXIV, s. 207.

⁶⁸ Necmettin Kızılkaya, *Kasani’nin Bedâyi İsimli Eserinde Kavaid’in Yeri*, İstanbul 2005, s. 54.

⁶⁹ Abdullah Demir, *Küllî Kâideler Ekolü ve Mecelle*, Katre Yayınları, İzmir 2008, s. 108.

⁷⁰ Demir, *Küllî Kâideler Ekolü ve Mecelle*, s. 68.

⁷¹ Demir, *Küllî Kâideler Ekolü ve Mecelle*, s. 73.

2.1.3.2. Ağlebî Nitelikte olmaları

Küllî kâideler hukukun tüm alanlarının kapsamına giren konularla ilgili çoğu zaman geçerli olan ve istisnası bulunan yani herkesi değil de çoğu kişiyi kuşatan, hukuki hükümler ortaya koyan hukuk prensipleridir.⁷²

Küllî kâideler ilk önce ibâdât, sonra muamelât ve ukubâta kadar farklı konularda verilen hükümlere ortak açıklama getirmeyi ve hükümlere kaynaklık eden ana ilkeyi belirlemeyi amaç edindiğinden fer'î meseleleri çoğunlukla ve kural olarak kapsar. Ancak özel bir nedenden dolayı kâide dışında kalan fer'î meselelerin olması mümkündür. Nitekim İslâm hukukçularının küllî kâidelerin tanımında ağlebi kaydına yer vermelerinin nedeni de budur. Bu durumda bir kâidenin dışında kalan bir hüküm başka bir kâidenin ruhuna uygun olabilir.⁷³

2.1.3.3. Müsellemâttan Olmaları

Müsellemât, tartışma anında kullanılan ve muhatabı tarafından doğruluğu kabul edilen önermelerdir. Karşı tarafı ikna etmede kanıt olarak kullanılır. Örneğin: Bir Müslüman ile Hristiyan, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) miraca çıkmasıyla ilgili tartışmada, Hristiyan buna itiraz etse, Müslüman O'na Hz. İsa'nın göğe çıktığını delil gösterir.⁷⁴

2.1.4. Kâide İle İlgili Diğer Terimler

2.1.4.1. Dâbıt

Kâideden bahsedildiğinde akla ilk gelen kavramlardan biri dâbıttır. Dâbıt fikhın sadece bir bölümüyle ilgili detaylara dair hüküm ifade eden dar kapsamlı prensip olarak tanımlanmaktadır. Oysa kâide, o alanın bütün bölümlerinde geçerli olabilecek, dolayısıyla dâbıtı da içine alabilecek geniş kapsamlı genel bir prensiptir. Bu durumda kâide ile dâbıt arasında mahiyet açısından fark yokken kapsam bakımından fark vardır. Bu fark kâidenin önceki tanımlarında da ifade edildiği gibi ilk dönemden itibaren bazı fıkıhçılar tarafından dile getirilmiştir. Kâide ile dâbıt arasında ki farka örnek olarak şunlar zikredilebilir. “şekk ile yakın zail olmaz”, “bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir”. Bu küllî kâideler ibadât, muamelât, ukûbâtta bir çok meseleye uygulanabildiği için küllîlik vasfını kazanır. Ancak “muktedînin namazı imamın namazına bağlıdır”, “mirasçıya vasiyet yoktur” gibi kâideler sadece kendileriyle ilgili konulara; yani birincisi sadece cemaatle namaza ikincisi de yalnız miras hukukuna uygulanabilmektedir. Bu nedenle bunlar dâbıt vasfıyla nitelenmektedir.

⁷² Demir, *Küllî Kâideler Ekolü ve Mecelle*, s. 69.

⁷³ Baktır, “Kâide”, *DİA*, c. XXIV, s. 208.

⁷⁴ Necati Öner, *Klasik Mantık*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 5.Baskı No:173, Ankara 1974, s. 186.

Burada zikredilenlerden anlaşıldığı üzere küllî kâide dâbitı da içine alan daha kapsamlı bir terim olmaktadır.⁷⁵

Kâide ile dâbit arasını tefrik eden bir diğer husus, kâide de istisnalar çok iken dâbitta istisnalar o kadar çok değildir. Bunun nedeni dâbitın dar kapsamlı konularla ilgili prensipleri ihtiva etmesidir. Yine kâide özlü ifadeler şeklinde kısa ibarelerden meydana gelirken, dâbitlar yerine göre bir paragrafla ifade edilen ibarelerden meydana gelebilmektedir. Örneğin “zarar izâle olunur” küllî kâidesi üç kelimedenden meydana gelirken “sarîh talakın hükmü, lafzına taallük eder” dâbitı daha fazla kelimelerden meydana gelmektedir.⁷⁶

2.1.4.2. el-Eşbâh ve'n-Nezâir

Kâideyle ilgili bir diğer terim el-Eşbâh ve'n-Nezâirdir. Bu terim belli bir dönemden sonra küllî kâide yerine kullanılmıştır. “El-Eşbâh” kelimesi “eş-Şebhü”, “eş-Şebeh” veya “eş-Şibh” kelimelerinin çoğulu olup misil ve benzer anlamına gelmektedir.⁷⁷ “Nezâir” kelimesi ise “nazîra” kelimesinin çoğulu olup şekil, ahlak, fiil ve sözde benzemek anlamlarına gelmektedir.⁷⁸

İbn Nüceym’e *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* isimli kitabında “eşbâh” terimini şöyle açıklamaktadır: birbirine benzeyen ve aynı hükümleri alan meselelerdir. “Nezâir” terimini ise ilk bakışta birbirine benzeseler de hüküm yönünden birbirinden farklı olan meselelerdir.⁷⁹ Hamevî’ye (ö. 1098/1687) göre ise çok dikkatli bakışla ancak fakihlerin anlayabileceği gizli bazı sebeplerden dolayı hükümleri farklı olmakla beraber birbirine benzetilen meselelerdir.⁸⁰

İlk olarak “el-Eşbâh” ifadesinin Hz. Ömer’in Ebû Musa el-Eş’arî’ye yazdığı mektupta rastlanılmaktadır. Şöyle ki Hz. Ömer mektubun bir kısmında şöyle talimat vermiştir: Kitap ve sünnette bulunmadığı için kalbinde bir şüphe olursa hükümlerde dikkatli ol. Emsâl ve Eşbâhı iyi öğren. Kitap ve sünnette bulamadığın meseleleri onlara kıyas ederek çöz.⁸¹

İslâm âlimleri hicri VIII. yüzyıldan itibaren bu alanda eserler yazmaya başlamış ve bu kitaplarda “furûk”, “cem-fark” gibi konulara yer vermişlerdir.⁸²

Molla Hüsrev tezimizin de ana konusu olacak (*Dürerü'l-Hukkâm fi Şerhi Gureri'l-Ahkâm*) isimli eserinde zaman zaman hükümleri açıkladıktan sonra “eşbeh”, “el-eşbeh bi'l-fikh” ifadelerini kullanmaktadır.⁸³

⁷⁵ Mustafa Yıldırım, *Mecelle'nin Küllî Kaideleri*, İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 2001, s. 16.

⁷⁶ en-Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhîyye*, s. 46-52.

⁷⁷ en-Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhîyye*, s. 63.

⁷⁸ en-Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhîyye*, s. 64.

⁷⁹ İbn Nüceym Zeynelabidîn b. İbrâhîm, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, Dimaşk, 1983, s.16.

⁸⁰ el-Hamevî, *Ğamzü uyûni'l-Basâir*, c. I, s. 38.

⁸¹ en-Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhîyye*, s. 66-671.

⁸² Baktır, *el-Eşbah ve'n-Nezâir*, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XI, s. 456-457.

2.1.4.3. Furûk

İslâm hukukunda furûk terimi ilk olarak Muhammed Hasan eş-Şeybani'nin (ö. 189/805) eserlerinde görülmektedir. Bununla beraber Şâfiî ekolü âlimlerinden Ebü'l-Abbâs İbn Süreyc'in (ö. 306/918) "*el-Furûk fi fûrû'i's-Şâfiyye* isimli eseriyle furûk kavramının bağımsız bir disiplin halini aldığı ileri sürülmüştür.⁸⁴

Furûk kelimesi sözlükte "ayırarak, iki şeyi birbirinden ayıran özellik" anlamına gelen farkın çoğuludur. Terim manası ise "Fıkıhın dış görünüş bakımından birbirine benzeyen, ancak hüküm ve hukuki değerlendirme açısından farklı olan veya şekil itibarıyla farklı oldukları halde aynı hükme tabi meseleleri konu edinen bir ilim dalıdır".⁸⁵

Bu tanımdan ortaya çıkan zâhirde aynı olan iki mesele arasındaki ortak yönler "cem", fakat analiz sonucu ortaya çıkan farklı yönler "fark" olarak adlandırılmıştır.

Sonuç olarak kavâid ilmi ile furûk ilmi arasında ince bir fark vardır ki o da: furûk ilminde şekil yönünden aynı hüküm yönünden farklı meseleler incelenir. Kavâid ilminde ise her iki yönden yani hem şekil hem hüküm yönünden benzer meseleler incelenir. Nihâyetinde furûk ilmi farklılıkları, kavâid ilmi ortak bağı inceler.

2.1.4.4. Fıkıh Usûlü Kâidesi

Küllî kâidelerle fıkıh usûlü kâidelerinin birbirinden farklı olduğunu ilk olarak Ebu'l-Abbas Ahmet b. İdris el-Karâfi (ö. 684/1285) *el-Furûk* adlı eserinde ortaya koymuştur. Karafi fikhî önce usûl ve fûru olarak ayırmış, sonrada usûlü, fıkıh usûlü ve fıkıh kâideleri olarak ikiye ayırmıştır. Adı geçen yazar fıkıh usûlünü arapça kelimelerin manalarından çıkarılan bir takım kurallar olarak tanımlarken, küllî kâideleri fikhin sırlarını ve hikmetlerini içeren ve sayıları çok fazla olan kâideler olarak açıklamaktadır.⁸⁶

Küllî kâideler ile fıkıh usûlü kâidelerinin uslûp açısından birbirlerine benzemeleri bazen mahiyeti bakımından da aynı olduklarına dair yanlış kanaatin oluşmasına yol açmaktadır. Hâlbuki bu iki kavram birbirinden farklıdır.⁸⁷ Örneğin usûl kâideleri şer'i delillerle ilgili olup hükümlerin doğru bir şekilde ortaya konulmasını sağlarlar. Fıkıh kâideleri ise, doğrudan mükellefin fiilleriyle alakalıdır. Misal olarak "emir kipi vücup ifade eder" kâidesi İslâm hukukunda emir olarak nitelenen tüm delillerle ilgilidir. Ancak "şekk ile yakın zail olmaz" kâidesi her hangi bir mevzuda kesin bilgi sahibi olduktan sonra o konuyla ilgili

⁸³ Molla Hüsrev, "*Düer*", c. I, 25, 389.

⁸⁴ Şükrü Özen, Furuk, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XIII, s. 223-227.

⁸⁵ Özen, "*Furuk*", *DİA* c. XIII, s. 223-227.

⁸⁶ Şihâbüddîn Ebü'l-Abbâs Ahmet b. İdrîs b. Abdîrrahmân es-Sanahêcî El-Karâfi, *el-Furûk*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1928, c. I, s. 2.

⁸⁷ Yıldırım, *Mecelle'nin Küllî Kaideleri*, s. 17.

şüpheye düşen mükellefin tüm fiilleriyle ilgilidir.⁸⁸ Ayrıca fıkıh kâidelerini okuyup incelemek bir fıkıh çalışmasıdır, fıkıh usûlü çalışması değildir.⁸⁹

İki kavram arasında birçok farklılık olmasına rağmen usûl kâidelerinin bir kısmı mükelleflerin eylemlerini kapsayacak ifadelerle sahip olmaları nedeniyle fıkıh kâidelerinden sayılmıştır. “İctihad başka bir icthadla nakz olunmaz”, “Kıyasa aykırı olarak sabit olan şeye bir başkası Kıyas edilmez “ “bir şeyin bulunduğu hal üzerine kalması esastır”⁹⁰ gibi kâideler buna örnek teşkil etmektedir.

2.1.4.5. Fıkıh Nazariyesi

Fıkıh nazariyesi bir İslâm hukuku terimi olarak “hukukun özel bölümünü veya konusunun ana unsurları, temel şartları ve hükümleriyle detaylı olarak incelenmesi ve o sahada her zaman geçerli olacak neticelere varılmasıyla oluşan temel alan teorisini ifade eder.⁹¹ Mülkiyet teorisi, akit teorisi, ehliyet teorisi gibi teoriler fıkıh nazariyesini ifade eden teroilerdir.

Nedvî’ye göre fıkıh kâidesi ile fıkıh nazariyesi arasındaki farklar iki noktada toplanmaktadır.

- 1- Fıkıh kâidesinin kendisi hukuki bir hüküm taşır ve bu hüküm ilgili bütün meselelere intikal eder. Fıkıh nazariyesi ise hüküm içermez. Örneğin mülkiyet nazariyesi gibi.⁹²
- 2- Fıkıh kâidesi rükün ve şartları içine almazken fıkıh nazariyesi için bunlar gereklidir.⁹³ Muhammed Ebu Zehra bu ikisi arasında fark görmemektedir.⁹⁴

2.1.4.6. Küllîyat

Küllî sözlükte “bütün, hepsi, tamamı” manasına gelen Arapça küll kelimesinden nisbet ekiyle türetilmiş olup mantıkta cüz'inin karşıtı olarak kullanılır. Arapça'da ise küllî ile karşılanmıştır.⁹⁵

Terim olarak küllîyat: Bir kişiye ait eserlerin veya belli bir konudaki çalışmaların yer aldığı derlemedir.⁹⁶

⁸⁸ Baktır, “Kâide”*DİA*, c. XXIV, s. 208.

⁸⁹ Ali Pekcan, *İslâm Hukuku Literatüründe Fıkıhın Genel Kurallarına Dair İlk Risale*, İslâmî Araştırmalar Dergisi, c. XVI, sayı 2, Ankara 2003, s. 294.

⁹⁰ en-Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhîyye*, s. 402-420.

⁹¹ Ahmet Yaman, *Bir Kavram Olarak “Fıkıh Kaideleri” ya da İslâm Hukuku'nun Genel İlkeleri*, Marife Bilimsel Birikim Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, s. 59.

⁹² en-Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhîyye*, s. 55-56.

⁹³ en-Nedvî, *el-Kavâidü'l-Fıkhîyye*, s. 56.

⁹⁴ Ebu Zehra, *İslâm Hukuk Metodolojisi* (Fıkıh Usûlü), Fecr Yayınları, Çev. Abdulkadir Şener, 4.Baskı, Ankara 1986, s. 23.

⁹⁵ Alper, “Küllî”,*DİA*, c. XXVI, s. 540.

Küllîyat âyetlerden, hadislerden veya müçtehitlerin icihadlarından çıkarılmıştır. Âyetlerden çıkarılanlara örnek: “her insan kendi karakterine göre davranır”⁹⁷, “her can ölümü tadacaktır”⁹⁸. Hadislerden çıkarılanlara örnek “her çoban güttüğünden sorumludur”⁹⁹, “sarhoş eden her şey haramdır”¹⁰⁰. İctihaddan çıkarılanlara örnek: “ictihad içtihadı nakzetmez” “bir şeyden istifade etmek tazmin sorumluluğuna bağlıdır”¹⁰¹.

Küllîyata dair ilk müstakil eser yazan ve fıkıh bablarına göre tasnif eden Makkarî olmuştur. “*Amelü men tebbe limen habbe*” isimli eserinde 524 küllîyyâtı zikretmiştir.¹⁰²

Küllîyat buraya kadar zikredilenlerden anlaşıldığı üzere kâide ve dâbıta benzemektedir. Ancak onu diğerlerinden ayıran başında bulunan küll kelimesidir.

2.2. Küllî Kâidenin Kaynakları

Küllî kâideler diğer dini ilimlerde olduğu gibi kitap ve sünnete dayanmaktadır. Ancak bunların oluşumunda fukahanın içtihadı da etkili olmuştur. Bu nedenle fukaha küllî kâidelerin kaynakları olarak nassları ve İslâm hukukçularının icihadlarını göstermişlerdir. Sırasıyla bunlara aşağıda örnekler verilecektir.

2.2.1. Kur’ân-ı Kerim

- 1- “Allah sizin için kolaylık ister, size zorluk çıkarmak istemez”¹⁰³, “Allah hiç kimseyi güç yetiremeyeceği şekilde yükümlü tutmaz”¹⁰⁴, “Allah sizin yükünüzü hafifletmek ister, çünkü insan hilkatçe zayıf yaratılmıştır”¹⁰⁵, “Allah size güçlük çıkarmaz”¹⁰⁶ vb. âyetlerden “Meşakket teysiri celb eder” kâidesi çıkarılmıştır.¹⁰⁷
- 2- “Din konusunda size hiçbir zorluk da yükledi”¹⁰⁸ zorluklar kaldırılmıştır kâidesi çıkarılmıştır.¹⁰⁹
- 3- “Kim zorda kalırsa, başkasının hakkına tecavüz etmemek ve zaruret miktarını geçmemek şartıyla ona da günah yoktur.”¹¹⁰ “Kim günaha meyletmeksizin aklıktan

⁹⁶ Rıza Kurtuluş, “Küllîyat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXVI, s. 540.

⁹⁷ *İsra* 17/84.

⁹⁸ *Enbiya* 2/135.

⁹⁹ *Buhari*, Kitabü'l-Cum'a, 487.

¹⁰⁰ *Buhari*, İçkiler Bahsi, 67.

¹⁰¹ Yaman, *Bir Kavram Olarak “Fıkıh Kaideleri” ya da İslâm Hukuku'nun Genel İlkeleri*, s. 66-67.

¹⁰² Yaman, *Bir Kavram Olarak “Fıkıh Kaideleri” ya da İslâm Hukuku'nun Genel İlkeleri*, s. 58.

¹⁰³ *Bakara* 2/185.

¹⁰⁴ *Bakara* 2/260.

¹⁰⁵ *Nisa* 4/28.

¹⁰⁶ *Maide* 5/6.

¹⁰⁷ Yıldırım, *Mecelle'nin Küllî Kaideleri*, s. 64.

¹⁰⁸ *Hacc* 22/78.

¹⁰⁹ Demir, *Küllî Kâideler Ekolü ve Mecelle*, s. 30.

¹¹⁰ *Bakara* 2/173.

bunalıp çaresiz kalırsa, haram olan etlerden yiyebilir. Çünkü Allah gafurdur, rahimdir.”,¹¹¹ “O zaten size haram kıldığı etleri açıkça bildirmiştir; ancak çaresiz olup da zaruret miktarı yemeniz müstesnadır.”,¹¹² “kalbi imanla dolu olarak mutmain iken dini inkâr etmeye mecbur bırakılıp yalnız dilleriyle inkâr sözünü söyleyenler hariç.”¹¹³ gibi âyetlerden “Zaruretler, mahzurlu şeyleri mübah kılar” kâidesi çıkarılmıştır.¹¹⁴

2.2.2. Hadis-i Şerifler

- 1- “Ameller niyetlere göredir”¹¹⁵ hadisinden “Bir işten maksat ne ise hüküm ona göredir”¹¹⁶ ve “Ukûtta itibar mekasıd ve meâniyedir, elfâz ve mebânîye değildir”¹¹⁷ kâideleri çıkarılmıştır.
- 2- “Zarar vermek ve zarara zararlar karşılık vermek de yoktur”¹¹⁸ kâidesi olduğu gibi bir hadisin tercümesidir. *Mecelle*’deki “zarar ve mukabele bizzarar yoktur”¹¹⁹ kâidesi de bu hadisten türetilmiştir.
- 3- “Menfaat sorumluluk karşılığındadır”¹²⁰ hadisinden “Bir şeyi nef’-i damanı mukabelesindedir”¹²¹ kâidesi çıkarılmıştır.
- 4- “Beyyine müddei için yemin münkir üzerindedir”¹²² kâidesi bir hadis metnidir.
- 5- “Müslümanlar şartlarıyla bağlıdır”¹²³ hadisinden “Bikadri’l-İmkân şarta mürat olunmak lazım gelir”¹²⁴ kâidesi çıkarılmıştır.

2.2.3. İctihatlar

Hz. Ömer’in Ebu Musa el-Eş’ari ye yazdığı mektuptur. Mektupta Hz. Ömer kaza müessesesi ve muhakeme usûlünün prensiplerini şöyle sıralamıştır:

Şüphesiz kaza kesin bir farz ve uygulanmış, uyulmuş bir sünnettir. Sana bir dâva getirildiği ve iddia ileri sürüldüğünde dinle ve anla, durum ortaya çıkınca hüküm ver ve bu hükmü uygula; çünkü icra ve

¹¹¹ *Maide* 5/3.

¹¹² *Enam* 6/119.

¹¹³ *Nahl* 16/160.

¹¹⁴ Yıldırım, *Mecelle’nin Külli Kaideleri*, s. 74.

¹¹⁵ *Buhari*, *Bed’ü’l-Vahy* 1.

¹¹⁶ Yıldırım, *Mecelle’nin Külli Kaideleri*, s. 29.

¹¹⁷ Yıldırım, *Mecelle’nin Külli Kaideleri*, s. 32.

¹¹⁸ *Malik*, *Muvatta*, *Mükateb* 13, c. II, s.805.

¹¹⁹ Yıldırım, *Mecelle’nin Külli Kaideleri*, s. 32.

¹²⁰ *Tirmizi*, *Büyu’* 53.

¹²¹ Yıldırım, *Mecelle’nin Külli Kaideleri*, s. 180.

¹²² *Buhari*, *Rehin* 6.

¹²³ *Ebu Davut*, *Akdiye* 12.

¹²⁴ Yıldırım, *Mecelle’nin Külli Kaideleri*, s. 177.

infaz edilmedikçe hakkı açıklamanın bir faydası yoktur. Davranışın, huzurun kişilere verdiği değer ve adaletin bakımından insanları birbirine eşit tut ki, asalet sahibi, kendisi için başkasına haksızlık edebileceğini ummasın, zayıf olan kişi de adaletinden ümidini kesmesin. Şahit ve delil getirmek dâvacıya, yemin ise dâvalıya aittir. Haramı helâl, helâli de haram kılan nevinden olmamak üzere Müslümanlar arasında sulh (anlaşma) caizdir. Daha önce hükmedipte bu gün yeniden düşündüğüm zaman, daha önce başka türlü hükmetmiş olman, seni doğruya dönmekteden alıkoymasın, çünkü hakkın kıdemi vardır (hak her şeyden öncedir) ve hakka dönmek batılta kalmaktan hayırlıdır. Kitap ve sünnette hükmü bulunmayan bir mesele gelir de üzerinde tereddüt edersen onu iyice anlamaya çalış, sonra onu emsali ve benzeri olan hadiselerin hükmünü araştırıp öğren ve hadiseleri benzelerine Kıyas ederek hükme bağla. Mahkemede ortaya çıkmamış bir hakkı veya delili olduğunu ileri süren kişiye, ona ulaşabileceği bir süre ver, eğer delilini getirebilirse onun hakkını başkalarından alır, kendisine verirsin, şahit ve delil getirmezse aleyhine hükmetmek senin için helâl olur; şüpheyi ortadan kaldıracak ve körüklüğü giderecek en iyi usûl budur. İffete iftira etmekten mahkûm olmuş yahut yalancı şahitlik yaptığı sabit olmuş yahut da şahit edeceği kişi ile kendi arasında akrabalık, yakınlık bulunan kişiler müstesna olmak üzere Müslümanlar birbirine karşı şahitlik bakımından udul (dürüst şahitliğe ehil) kabul edilir.¹²⁵

Bu mektuptan çıkarılan kâideler şunlardır;

- a- Beyyine müddei için, yemin münkir üzerinedir.
- b- Haramı helâl ve helâli haram yapmadığı sürece Müslümanlar arasında sulh caizdir.
- c- Hakkın önceliği vardır. Hiçbir şey onu iptal edemez.
- d- Müslümanlar birbirine karşı şahitlik bakımından udül kabul edilir.¹²⁶

2.3. Kavâid Literatürü

Aşağıda mezheplere göre kavâid eserleri zikredilecektir.

2.3.1. Hanefî Ekolü

- 1- *Kitâbü'l-Furûk*; Ebu'l-Fadl Muhammed b. Salih es-Semerkindî el-Kerâbîsî (ö. 322/934).
- 2- *Usûlü'l-Kerhî*; Ebu'l-Hasen Ubeydullah b. Hüseyin el-Kerhî (ö. 340/952). Debûsî'nin Te'sîsu'n-Nazar isimli kitabının sonunda basılmıştır.
- 3- *Te'sisu'n-Nezâir*; Ebu Leys es-Semerkindî (ö. 373/983).
- 4- *Te'sisu'n-Nazar*; Ebu Zeyd Abdullah b. Ömer ed-Debusî (ö. 430/1039). Bu eserde, kâideden ziyade bir mezhepte kabul görmüş dâbitlar yer almaktadır.¹²⁷

¹²⁵ Karaman Hayrettin, *İslâm Hukuku Tarihi*, iz yayıncılık, İstanbul 1999, s. 121.

¹²⁶ Munafis Hodza, *Hanefî Klasiklerinden el-Hidaye'deki Külli Kaideler*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Bursa 2010, s. 49.

- 5- *el-Furûk fi'l-Fıkh*; Ebu'l-Muzaffer Es'ad b. Muhammed el-Kerâbisî (ö. 570/1174)
- 6- *Telkîhu'l-Ukûd fi Furûki'l-Menkûl*; Büyük Sadru's-Şerîa (8/14 yüzyıl) Süleymaniye Vehbi Efendi no: 467/1.¹²⁸
- 7- *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*; Zeynüddîn b. İbrahim b. Muhammed b. Nüceym (790/1563). Bu eser mezheb içinde büyük bir ilgi görmüş ve sonraki âlimler için bir referans olmuştur.¹²⁹ Bu eser üzerinde birçok şerh, hâşiye ve ihtisâr yapılmıştır. Bunların bazıları şunlardır:
- a. *Tenvîru'l-Besâir Ala'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*: Abdulkadir b. Berakat b. İbrahim (ö. 1597)
- b. *Risâle Ala'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*; İshak b. Ahmet el-Erdebilî (ö. 1055/1645)
- c. *Gamzu Uyûni'l-Besâir Şerhu Kitabı'l-Eşbâh ve'n-Nezair*; Ebu'l-Abbas Şihabüddin Ahmet b. Muhammed el-Hamevî (ö. 1098/1687). En güzel şerhlerden biridir.
- d. *Keşfü's-Serair Ani'l-Eşbah ve'n-Nezâir*; Muhammed b. Ömer b. Abdülkadir ed-Dimaşkî (ö. 1130/1718)
- e. *et-Tahkikü'k-Bahir Şerhu'l-Eşbâh ve'n-Nezîr*; Muhammed Hibetullah b. Muhammed b. Yahya et-Tacî (ö. 1224/1809).
- 8- *el-Fevâidü'z-Zeyniyye fi Mezhebi'l-Hanefiyye*; Zeynüddin b. İbrahim b. Muhammed b. Nüceym (ö. 970/1563).
- 9- *Mecâmi'u'l-Hakâik*; Ebu Said Muhammed b. Muhammed el-Hadimi (ö. 1176/1762).
- 10- *Şerhu Hâtimetri Kavâidi'l-Usûl ve'l-Furu'*; Süleyman Kırk Ağacî (ö. 1287/1870).
- 11- *Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye*; Mecelle tazminattan sonra 1868-1876 yıllarında Ahmet Cevdet Paşa'nın yönettiği bir kurul tarafından hazırlanmıştır. Mecelle 1926 yılına kadar elli yedi yıl yürürlükte kalmıştır. Bir mukaddime ve on altı bölümden oluşan mecelle 1851 maddeyi içerir. Mukkadime kısmındaki birinci madde fikhın tamamıyla ilgili olup, peşinden gelen 99 madde küllî kâidelerle ilgilidir.¹³⁰ Mecelle ile ilgili birçok şerh yapılmıştır. Bunlardan bir kaç şunlardır:
- a- *Teşrihu'l-Kavâidi'l-Küllîyye ile Şerhu Kavâidi'l-Mecelle*; Abdü's-Settâr b. Abdillâh el-Kırımî (ö. 1304/1886).
- b- *Mir'ât-ı Mecelle*; Mesud Efendi (ö. 1310/1892).
- c- *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye Şerhi ve Kavâid-i Fıkhiyye'nin İzahı*; Kuyucaklı Zade Muhammed Atıf Efendi (ö. 1316/1898).

¹²⁷ Yaman, *Bir Kavram Olarak "Fıkıh Kaideleri" ya da İslâm Hukuku'nun Genel İlkeleri*, s. 68.

¹²⁸ Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıhı Âlimleri*, Diyanet Vakfı Yayınları, 4.Baskı, Ankara 2014, s. 117-118.

¹²⁹ Baktır, "Kaide", *DİA* c. XXIV, s. 208.

¹³⁰ Yıldırım, *Mecelle'nin Küllî Kaideleri*, s. 15.

- d-** *Şerhu'l-Mecelle*; Halit el-Atâsî (ö. 1326/1908).
- e-** *Dürerü'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*; Ali Haydar Efendi (ö. 1355/1936).
- 12-** *el-Ferâidü'l-Behiyye fi'l-Kavâidi ve'l-Fevaidü'l-Fıkhıyye*; İbn Hamze el-Huseynî Muhammed b. Ed-Dimaşkî (ö. 1305/1887).
- 13-** *Şerhu'l-Kavâidi'l-Fıkhıyye*; Ahmet b. Muhammed ez-Zerkâ (1357/1938).
- 14-** *Kavâidi Fıkhıyye*; Musa Cârullah Bigiyef (ö. 1369/1949).
- 15-** *el-Kavâid ve'd-Devâbitü'l-Mustehlasa mine't-Tahrir Şerhi Camii'l-Kebir*; Ali Ahmet en-Nedvî.

2.3.2. Şâfiî Ekolü

- 1-** *el-Furûk fi Furui's-Şâfiîyye*; Ebu'l-Abbas İbn Süreyc (ö. 306/918).
- 2-** *el-Cem ve'l-Fark*; Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf el-Cüveynî (ö. 438/1046).
- 3-** *el-Furûk*; Ebu'l-Abbas Ahmet b. Muhammed el-Cürcânî (ö. 482/1089).
- 4-** *el-Kavâid fi furui's-Şâfiîyye*; Muhammed b. İbrahim el-Câcermî es-Sehleki (ö. 613/1216).
- 5-** *Kavâidü'l-Ahkâm fi Mesâlihi'l-Enâm*; İzzüddin Abdülaziz b. Abdisselam (ö. 660/1261).
- 6-** *Kitabü'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*; İbnü'l-Vekil Muhammed b. Ömer (ö. 716/1316).
- 7-** *el-Mecmû'u'l-Müzehheb fi Kavâidi'l-Mezheb*; Halil b. Keykeldi el-Alâî (ö. 761/1359).
- 8-** *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*; Tacüddin Abdülvehhab b. Ali b. Abdülkâfi es-Subkî (ö. 771/1369). Bu konuda yazılmış en meşhur eserlerden biridir.
- 9-** *Metâliu'd-Dekâik fi tahriri'l-Cevâmi' ve'l-Fevârik*; Cemaleddin Ebu Muhammed el-İsnevî (ö. 772/1370).
- 10-** *el-Mensûr fi'l-Kavâid*; Bedrüddin b. Muhammed b. Bahadır b. Abdillâh ez-Zerkeşî (ö. 794/1391).
- 11-** *el-Kavâid*; Takiyyüddin Ebu Bekir b. Muhammed el-Hisnî (ö. 829/1425). El-Alâî'nin yazdığı kitabın muhtasarıdır.
- 12-** *Muhtasar min Kavâidi'l-Alâî ve Kelami'l-İsnevî*; Nurettin Muhammed b. Ahmet İbn Hatib ed-Dehşe (ö. 834/1431).
- 13-** *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*; Celalüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr es-Seyutî, (ö. 911/1505)
- 14-** *el-Mekâsidü's-Seniyye fi Beyani'l-Kavâidi'l-Şer'iyye*; Şeyh Abdülvehhab Şa'rânî (ö. 973/1565).

- 15- *el-Fevâidü'l-Ceniyye Hâşiyetü'l-Mevâhibi's-Seniyye, Şerhi'l-Fedâi'l-Behiyye fi Nazmi'l-Kavâidi'l-Fıkhıyye fi'l-Eşbâh ve'n-Nezâir alâ Mezhebi'ş-Şâfiyye*; Ebu'l-Feyd Muhammed Yâsin b. İsa el-Fedânî el-Mekkî (ö. 1410/1989).

2.3.3. Maliki Ekolü

- 1- *el-Furûku'l-Fıkhıyye*; Ebu'l-Fadl Müslim b. Ali (ö. 5/11. Yüzyıl)
- 2- *en-Nezâir*; Abdü'l-Vehhab b. Ali b. Nasr (ö. 422/1030)
- 3- *Envâru'l-Burûk fî Envâru'l-Furûk (el-Furûk)* ; Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ebi'l-A'lâ el-Karafî (ö. 684/1285).
- 4- *Tertibü'l-Furûk ve'htisâruhê*; Ebu Abdillâh Muhammed b. İbrahim el-Bekkûrî (ö. 727/1307).
- 5- *Envaru'l-Burûk fî Te'kkubi Mesâili'l-Kavâid ve'l-Furûk*; İbnü'ş-Şat Kasım b. Abdillâh (ö. 727/1326).
- 6- *el-Kavâid*; Ebu Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Makkarî (ö. 758/1356).
- 7- *Miftâhu'l-Vusûl ilâ Binâi'Furûi Alâ'l-Usûl*; Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed et-Tilmisânî (ö. 771/1370).
- 8- *el-Müsnedü'l-Müzheb fî Kavâidi'l-Mezheb*; Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Mâlikî (ö. 889/1484).
- 9- *el-Menhecu'l-Müntehâb Alâ Kavâidi'l-Mezheb*; Ebu'l-Hasen Ali b. Kasım ez-Zekkâk (ö. 912/1506).
- 10- *İdâhu'l-Mesâlik ilâ Kavâidi'l-İmam Mâlik*; Ebu'l-Abbas Ahmed b. Yahya el-Venşerîsi (ö. 914/1508).
- 11- *el-Küllıyyâtu'l-Fıkhıyye*; Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed İbn Ğâzî (ö. 919/1519).
- 12- *el-Mencûr Ale'l-Menheci'l-Müntehab*; Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ali el-Mencûr (ö. 995/1587).
- 13- *el-Yevâkitü's-Semîne fî Nezâiri Âlimi'l-Medîne*; Ebu'l-Hasen Ali b. Abdulvahid b. Muhammed el-Ensârî (ö. 1057/1647).
- 14- *el-Bâhir fî İhtisâri'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*; Ebu Zeyd Abdurrahman b. Abdilkâdir el-Fâsî (ö. 1096/1685).
- 15- *el-Mecâzu'l-Vâhid fî Kavâidi'l-Mezhebi'r-Râcih*; Muhammed Yâhya b. Muhammed (ö. 1330/1912).

2.3.4. Hanbeli Ekolü

- 1- *Takriru'l-Kavâid ve Tahriru'l-Fevâid*; Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201)

- 2- *el-Furûk Alâ Mezhebi'l-İmam Ahmed*; Muhammed b. Abdillâh İbn Süreyc es-Sâmarrî (ö. 616/1219)
- 3- *el-Fusûl ve'l-Furûk*; Ahmet b. Muhammed b. Halef el-Makdisî (ö. 638/1240).
- 4- *el-Kavâidü'l-Kübrâ*; Necmüddin Süleyman Abdi'l-Kavî et-Tûfî (ö. 716/1316).
- 5- *el-Kavâidü'l-Sûrâ*; Necmüddin Süleyman Abdi'l-Kavî et-Tûfî (ö. 716/1316).
- 6- *el-Kavâidü'n-Nûrâniyetü'l-Fıkhîyye*; Takiyyüddin Ebu'l-Abbas Ahmet İbn Teymiyye (ö. 728/1328).
- 7- *İdahü'l-Delâi'l-Fi'l-Furûk Beyne'l-Mesâil*; Ebu Muhammed Abdurrahman ez-Züreyrânî (ö. 741/1340).
- 8- *el-Kavâidü'l-Fıkhîyye*; İbn Kâdî el-Cebel Ahmet b. el-Hasan (ö. 771/1369)
- 9- *Takrîru'l-Kavâid ve Tahrîru'l-Fevâid*; İbn Receb Abdurrahman b. Şihâb (ö. 795/1392)
- 10- *Kitabü'l-Furûk fi'l-Fıkh*; Zeynüddin Ebu'l-Ferâc Abdurrahman b. Ahmed b. Hasan es-Sâmerrî (ö. 795/1392).
- 11- *Havaşi'l-Kavâidi'l-Fıkhîyye*; Ahmet b. Nasrullah b. Ahmed Muhibüddîn (ö. 844/1440)
- 12- *el-Kavâidü'l-Küllîyye ve'd-Devâbitü'l-Fıkhîyye*; Yusuf b. el-Hasan b. Ahmed b. Abdilhâdî İbnü'l-Mibred (909/1503).
- 13- *Kavâidü Mecelleti'l-Ahkâmi's-Şerîyye Alâ Mezhebi'l-İmam Ahmet b. Hanbel*; Ahmet b. Abdillâh el-Karî el-Hanefî (ö. 1359/1940).
- 14- *el-Kavâid ve'l-Usûlü'l-Câmia ve'l-Furûk ve't-Tekâsimü'n-Nâfia*; Abdurrahman b. Nâsır es-Sûdî (ö. 1376/1957).

2.3.5. Şia Ekolü

- 1- *el-Kavâid*; İbn Mutahhar el-Hillî (v. 771/1369).
- 2- *el-Kavâidü ve'l-Fevâidü fi'l-Fıkh ve'l-Usûl ve'l-Arabiyye*; Ebu Abdullâh Muhammed b. Mekkî el-Âmilî (v. 786/1384).
- 3- *Câmiü'l-Fevâid fi Şerhi'l-Kavâid*; et-Tüsterî el-İsfehânî (v. 1021/1612).
- 4- *Bedü'd-Dürer fi Kâideti Nefyi'd-Darar*; Humeynî Mustafa b. Müsevî (v. 1368/1948).
- 5- *Kitabü'l-Kavâidi'l-Fıkhîyye*; Mirza Hasen el-Müsevî (v. 1395/1975).

2.3.6. Günümüzde Yapılan Çalışmalar

- 1- *el-Kavâid el-Fıkhîyye Mefhûmuhâ, Neş'etuhâ, Tetavvuruhâ, Derâsetu Müellifâtihâ, Edilletuhâ, Mehemmetuhâ, Tatbîkâtuhâ*; Ali Ahmed enNedvî.
- 2- *el-Kavâid ve'd-Devâbitü'l-Mustahlase mine't-Tahrîr*; Ali Ahmed enNedvî.
- 3- *Mevsûatu'l-Kavâid ve'd-Devâbitü'l-Fıkhîyye el-Hâkime li'l-Mâmeleti'l-Mâliyye fi's-Şerîati'l-İslâm iyye*; Ali Ahmed en-Nedvî.

- 4- *Nazariyetu't-Taq'idi'l-Fikhî ve Eseruhâ fi İhtilâfi'l-Fukahâ*; Muhammed er-Rükey.
- 5- *Kavâidü'l-Fikh*; Muhammed Amîm el-İhsân el-Müceddidî.
- 6- *ed-Dürerü'l-Behiyye fi İdâhi'l-Kavâidi'l-Fıkhıyye*; Muhammed Nureddîn el-Mekkî.
- 7- *el-Vecîz fi İzâhi Kavâidi'l-Fıkhî'l-Küllıyye*; Muhammed Sıdkî b. Ahmed el-Bûrû. 64
- 8- *el-Kavâidü'l-Fıkhıyye el-Mebâdî, el-Mukavvimât, el-Masâdır, edDeliliyye, et-Tatavvur*; Yakûb b. Abdülvehhâb el-Bâhuseyn.
- 9- *el-Kavâidü'l-Fıkhıyye ale'l-Mezhebi'l-Hanefî ve's-Şâfiî*; Muhammed Mustafa ez-Zuhaylî.
- 10- *el-Kavâidü'l-Küllıyye ve'd-Devâbitü'l-Fıkhıyye fi's-Şerîati'l-İslâm iyye*; Muhammed Osman Şübeyr.
- 11- *Küllî Kâideler Ekolü ve Mecelle*; Abdullah Demir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜRERÜ’L-HUKKÂM’DA GEÇEN KÜLLÎ KÂİDELER ve DÂBİTLAR

3.1. Eserde Geçen Kâidelerin İfade Şekli

Molla Hüsrev eserinde genelde fikhî hükümleri açıklar, ardından bu hükümlerin dayandıkları küllî kâide veya dâbitleri zikreder. Küllî kâide veya dâbita dayanan hükmü açıklayıp, ilgili kâide veya dâbiti açıklamadan “Bu küllî bir asıldır” diyerek geçtiği yerler de mevcuttur. Örneğin; (الدين المشترك اذا قبض احدهما شيئاً منه شاركه الآخر فيه) – Ortak olan alacaktan iki ortağın biri bir miktar alsa, diğer alacaklı ortak, alınana ortak olur) Müellif bu hükmü açıkladıktan sonra, hükmün dayanağı olan küllî kâide veya dâbiti zikretmeden (هذا اصل كلی) يتقرر عليه فروع – Bu küllî bir asıldır ki, bunun üzerine bir takım fer’ler bina edilir¹³¹). diyerek küllî kâide veya dâbiti zikretmeden başka bir hükme geçer.

Müellif eserinde küllî kâide ve dâbitlerle alakalı olarak yazılmış olan kitaplarda kâide veya dâbit anlamında kullanılan kelimelerden genelde “الاصل – el-Asıl” kelimesini kullanmakla beraber, bazen de kâide kelimesini kullanmaktadır.

Müellifin eserinde “الاصل –Asıl” kelimesi ile kasdı çoğu zaman “Küllî Kâide” olmakla beraber, bazen “Dâbit’ta” olabilmektedir. Örneğin; Molla Hüsrev, “Adanan şeyin farz ibadetlerde aslı bulunursa (oruç, namaz, sadaka ve i’tikâf gibi) nezreden kişinin onu yerine getirmesi gerekir. Eğer farzlarda aslı yok ise o zaman yerine getirmesi gerekmez” bu dâbiti zikrettikten sonra “ هذا هو الاصل الكلى - işte küllî kâide budur” diyerek ifade eder. Buradan anlaşılan husus; Molla Hüsrev küllî kâide ile dâbit arasında ayırım yapmamaktadır. Zira bu zikredilenin dâbit olduğu kesindir. Öyle ise dâbit ile küllî kâide ayırımında bulunmadığı anlaşılmaktadır.¹³²

Müellifin eserinde “الاصل –Asıl” kelimesini (dayanak-kaynak) anlamında da kullandığı görülmektedir. Örneğin; Kurban bölümünde tekbirden behsederken, “ اصل ذلك ما روى ان (جبرائيل) bu tekbirin gelişi, kaynağı, Cebrail (a.s.), İbrahim (a.s.) ve İsmail (a.s.) arasında meydana gelmiş bulunan meşhur kurban hadisesidir” der ve olayı ayrıntılı bir şekilde zikreder.¹³³ Buradan anlaşılmaktadır ki, “Asıl” kelimesini, “Dayanak” anlamında da kullanmaktadır.

Müellifin eserinde “الاصل –Asıl” kelimesini sıkça Usûl-i fikh kâidesi anlamında da kullandığı görülmektedir. Eserinde doğrudan usûl kâidesini zikretmeyip “ كما تقرر في الاصول –

¹³¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 402.

¹³² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 43.

¹³³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 145.

nitekim usûlde takrir olunmuştur” diyerek atıf yapıp geçtiği yerler de mevcuttur.¹³⁴ Yine eserinde (وتحقيق هذا المقام فى الاصول – Bu konunun detaylı bir şekilde incelenmesi usûl kitaplarındadır.) diyerek, usûl kitaplarına başvurulması gerektiğini ifade etmiştir.¹³⁵ Eserinde bazı kere usûl kâidesini zikretmiş, ardından bu konuda kendi eseri olan mirkât şerhine işaret ederek değerli araştırmaların olduğunu ifade ettikten sonra isteyen oraya baksın demiştir.¹³⁶ Eserinde farklı kaynakları işaret ederek o eserlere işaret etmiştir. (وهذا مبنى على قاعدة مقررة فى)¹³⁷ Müellifin *Dürer* isimli eseri, usûl-i fikh kâidesi yönünden de çok zengindir diyebiliriz.¹³⁸

Eserde geçen usûlü fikh kâidelerine birkaç örnek vermekle yetinelim.

- 1- (لما تقرر فى الاصول ان تقييد المطلق نسخ) – Mutlakı takyid neshtir.)¹³⁹
- 2- (و نسخ الكتاب بالرأى لايجوز) – Kitabın –Kur’ân-ı Kerim’in- rey ile neshi caiz değildir.)¹⁴⁰
- 3- (ان ما ثبت على خلاف القياس فغيره عليه لايقاس) – Kıyasa aykırı olarak sabit olan şeye, bir başkası Kıyas edilemez.¹⁴¹

Bu tespitlerden sonra şu sonuçlara ulaşabiliriz:

Molla Hüsrev’in verdiği hükümlere kaynaklık eden küllî kâide ve dâbitları doğrudan veya dolaylı olarak Âyet-i kerîmelerden alınmış olabilmektedir.¹⁴²

Molla Hüsrev’in verdiği hükümlere kaynaklık eden küllî kâide ve dâbitlar doğrudan veya dolaylı olarak hadîs-i şeriflerden¹⁴³ ve sahâbelerden¹⁴⁴ alınmış olabilmektedir.

Molla Hüsrev, eserinde bazı fikhî meseleleri izah ederken dil¹⁴⁵ veya mantık kâideleriyle¹⁴⁶ temellendirmeye çalışmıştır.

¹³⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s.54, 216, II, 17, 25, 55, 76, 165.

¹³⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 178.

¹³⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 48, 60, 174.

¹³⁷ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 145.

¹³⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 28, 34, 53, 81, 82, 135, 136, 140, 180, 197, 223, 313, 341, 362, 362, 363, 366, 368, 369, 370, 371, 388, 401, 419; c. II, s. 35, 89, 91, 129, 144, 152, 157, 174, 183, 186, 186, 213, 216, 261, 264, 269, 324, 362, 363.

¹³⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 145.

¹⁴⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 146.

¹⁴¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 28, 34, c. II, s. 152.

¹⁴² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 17, 26, 30, 59, 121, 171, 306, 404; c. II, s. 98.

¹⁴³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 28, 356; c. II, s. 83, 92, 108, 121, 125, 132, 281, 303, 335, 358, 367, 372, 406, 427, 430.

¹⁴⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 242.

¹⁴⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 370, 388; c. II, s. 54, 177, 345, 359, 360, 361, 436, 441, 417.

¹⁴⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 16, 17, 35, 41, 171, 175, 178, 200, 206, 210, 213, 237, 254, 287, 293, 297, 300, 305, 306, 309, 336, 347, 362, 367, 375, 383, 384, 389, 401, 411; II, 25, 33, 36, 40, 43, 47, 78, 108, 121, 137, 171, 172, 174, 188, 205, 220, 230, 231, 232, 241, 242, 260, 261, 262, 294, 295, 308, 311, 312, 316, 324, 332, 335, 346, 339, 354, 359, 360, 376, 384, 388, 391, 427, 429, 432, 444, 446, 451.

Küllî kâide ve dâbitleri bazen sarîh bir şekilde zikretmemesine rağmen yaptığı atıf ve istidlaller kafasının arka planında bir kâidenin olduğunu ve hükmü ona dayandırdığını göstermektedir.¹⁴⁷

Molla Hüsrev kâideleri ve dâbitleri zikrederken başlıca şu edatları kullanarak zikretmiştir. (ان), (اذ), (على اصل¹⁵³), (ومن الاصول المقررة¹⁵²), (إن¹⁵¹), (فإن¹⁵⁰), (لما عرفت¹⁴⁹), (لأن¹⁴⁸), (الاصول¹⁵⁵), (اعلم¹⁵⁶). Bunlar içerisinde ise en fazla kullandığı edat (لأن) li-enne edatıdır. Doğrudan kâide kelimesini ise, kâideyi zikrettikten sonra “كما هو القاعدة المقررة” - Mukarrer kâide gibi.

Molla Hüsrev eserinde küllî kâideleri ve dâbitleri, başta Hanefiler olmak üzere diğer mezheplerden İmam-ı Şâfiî¹⁵⁷ ve kendi¹⁵⁸ görüşlerinin dayandığı nedenleri ve illetleri izah sadedinde zikretmektedir. Bazen de mezhep içi¹⁵⁹ farklı olabilecek görüşleri temellendirmek için kullanılmıştır. Bu Ebû Hanîfe'nin İmâmeyne,¹⁶⁰ İmâmeyn'in Ebû Hanîfe'ye,¹⁶¹ İmam Züferin diğer üç imama,¹⁶² diğer üç imamın, İmam Züfere,¹⁶³ Ebû Hanîfe ile İmam Muhammedin, İmam Ebû Yûsufa,¹⁶⁴ İmam Ebû Yûsuf'un Ebû Hanîfe ile İmam Muhammede,¹⁶⁵ karşı farklı görüşlerini isbat sadedinde olabilmektedir.

3.2. Küllî Kâideler ve Örnekleri

3.2.1. Kaynağı Nass Olan Küllî Kâideler

Bu grupta yer alan kâidelerin kaynağı, doğrudan veya dolaylı olarak şer'î nasslardır. Bu nasslar da kur'ân-ı kerim ve hadîs-i şeriflerdir.

¹⁴⁷ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 389, 393, 403, 406; c. II, s. 4, 5, 32, 125, 126, 130, 156, 157, 166, 226, 230, 269, 270, 291, 292, 377, 406.

¹⁴⁸ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 388, 401

¹⁴⁹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 388, 401.

¹⁵⁰ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 388, 404.

¹⁵¹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 395.

¹⁵² Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 32.

¹⁵³ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 112.

¹⁵⁴ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 123.

¹⁵⁵ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 271.

¹⁵⁶ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 430.

¹⁵⁷ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 35, 299.

¹⁵⁸ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 408; c. II, s. 37, 83, 89, 291.

¹⁵⁹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 43, 124, 240.

¹⁶⁰ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 409; c. II, s. 54, 377, 387.

¹⁶¹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s.174, 268, 421.

¹⁶² Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 291.

¹⁶³ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 331.

¹⁶⁴ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 171, 339, 362, 401.

¹⁶⁵ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 388.

3.2.1.1. Kaynağı Kur’ân-ı Kerim Olan Küllî Kâideler

1- (الثابت عادة كالمتيقن به)

“Örf ve âdet de sabit olan şey, bizzat olmuş gibidir.”

Abdestli kimsenin yüzü üzerine, sırtı üzerine, iki oturağı (kaba etinin) birisi üzerine, bir yere dayanarak uyuması abdestini bozmaktadır. Zira böyle durumda uyku, şuuru gidermekte, oturağını sağlama almadığı içinde yellenme ihtimali her an söz konusu olmaktadır. Şuur olmadığı içinde bunu bilememektedir. Dolayısıyla her zaman olması mümkün gözüken şey, olmuş gibi kabul edilerek, bu şekilde uyuyan kimsenin abdestinin bozulduğu söylenir.¹⁶⁶

Nikâh kıyılırken erkek ve kadının kendilerine yöneltilen sorulara (mim) siz bir şekilde (aldı) ve (verdi) şeklinde cevapları neticesinde nikâhları kıyılmış olur. Zira örfе göre bu cevaplar kabul anlamı taşır ve nikâh sahih olur.¹⁶⁷

Mut’a ve nafaka tespitinde Hidâye sahibi el-Mergînânî’nin (v. 593/1197) ifadesine göre kocanın maddi durumu göz önüne alınarak belirlenir. Kadının durumu nazarı itibara alınmaz. *Bedâiyu’s-Sanâyi* sahibi Kâsânî’ye (v. 587/1191) göre ise, karı ile kocanın haline itibar edilir. Zira Hz. Allah (بالمعروف)¹⁶⁸ örfе uygun bir şekilde buyurarak kadın ve koca arasında o zamanda ve o mekânda maruf olana işaret etmiş bulunmaktadır. Netice de Molla Hüsrev, (وهذا القول اشبه بالفقه) “Bu görüş fıkhı daha uygundur” buyurarak örfün belirleyici olduğu fikrine katıldığını ifade etmektedir.¹⁶⁹

Bir satışta, (sıfatı) yani para birimi belirtilmeden (beş yüze aldım, sattım gibi) alışveriş caiz olur. Bu satışta para birimi o ülkede en yaygın para birimi ne ise, onun üzerinden geçerli olur. Zira örf belirleyicidir.¹⁷⁰

Sütananın vazifeleri arasında; çocuğu yıkamak, onu giydirmek, yemeğini yedirmek ve güzel koku sürmek vardır. Zira bu gibi şeyler, insanlar arasında örfе göre olması gereken şeylerdir. Örfе göre olması gereken şeyler, şart koşulmuş gibi kabul edilmektedir.¹⁷¹

Molla Hüsrev ilgili eserinde doğrudan bu küllî kâideyi zikretmeden örfе zaman zaman atıfta bulunmaktadır.¹⁷²

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*’de farklı kalıplarla benzer anlamlarla geçmektedir. 36.madde:(العادة محكمة) - Âdet muhakkemdir.), 43. madde: (المعروف عرفا كالمشروط)

¹⁶⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 15.

¹⁶⁷ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 328.

¹⁶⁸ Bakara 2/229.

¹⁶⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 343.

¹⁷⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 146.

¹⁷¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 233.

¹⁷² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 129, 149, 232, 321, 361, 367, 431, 441, 442.

المعروف بين التجار كالمشروط بينهم) - Örfen ma'ruf olan şey, şart kılınmış gibidir.), 44. madde: (المعروف بين التجار كالمشروط بينهم) - Beyne't-tüccar ma'ruf olan şey, beynlerinde meşrut gibidir.)

Bu ve sonraki küllî kâidenin kaynağı A'râf sûresi 199. âyet-i kerimesidir. Meâlen: “*Affa sarıl, örf ile emret. Câhillerden yüz çevir*”.

2- (المتعارف كالمشروط)

“**Örfen bilinen şey, şart koşulmuş gibidir.**”¹⁷³

Mehir konusunda peşin veya veresiye olma arasında bir belirleme olmadan zenginlik vaktine, ölüme veya boşanmaya ertelenmesi âdet olan mehirde kadın kendisini kocasından alıkoyamaz. Zira âdeten sabit olan şey, şart kılınmış gibidir.

Bir ev ya da dükkân hangi amaçla kullanılacağı belirtilmeksizin kiralanması geçerlidir. İnsanlar arasındaki örf'e göre evde oturulur, dükkânda ticaret yapılır. Kiralayan kişi evi ticarethaneye, dükkânı meskene dönüştürecek olursa anlaşmaya uymamış olur. Zira örf yolu ile bilinen bir şey şart kılınmış demektir.¹⁷⁴

Müellif, eserinde zaman zaman hükümleri açıklarken bu küllî kâideyi zikretmemekle beraber hükmü buna dayandırdığını tahmin ettiğimiz yerler de vardır.¹⁷⁵

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de 43.maddede şu şekilde geçmektedir: (المعروف عرفا كالمشروط شرط) - Örfen ma'ruf olan şey, şart kılınmış gibidir.)

3- (فإن مالم ينص عليه فهو محمول على عادات الناس)

“**Hakkında nass (âyet-i ker'ime ve hadîs-i şerîf) bulunmayan şeyler, Müslümanlar arasında geçerli örf ve âdet'e göre yorumlanır.**”¹⁷⁶

Meşhur altı eşya hadisinde ticaretin, kendi cinsleri arasında, bir kısmında ölçü, diğer bir kısmında tartı ile olması gerektiği, bunların dışındaki eşyalarda ise haklarında nass bulunmadığından dolayı, insanlar arasında geçerli örf ve âdetlere göre bırakıldığı ifade etmek için bu küllî kâide zikredilmektedir.¹⁷⁷

Bu küllî kâidenin farklı lafızlarla da ifadesi vardır. (لأنه ليس مما ورد فيه النص فيحمل على) - (العرف) Bunun hakkında nass varit olmamıştır. Böyle olunca, örf'e havale edilir.) Mangırlar,¹⁷⁸ üçte biri halis altın olan dinar ve üçte biri sırf gümüş olan dirhemlerin borç alınışı, insanlar arasındaki örf'e bırakılmıştır. İster tartı ile ister ölçü ile nasıl alınıp satılıyorsa, o şekilde olur.¹⁷⁹

¹⁷³ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 347.

¹⁷⁴ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 228.

¹⁷⁵ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 230.

¹⁷⁶ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 188.

¹⁷⁷ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 188.

¹⁷⁸ Osmanlılar'da bakır para. Tekin, Oğuz, “Mangır”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXVII, s. 568.

¹⁷⁹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 189.

Bu küllî kâide, farklı lafızlarla değişik yerlerde geçmektedir. (لان المعترف هو المتعارف فيما - Hakkında nass'ın olmadığı yerde geçerli olan örfdür.)¹⁸⁰ لانص فيه

Bu küllî kâide hakkında *Mecelle*'nin 36.maddesi olan “Âdet muhakkemdir” ile aynı anlama geldiği söylenilebilir.

4- (ان نقض العبادة قصدا بلا عذر حرام وان النقض للاكمال اكمال)

“İbadeti özürsüz bir şekilde bozmak haramdır. İbâdeti daha mükemmel hale getirmek için bozmak ise ikmâlin kendisidir.”¹⁸¹

İbadeti daha mükemmel hale getirmek için bozmaya bir kaç örnek verelim:

- Tek başına namaz kılan bir kimsenin yanında, cemaatle namaz kılan bir topluluk oluşsa, kılmakta olduğu namazını, cemaat sevabı elde edebilmek için bozup, cemaate uyabilir.
- Eski bir mescid daha güzel ve daha sağlam hale getirilmek için yıkılabilir.
- Cuma günü öğle namazı kılmakta olan bir kimsenin, yakınında Cuma namazı kılmaya elverişli bir durum oluşursa, Cuma namazı için, kılmakta olduğu öğle namazını bozabilir.

Nafile olarak başlanılan bir orucu özürsüz olarak bozmak hakkında bir takım farklı görüşler vardır ki, bunlar şunlardır:

- Caiz değildir. Zira bu durum, Hz. Allah'ın “Amellerinizi bozmayınız” emrine aykırıdır.
- Caizdir. Zira kaza, orucun halefidir. Dolayısıyla iptal etmiş olmaz.
- Caizdir. Zira Kendisine sunulan ziyafet, meşru' bir özür kabul edilir. Müellif burada küllî kâideyi bizzat zikretmese de, hükmün dayandığı kaynağın bu olması muhtemeldir.
- Bu küllî kâidenin kaynağı bizzat şu âyet-i kerimedir. (Amellerinizi – ولا تبطلوا اعمالكم) bozmayınız.)¹⁸²

5- (التكليف بحسب الوسع)

“Teklif güce göredir.”¹⁸³

Bedeninde, elbisesinde ve namaz kılacağı yerde namazına engel derecede pislik olup, o pisliği giderme imkânı bulamayan kimse namazını kılar ve kıldığı namazını iade etmez. Zira Allah kimseye kaldıramayacağı yükü yüklemeyiz.

¹⁸⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 205.

¹⁸¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 121.

¹⁸² Muhammed 47/33.

¹⁸³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 59.

Molla Hüsrev, yine bu küllî kâideye dayanarak namazda kıble şartı olarak Mekke halkının dışındakiler için bizzat kâbe'ye değil de kâbe istikametine dönmenin yeterli olacağını, tam olarak kâbeye doğru dönmenin insanın güç ve tâkatı dışında olduğunu ifade eder.¹⁸⁴

Namaz kılan kimse kıbleyi araştırıp, namazını kıldıktan sonra, hata ettiğini anlasa, namazı îade etmesi gerekmez. Zira teklif güç nisbetindedir.¹⁸⁵

Molla Hüsrev, bu kâideyi cihadın köle, kadın, a'mâ, kötürüm ve eli kesik olanlara vacip olmadığını ifade edip, bunların âciz kimseler olduğunu, teklifin ise gücü yeten kişilere olması gerektiğini ifade eder. (التكليف بالقدرة)¹⁸⁶

Bu küllî kâidenin kaynağı Bakara sûresi 286. âyet-i kerimesidir. Meâlen; “Allah her şahsı, ancak gücünün yettiği ölçüde mükellef kılar.” Yine Hacc sûresi 78. Âyet-i kerimsei de bunu ifade eder. Meâlen: “Allah uğrunda, hakkını vererek cihad edin. O, sizi seçti; din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yükledi”.

(الواجب على العمى الاخذ بفتوى المفتى) 6-

“Avamdan olan kimse üzerine gereken, müftünün fetvası ile amel etmesidir.”¹⁸⁷

Ramazanda oruçlu kimse hacamat yaptırrsa, ardından orucunun bozulduğunu düşünerek bilerek yese hem kaza hem de keffâret gerekir. Keffâret gerekmesinin sebebi, orucu bedene giren şeyler bozar. Burada ise bedene bir şey girmemiştir. Buna rağmen içine düştüğü çıkmazdan kurtulmak için bir bilene de danışmamıştır. Fakat orucunun bozulduğuna dair bir bilen (müftü) tarafından kendisine hatalı fetva verildikten sonra, orucunu bozsa, müftünün fetvası orucu hakkında şüphe olur. Şüphe ise kefarete engeldir. Zira üzerine düşen müftünün fetvası ile amel etmesi gerekir.

İçerisinde pislik bulunan kuyunun, suyunun tamamını çekmek mümkün olmadığı takdirde işin uzmanına başvurulur. İşin uzmanı, “Bu kuyuda şu kadar kova su vardır” dedikten sonra o kadar kova suyun boşaltılmasıyla, kuyu temizlenmiş sayılır. Fıkıhta esah ve eşbeh (en doğru ve en güvenilir) olan da budur. Aslolan kişinin başına bir iş geldiği zaman ilim sahiplerine başvurması ve onların görüşlerine göre hareket etmesidir. Zira Hz. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır. (فاسئلوا اهل الذكر ان كنتم لاتعلمون¹⁸⁸ – Eğer bilmiyorsanız, bilenlere

¹⁸⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 60.

¹⁸⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 61.

¹⁸⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 282.

¹⁸⁷ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 206.

¹⁸⁸ *Enbiya* 21 /7.

sorun.)¹⁸⁹ Burada, zikredilen küllî kâidenin kaynağının bu âyeti kerîme olduğunu söyleyebiliriz.

7- (القاء النفس الى التهلكة حرام)

“Canı tehlikeye atmak haramdır.”¹⁹⁰

Bir kimse, ölümüne veya hastalığına sebep olacak soğuktan dolayı, düşman korkusundan dolayı ve su ile kendisi arasında bulunan yırtıcı hayvanın korkusundan dolayı, suyu kullanmaktan aciz olacak olursa, teyemmüm etmesi caiz olur. Zira nefsi tehlikeye atmak haramdır. Bu küllî kâidenin temeli, Hz. Allah (c.c.)’nün şu âyeti kerimesi olması ihtimaldir. “ولا تلقوا بأيديكم الى التهلكة - Kendi elinizle, canınızı tehlikeye atmayın.”¹⁹¹

8- (الضرورات تبيح المحظورات)

“Zaruretler sakıncalı olan şeyleri mübah kılar.”¹⁹²

Molla Hüsrev bu kâideyi yas tutma (ihdâd) faslında zikreder. Şöyle ki; boşanmış veya kocası ölmüş kadın kına yakamaz. Güzel koku sürünmesi, yağ sürünmesi ve gözlerine sürme çekmekten kaçınması gerekir. Ancak bunları bir zarurete dayalı olarak yapıyorsa bu takdirde caiz olur. Zira zaruretler mahzurlu şeyleri mübah kılar.

Bir kimseye kelime-i küfrü söylemesi üzerine ikrah edilse, kalbi iman ile dopdolu olması şartıyla ruhsat verilmiştir. Hz. Ammâr bin yâsir’e zorla kelime-i küfrü söylemesi dayatılmış, o da söylemiş ve ağlayarak Resûl-i Ekrem’e gelmiş, Hz. Peygamber de “Ey Yâsir kalbini nasıl buldun” diye sormuş, o da; “İman ile dopdolu buldum” demiştir. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem “Eğer sana ikrâhı tekrar ederlerse sen de bunu tekrar eyle” buyurmuştur. Neticesinde Ammâr bin yâsir hakkında Hz. Allah şu âyet-i kerimeyi indirmiştir. “الا من اكره - Gönlü iman ile dolu olduğu halde, küfre zorlanan müstesnâ.”¹⁹³ Nihâyetinde yasak olan kelime-i küfür, ölüm ile başbaşa kalınan bir ikrah karşısında caiz olabilmektedir. Zira zaruretler, mahzurlu şeyleri mübah kılar.¹⁹⁴

Kâfirin Müslüman üzerine şahitliği kabul edilmez. Ancak şu iki yerde istihsan yolu ile caiz görülmüştür. Bunlardan biri vasiyet, diğeri neseptir. Şöyle ki, eğer bu iki hususta şahitlikleri kabul edilmeyecek olsa, bu takdirde nice haklar zayi olma ihtimali ile karşı karşıya kalabilir. Bu zarurettten dolayı caiz olmaması gereken şahitlikleri, caiz görülmektedir.¹⁹⁵

¹⁸⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 26.

¹⁹⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 30.

¹⁹¹ Bakara 2/195.

¹⁹² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 404.

¹⁹³ Nahl süresi 16/106.

¹⁹⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 271.

¹⁹⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 378.

Hayızlı veya cünüp bir kimse için mescide girmek, velevki içinden geçmek amacıyla dahi olsa haramdır. Zira Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır. “فانى لاحل المسجد لحائض ولاجنب” – Muhakkak ben cünüp ve hayızlı kimseye mescidi helâl kılmam.”¹⁹⁶ Şu kadar var ki, bir evin kapısı doğrudan mescide açılıyorsa, bu takdirde zaruret bulunduğundan dolayı geçmek amacıyla mescidi kullanması caiz olur. Müellifin burada hükmü, bu küllî kâideye dayandırdığını düşünüyöz.¹⁹⁷

Hâkimin yerine bir vekil bırakması caiz değildir. Çünkü ona verilen görev hükümdür. Kendisine görev olarak verilmeyen şeyde her hangi bir tasarruf hakkı yoktur. Şâyet ilgili âmiri tarafından kendisine, yerine vekil atayabileceği yönünde ruhsat verilmişse bu takdirde caiz olur. Cuma namazını kıldırmakla vazifeli imam hatipte ise durum böyle değildir. Her hangi bir zarurettten dolayı cumayı kıldıramayan imamın yerine birini vekil kılması caizdir. Böyle olmayacak olsaydı, bu takdirde cumanın geçme tehlikesi orataya çıkardı. Müellif burada her ne kadar görünüşte hükmü bu kâideye dayandırmasada, bu sonuca varmasında bu kâideyi temel aldığı akıldan uzak değildir.¹⁹⁸

Sağ el ile istincâ yapmak caiz değildir. Ancak sol eli kesik olursa veya sol elinde bulunan yara gibi benzeri sıkıntılardan dolayı kullanması mümkün olmazsa, bu takdirde sağ eli ile istincâ edebilir.¹⁹⁹ Müellif burada küllî kâideyi doğrudan zikretmemekle beraber, hükmü buna dayandırdığı gâyet açık ve net olsa gerektir.

Bu küllî kâide, farklı yerlerde, farklı hükümlerin delili olarak zımnem veya doğrudan olarak zikredilmektedir.²⁰⁰

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de 21.maddede aynı kalıpla yer almaktadır.

9- (الثابت بالضرورة يتقدر بقدرها)

“Zarurete dayalı olarak sabit olan şey, zaruret miktarınca takdir olunur.”²⁰¹

İtikâfta bulunan bir kimse itikâf²⁰² mahallinden ancak zaruri ihtiyaçları için çıkabilir. Bunlarda; büyük ve küçük abdest ihtiyacı ve Cuma namazıdır. Büyük ve küçük abdestini giderdikten sonra derhal itikâf mahalline döner. Yine mu'tekif Cuma namazı içinde varacağı camide iki rekât tehiyyet'ül-mescid ve dört rekât sünnet namazı kılabilir zamana göre çıkışını ayarlamalı ve cumanın sünnetlerini kıldıktan sonra da derhal mahalline dönmelidir.

¹⁹⁶ Ebû Dâvud, “Tahâret”, 92.

¹⁹⁷ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 20.

¹⁹⁸ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 408.

¹⁹⁹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 49.

²⁰⁰ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 24, 37, 59, 72, 118; c. II, s. 420.

²⁰¹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 213.

²⁰² İtikâf: Bir mescidde veya mescid hükmünde olan bir yerde itikâf niyetiyle ikâmet etmektir. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2016, s.274

Süt emzirmenin müddeti Ebû Hanîfe'ye göre iki buçuk yıl, İmam Muhammed ve İmam Ebû Yûsuf'a göre iki yıldır. Bu zamandan sonra emzirme mubah olmaz. Süt emzirme zaruri bir durumdur. Çünkü bebeğin süte ihtiyacı vardır. Bu zaruretler de miktarınca takdir olunur.²⁰³

Bir koca karısına “Bir çocuk doğurduğunda benden boş ol” dese, kadında bir başka kadının şahâdeti ile çocuk doğursa Ebû Hanîfe'ye göre nesep sabit olur talak sabit olmaz. Zira nesep zarureten bir kadının şahâdeti ile sabit olmuştur. Zaruretler ise miktarlarınca takdir olunur. İmâmeyn ise hem nesep hem de talak vaki olur görüşündedirler. Bu küllî kâide, müellif tarafından, İmâm-ı Âzamın fikrinin doğruluğunun delili olarak öne sürülmektedir.²⁰⁴

Bu küllî kâidenin kaynağı Maide sûresi 3. âyet-i kerimesidir. Meâlen; “*Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim. Kim, gönülden günaha yönelmiş olmamak üzere açlık halinde dara düşerse (haram etlerden yiyebilir). Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.*”

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de 22.maddede şu şekilde ifade edilmektedir. (ما ابيح للضرورة يتقدر بقدرها - Zaruretler, kendi mikdarlarınca takdîr olunur.)

10- (الخرج مرفوع)

“Zorluk kaldırılmıştır.”²⁰⁵

Abdest alırken gözün içi ve kapanmış deliğin yıkanması farz değildir. Zira bunların yıkanması güçlük ve sıkıntı veren şeylerdendir. Bunlar ise dinimizce kaldırılmıştır. Zira Rabbimiz “وما جعل عليكم في الدين من حرج – Allah dinde sizin için bir zorluk kalmamıştır.”²⁰⁶ buyurmaktadır.

Molla Hüsrev, eserinin cenaze bölümünde “Cenaze yıkama esnasında, ölünün ağızına ve burnuna su verilirken suyun çıkarılması güç olduğu için mazmaza²⁰⁷ ve istinşaksız olarak verilir.” Hükmünü verirken, dayanağının bu küllî kâide olması muhtemeldir.²⁰⁸

Bir kimsenin sözü (ister kâfir, ister köle, ister kadın, ister fasık olsun) muâmelâtta kabul edilir. Kabul edilmeyecek olsa büyük bir zorluk olurdu. Zira muâmelât alanı çok geniştir. Bu alanda âdil erkek bir şahit bulmak ise zordur. Zorluk ise kaldırılmıştır.²⁰⁹

Erkek mahreminin yüzüne, başına, göğsüne, inciğine ve pazusuna bakabilir. Zira izinsiz bir şekilde birbirlerinin yanına girip çıkabilirler. Mahrem olan kadın ise âdeten evinde

²⁰³ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 213.

²⁰⁴ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 409.

²⁰⁵ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 17.

²⁰⁶ *Hacc*, 22/78.

²⁰⁷ Mazmaza: Ağza dolu dolu su verip çalkalama. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.348.

²⁰⁸ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 157.

²⁰⁹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 311.

eski ve iş elbisesi içinde olabilir. Eğer mahreminin zikredilen uzuvlarına bakmak haram olsa, bundan sakınmak çok güç olurdu. İslâm da ise güçlük kaldırılmıştır. Eğer küpenin deliğine su ulaşmayıp zorla ulaştırılacak olsa veya küpeyi çıkartıp suyu ulaştırdıktan sonra, bu sefer küpenin deliğine takılmasında zorluk bulunsa, bütün bunlabulunduğu için yıkanması farz olmaz. Yine kadının saç örgülürünü çözüp ıslatmakta da güçlük vardır. İslâm'da güçlük kaldırıldığı için, saç örgüsü bulunan kadının sadece saç örgülerinin dibini ıslatması yeterli olur, örgüyü çözmesi gerekmez.²¹⁰

Sahralarda bulunan kuyuların ağzı örtülü değildir. Bu kuyuların etrafında otlayan koyunlar ve dâvarlar çevreyi pisletmektedirler. Bunların yaptığı pisliği ise, rüzgâr bu kuyuların içine savurabilmektedir. Kuyuların içine savrulan pislik ister az, ister çok olsun, kuyuların suyunu pis etmez. Zira bundan sakınmakta güçlük vardır. Güçlük ise kaldırılmıştır. Yine dâvar ve koyunlar sağılırken büyük pisliklerini yapabilmektedir. Bu pislikler süt kabının içine düşse ve hemen dışarı atılsa, süt temiz kabul edilmektedir. Böyle olmayacak olsa çok büyük güçlük başbaşa kalınabilir.²¹¹

Müellif, bu küllî kâideyi eserinde doğrudan zikretmediği halde, kanaatimizce açıkladığı hükmü buna dayandırdığı izlenimini verdiği yerler de mevcuttur.²¹²

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de benzer anlamlarıyla 17.maddede (المشقة - تجلب التيسير - Meşekkat teysiri celb eder.) ve 18.madde de (الامر اذا ضاق اتسع - Bir iş zîk oldukça müttesa' olur.) şeklinde geçmektedir.

11- (ولا تزر وازرة وزر اخرى)

“Hiçbir günahkâr, başkasının günahını çekmez.”²¹³

Hadım'dan,²¹⁴ veled-i zina'dan ve hünsâ'dan her biri, eğer adalet sahibi insanlar ise şahitlikleri kabul edilir. Bir uzvun kesilmesi hâdimin adaletine zarar vermediği gibi, anne ve babanın suç işlemiş olması, veled-i zina olan adaletli çocuğun adaletine zarar vermez.

Müellif yukarıdaki hükümde her hangi bir kâideyi zikretmediği gibi, atıfta da bulunmamaktadır. Ama bu hükmün dayanağının, aynı zamanda bir âyeti celîle²¹⁵ olan bu küllî kâide olması akıldan uzak değildir.

12- (العبرة فى التصرفات للمقاصد والمعانى لالفاظ)

“Tasarruflarda itibar, lafızlara değil maksat ve mânalaradır.”²¹⁶

²¹⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 314.

²¹¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 25.

²¹² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 25, 36, 37, 38, 80, 86; c. II, s. 226.

²¹³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 377.

²¹⁴ Hadım: Doğuştan veya sonradan bir müdahale ile erkeklik özelliğinden mahrum olan kimse. Erdoğan. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.168.

²¹⁵ Fatır 35/18, Necm 53/38.

Bir zamanlar, insanlar borç para temininde zorlanmaları neticesinde faize düşmemek adına geliştirdikleri bir satış çeşidi olan bey' bil'vefâ (vefâ ile satış) -asında satış değil rehindir. Zira satışa konu olan mal, müşterinin elinde rehin gibidir. Müşteri tam anlamıyla mala sahip olmayıp, o maldan istifadesi, malın asıl sahibinin rızasıyla ve izniyle olabilmektedir. Müşteri borcunu ödediği zamanda sözde sattığı malı geri alması söz konusudur. Rehinden amaç ise vermiş olduğu borcun geri dönüşünü garanti altına almaktır. Hatta bütün bu işlemde sonra satıcı “Filânın mülkünü rehin aldım”, alıcı ise “Filâna mülkümü rehin verdim” der. Bütün bunlardan anlaşılabilir; ortada gerçek bir satışın olmadığıdır. Bir miktar borç para alıp, karşılığında muayyen bir malı rehin verme vardır. Zira her ikisinin niyeti gerçek bir alışveriş değil borç alışı karşılığında verdiği borcun dönüşünü garanti altına alma teşebbüsüdür. Akitlerde ise itibar maksatlara göredir. Lafızlara değildir.

Bu küllî kâidenin kaynağı Bakara süresinin 225. âyetidir. Meâlen: “*Allah Teâlâ sizleri yeminlerinizdeki lağıvden dolayı muaheze etmez. Fakat sizleri kalblerinizin kesbettiği şey ile muaheze buyurur. Ve Allah Teâlâ gafûrdur, halîmdir.*” Bu kâide *Mecelle*'ye üçüncü madde olarak girmiş bulunmakta ve şöyle ifade edilmektedir: “*العبرة في العقود للمقاصد والمعاني لا للالفاظ* - والمباني - Ukûdda itibar mekâsîd ve meâniyedir, elfâz ve mebâniye değildir”.

Şuf'a,²¹⁷ kendisinden şuf'a talebi anlaşılabilir lafızlarla istenir. Örneğin; bir kimse “Ben şuf'ayı isterim”, “Ben şuf'anın talibiyim”, “Ben şuf'a talep ederim” hatta “Şuf'a, şuf'a” dese bile şuf'ayı talep olur. Zira akitlerde önemli olan anlam ve maksatlardır. Lafızlar değildir.²¹⁸

Müşteri, satın aldığı maldan başka bir şeyi satıcıya verirken “satın aldığım şeyin parasını verinceye kadar şunu muhafaza et” dese o şey, rehin verilmiş olur. Çünkü rehine delâlet eden söz söylemiş olur. Zira itibar mânalara olup lafızlara değildir.²¹⁹

Müellif, bu küllî kâideyi eserinde farklı farklı yerlerde sıkça kullanmaktadır.²²⁰

13- (لا مسأخ للاجتهد في مورد النص)

“Hakkında âyeti-i celîle veya hadis-i şerif bulunan yerde, ictihada izin yoktur.”²²¹

Üzerine besmele çekilmeden kesilenin yenilemeyeceği ve satılamayacağı hakkında nass vardır. Öyle ise bu hususta ictihada mahal yoktur.

Bu küllî kâide *Mecelle*'nin 14.maddesinde aynı kelimelerle yerini almıştır.

²¹⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 207.

²¹⁷ Şuf'a: Önalm hakkı. Satılan veya bedel şartı ile hibe edilen bir akarı veya o hükümde olan bir malı müşteriye veya kendisine hibe edilen şahsa her kaç mal olmuş ise, o miktar ile müşteriden veya satıcıdan ya da hibe edilenden zorla alıp mülkü haline getirmektir. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.529.

²¹⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 209.

²¹⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 253.

²²⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 229, 320, 329, 397.

²²¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 168.

Bu küllî kâidenin kaynağı Ahzab sûresi 36. âyet-i kerimesidir. Meâlen; “Allah ve Peygamber'i bir şeye hükmettiği zaman, inanan erkek ve kadına artık işlerinde başka yolu seçmek yaraşmaz. Allah'a ve Peygamber'e başkaldıran şüphesiz apaçık bir şekilde sapmış olur.”

14- (الإجتہاد لا ینتقض بمثلہ)

“İctihad benzeri ile bozulmaz.”²²²

Bir kâdiya başka bir kâdînin hükmü arz olursa, o hüküm, icthad götüren meselelerle alakalı bir hüküm olmamakla beraber, kitap, meşhur sünnet ve İcmâya aykırı olmadığı takdirde kâdî onu imza eder. Yani kendi icthadı ile o hükmü ortadan kaldıramaz²²³.

İki hasım kendileri hakkında hüküm vermesi için hakem tayin etmiş oldukları kişinin hükmünü devletin atadığı hâkime götürseler, hâkim kendi görüşüne uygun bulursa imza eder, yoksa reddeder. Zira hakem arayı bulmak için tayin edilmiştir. Ama bu iki hasmın hâkime götördükleri karar, bir başka hâkimin kararı olursa iş değişir. Şöyleki: ikinci hâkim eğer mesele üzerinde icthad yürütülen bir meselede olsa ve görüşü de kararın tersi olsa bile değiştiremez. İmza eder²²⁴.

Müellif buralarda sadece hükmü vermekle yetinip, ilgili hükmün kâideleşmiş halini zikretmediğinden dolayı ilgili kâide *Mecelle*'nin 16.maddedeki şekli ile aktarılmıştır.

Bu küllî kâidenin kaynağı Bakara sûresi 115. âyet-i kerimesidir. Meâlen; “Doğu da Allah'ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü (zâtı) oradadır. Şüphesiz Allah'(ın rahmeti ve nimeti) geniştir, O her şeyi bilendir.” Bu âyet ilk etapta kâide ile ilişkilendirilemese de sebebi nüzülüne bakıldığı zaman kâide ile ilgisi ortaya çıkacaktır. Bir muhârabede sahabiler kible yönünü tayinde zorlanırlar ve herkes icthadı ile kibleyi tayin eder. Neticesinde durum Hz. Peygambere arz edilince tek taraf kible olmasına rağmen, onların icthadlarını tasvip etmiş, farklı istikametlere yönelik kıldıkları namazlarının iadesini istememiştir.

15- (دفع ضرر عام بتحمیل ضرر خاص)

“Umumun yararı söz konusu olduğunda hususun zararı tercih edilir.”²²⁵

Devlet reisi savaşta ganimet elde ettiği zaman, onu ülkesine taşımak isteyip te taşımaya gücü yetmediği zaman, o malları savaşçılara geçici olarak taksim eder ve taşıtırır. İslâm ülkesine taşıma işlemi bittikten sonra ise, malları toplar ve esas bir taksimat yaparak

²²² *Mecelle* mad. 18.

²²³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 408.

²²⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 411.

²²⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 287.

malları dağıtır. Bu malın naklî hususunda çoğunluğun menfaati söz konusudur. Bu menfaat ise azınlığın zararı karşısında tercih edilir.

Bir kimse bir nehirde değirmen kurmak ve kanal açmak suretiyle faydalanmak istese ve bu teşebbüsü neticesinde herkese bir zarar verme ihtimali bulursa, bu kişinin değirmen kurma ve kanal açma menfaati umumin menfaatine ters olduğu için engellenir.²²⁶

Özel mülk olmayan bir nehrin kazım işini devlet yapar. Eğer devlet kazım işini yapamayacak derecede imkânsızlıklar içindeyse bu sefer kazım işinde halkı zorlayabilir. Zira o kanal açılmayacak olsa genelin zararı vardır. Genelin zararı ise savulmak zorundadır.²²⁷

Hz. Peygamber “Karaborsacılar hakkında mel’ûndur”²²⁸ buyurmaktadır. Onun stok yapıp piyasaya sürmediği mal hakkında kamu hakkı vardır. Bunun için Hâkime düşen vazife; herkesin hakkını korumak için karaborsacıyı elindeki malı satmaya zorlaması ve cezalandırması gerekmektedir.²²⁹

Bu ve sonraki küllî kâidenin kaynağı Bakara sûresi 217. âyet-i kerimesidir. Meâlen; *“Sana haram ayı, yani onda savaşmayı soruyorlar. De ki: O ayda savaşmak büyük bir günahdır. (İnsanları) Allah yolundan çevirmek, Allah’ı inkâr etmek, Mescid-i Haram’ın ziyaretine mâni olmak ve halkını oradan çıkarmak ise Allah katında daha büyük günahdır. Fitne de adam öldürmekten daha büyük bir günahdır. Onlar eğer güçleri yeterse, sizi dininizden döndürünceye kadar size karşı savaşa devam ederler. Sizden kim, dininden döner ve kâfir olarak ölürse, onların yaptıkları işler dünyada da ahirette de boşa gider. Onlar cehennemliktirler ve orada devamlı kalırlar.”*

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*’de 26.maddede şu şekilde ifade edilmektedir. (يتحمل الضرر الخاص لدفع ضرر عام - Zarar-ı âmmı def’ için zarar-ı hâss ihtiyar olunur.)

16- (بعض الشر أهون من بعض)

“Bazı şerler, diğer şerlere göre tercih edilir.”²³⁰

Kadınların yalnız başlarına cemaat yapmaları mehruhtur. Böyle yapmalarında iki sıkıntı mevcuttur. Böyle bir cemaatin imamı olan kadının tek başına öne geçmesi veya cemaatin ortasında imam olup namaz kıldırması gerekir ki, ikiside mekruhtur. Mekruh olmasına rağmen yine de cemaat olup namaz kılacaklarsa, bu takdirde imamları ortada durur. Zira iki şer bir araya geleceği zaman, şerrin daha hafif olanı tercih edilmelidir.

²²⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 308.

²²⁷ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 309.

²²⁸ *İbn Mâce*, “Ticârât”, 6.

²²⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 322.

²³⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 86.

Bu küllî kâide *Mecelle*'nin 29.maddesinde şöyle ifade edilir. (يختار اهون الشرين - Ehven-i şerreyn ihtiyar olunur.)

17- (المانع اذا زال عاد الممنوع)

“Mâni zâil olduğu zaman memnu’ avdet eder.”²³¹

Küçük çocuğun bakımı konusunda, annesi babasından ayrıldıktan sonra, yabancı birisi ile evlendiği takdirde çocuğun bakım hakkını kaybeder. Zira yabancından küçük çocuk hakkında çok merhamet beklenmez. Bakım babaya verilir. Fakat baba vefat etmiş olsa anne de küçük çocuğa merhamet edebilecek birisi ile (meselâ amca) evlense, anneye o hak geri verilir.

Bir Müslümana kâfir vâris olamaz. Zira iki kişinin dinlerinin farklı olması aralarındaki mirasa engeldir. Bu engel (küfür) ortadan kalksa o zaman daha önce kâfir olan kişi vâris olur. Çünkü engel ortadan kalktığı zaman memnu’ avdet eder.²³²

Müşterinin almış olduğu malda yeni bir ayıp meydana gelse, bu arada, malı satın almadan önceki bilinmeyen bir ayıbına vakıf olsa, o malı kendi oluşturduğu kusurdan dolayı iade edemez. Fakat sonradan oluşan kusur giderilse, malı iade edebilir. Zira geri vermeye engel olan sonradan oluşan kusur giderilmiş, geri verebilme yasağı da avdet etmiş olur.²³³

Kölelik vasfı bir insan için tasarrufta bulunmasının önünde bir engeldir. Bir köle, azat olunduktan sonra herhangi bir tasarruf yapmasının önündeki engel kalkmış ve memnu’ avdet etmiş olur.²³⁴

Mirasçılar, kendileri için bırakılan mirası paylaştıktan sonra, bir kişi çıkıp ölen kişiden alacağı olduğunu iddia edip ispat etse, taksimat batıl olur. Zira paylaşmaya engel olan borç ortaya çıkmıştır. Taksime engel olan borcun ödenmesi gerekir. İlgili borç ödendikten sonra taksimat yapılabilir.²³⁵

Eğer murisin hiç vârisi yoksa malının tamamını vasiyet etmesi sahihtir. Zira vasiyetin sahih olmasına engel olan, vârisin hakkıdır. Engel ortadan kalkınca malın tamamı hakkında vasiyette geçerli olur.²³⁶

Müellif, son iki yerde hükümleri açıklamakla yetinmiş, küllî kâideyi doğrudan zikretmemiştir, ancak hükmü bu küllî kâideye dayandırdığı açık ve nettir.

Bu küllî kâide, farklı yerlerde, farklı hükümlerin delili olarak zımnen veya doğrudan olarak zikredilmektedir.²³⁷

²³¹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 411; c. II, s. 33.

²³² Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 37.

²³³ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 166.

²³⁴ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 276.

²³⁵ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 425-428.

²³⁶ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 428.

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de 24.maddede benzer ifadelerle aynı anlamda ifade edilmektedir. (اذا زال المانع عاد الممنوع - Mâni' zâil oldukda, memnû' avdet eder.)

Bu küllî kâidenin kaynağı Nisa sûresi 6. âyet-i kerimesidir. Meâlen; “*Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri (gözetip) deneyin, eğer onlarda akılca bir olgunlaşma görürseniz hemen mallarını kendilerine verin...*”

18- (الكتاب والرسالة كالخطاب)

“Mektup ve elçi göndermek hitap gibidir.”²³⁸

Bir kimse birisine mektup gönderse ve mektubunda “kölem filânı şu kadara sattım” dese mektubun ulaştığı kimsede daha mevcut bulunduğu konumdan ayrılmadan “Şu kadara aldım” dese akit geçerli olur. Bir başkası da elçisine filâna git ve ona söyle “ben bu şeyi ona şu kadara sattım” dese, elçinin ulaştığı kimse mevcut mekânını terk etmeden “evet kabul ettim” dese alışveriş geçerli olur. Çünkü gaipten gelen mektup, hazırım hitabı (konuşması) gibidir. Elçinin sözü ise gönderenin sözü gibidir.

Bu küllî kâidenin kaynağı Neml sûresi 28. âyet-i kerimesidir. Meâlen; “*Şu mektubumu götür bırak onlara, sonra dön kendilerinden de bak ne neticeye varacaklar*”

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de 69.maddede yerini almıştır. (الكتاب كالخطاب - Mükâtebe, muhataba gibidir.)

19- (لا عبرة للتوهم)

“Tevehhüme (evhamlanmaya) itibar yoktur.”²³⁹

Bu küllî kâide *Mecelle*'nin 74.ncü maddesi olup eserde çok uygun bir kalıbı olmadığından *Mecelle*'den aynen aktarıldı. Mahallenin mescidinde veya çoğu kere mahalle halkının gelip geçtiği caddede bulunan, öldüreni bilinmeyen ölü hakkında kasâme ve diyeti mahalle halkına aittir. Zira kasâme sebebiyle mahalle halkından töhmet ve zan kalkar. Zan ve töhmetin kaldırılması ise İslâm'ın temel prensiplerindendir.²⁴⁰

Namazda abdesti bozulan imamın, yerine birini geçirmesi caizdir. Bunun usûlü ise şöyledir: Abdesti bozulan imam, burnunun kanamasından dolayı abdesti bozuldu zannedilsin diyerek, elini burnuna koyar ve belini de kamburlaştırarak mekânı terk eder. Burada amaç, imam üzerinde sû-i zan edilmesin diyedir.²⁴¹ Müellif burada her ne kadar küllî kâideyi bizzat zikretmemiş olsa da, hükmü buna dayandırdığı açıktır.

²³⁷ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 224, 256, 260, 280, 367, 430, 445.

²³⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 144.

²³⁹ *Mecelle*, mad., 74.

²⁴⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 123.

²⁴¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 94.

Kâdı, hasımlar arasında gizlice konuşmamalı, birine işaret ve delil telkin etmemelidir. Zira bunlarda töhmet vardır. Müellife göre, bu hükmün dayanağı şu hadîs-i şeriftir. “ اذا ابتلى – احدكم بالقضاء فليسو بينهم فى المجلس والاشارة والنظر – Sizden biriniz kâdılık vazifesi ile belaya uğratıldığı zaman, hasımlar arasında meclis, işaret ve bakmak hususunda eşitliği gözetin.”²⁴²

Yaşı genç olan kadınların beş vakit namaz ve Cuma namazında cemaatte bulunmaları tahrîmen mekruhtur. Çünkü bunda töhmet vardır. Töhmeti kaldırmak ise kişiye düşen aslî vazifelerdendir.²⁴³ Müellif burada her ne kadar küllî kâideyi bizzat zikretmese de hükmü buna dayandırdığı ihtimal dâhilindedir.

Bu ve sonraki küllî kâidenin Yunus sûresi 36. âyet-i kerimesidir. Meâlen; “*Onların çoğu zandan başka bir şeye uymaz. Şüphesiz zan, haktan (ilimden) hiçbir şeyin yerini tutmaz. Allah onların yapmakta olduklarını pek iyi bilendir.*”

(ما ثبت فى زمان يحكم ببقائه مالم يوجد المزيل) -20

“Bir vakitte sabit olan şey, kendisini ortadan kaldıran bir şey bulunmadıkça, devamına hükmedilir.”²⁴⁴

Bir kimse bir mülk edinse, şahitler de “Bu mal bunun mülküdür.” diye şahitlik yapsalar kabul edilir. Zira onların şahitliği geçmişte ve mevcut zaman diliminde mülkü isbat eder. Herhangi bir mülkü elden çıkaran bir neden de yoktur. Öyle ise mülkiyet bakidir.

Bu küllî kâide *Mecelle*'nin 10.maddesinde (ما ثبت بزمان يحكم ببقائه مالم يوجد المزيل) - Bir zamanda sâbit olan şeyin hilâfına delil olmadıkça, bekasıyla hükmolunur.) şeklinde yer alır.

3.2.1.2. Kaynağı Hadîs-i Şerîf Olan Küllî Kâideler

(وما رآه المسلمون حسنا فهو عند الله حسن) -1

“Müslümanların güzel gördükleri şey, Hz. Allah katında da güzeldir.”²⁴⁵

Genel de bütün Müslümanlar abdestten sonra kurulanmak için mendil, sümkürmek ve ter silmek için bez parçaları kullanırlar ve bunu güzel görürler. Onların güzel gördükleri şey ise Hz. Allah katında da güzeldir.

Molla Hüsrev, ribâ bahsinde, meşhur altı eşyadan dördünün (buğday, arpa, hurma, tuz) ticaretinin hadîs-i şerif²⁴⁶ dayanarak kendi cinsleri arasında ölçü ile diğer ikisinin (altın ve gümüş) tartı ile olması gerektiğini ifade ettikten sonra, bunların dışında kalan yerlerde Müslümanlar arasında geçerli örfe işaret etmiş ve bu küllî kâideyi zikretmiştir.²⁴⁷

²⁴² Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 406; Ebû Ya'lâ el-Mavsîlî, *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, c. XII, s. 356.

²⁴³ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 86.

²⁴⁴ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 349.

²⁴⁵ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 313.

²⁴⁶ Müslim, “Müsâkât”, 83.

²⁴⁷ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 188.

Bu küllî kâideye dayanılarak tuvâlet kâğıdı ve kurulanmak için kâğıt havlu vb. temeli kâğıda dayalı mamûlleri kullanmanın caiz olduğu görüşüne varılabilir.

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'nin 36.maddesinde şu şekilde yerini almıştır. (العادة محكمة - Âdet muhakkemdir.)

Bu küllî kâidenin bizzat kendisi hadîs-i şeriftir.

2- (انما الاعمال بالنيات)

“Muhakkak ameller niyetlere göredir.”²⁴⁸

Molla Hüsrev, namazın şartlarından olarak niyeti saymış, niyetsiz namazın kabul olmayacağını beyan ederken, Hz. Peygamber'in küllî kâide niteliğindeki bu hadisi şerifini²⁴⁹ delil göstermiştir.

Cünüp ve hayızlı kimselerin Kur'ân-ı kerîm okuma kasdıyla okumaları haramdır. Bunun miktarı konusunda âlimler tarafından farklı görüşler ileri sürülmüştür. Kimine göre, bir âyet miktarı okumak haramdır. Kimine göre ise bir âyetten az olsa bile haramdır. Kur'ân okumak kasdıyla okunursa haramdır. Ama kişinin dua ve zikir yapmak niyetiyle okumasında ve öğrenmek niyetiyle harf harf okumasında ittifak edilmiştir ki, bir mahzur yoktur.²⁵⁰ Müellif, burada kâideyi zikretmese de, hükmü buna dayandırdığı ayan-beyan ortadadır.

Musalli namazdan çıkmak için sağ ve sol tarafa selam verirken o taraftaki erkeklere, kadınlara ve hafaza meleklerine niyet ederek selam vermelidir. Yüzü ile onlara dönmekle beraber, kalbinden ise selama niyeti geçirmelidir. Çünkü selam vermek bir ibadet olmaktadır. Hiçbir amel de niyetsiz olamayacağına göre, burada da niyet olmalıdır.

Molla Hüsrev, ölünün üzerine su aksa veya yağmur yağsa, hatta ölüm bizzat suda boğulmaktan dolayı gerçekleşmiş olsa bile yıkanmış sayılamayacağını, yıkanması gerektiğini ifade ederken, dayanağının bu küllî kâide olması muhtemeldir.²⁵¹

Molla Hüsrev, zekât ibadetini yapmış olmanın şartı olarak, zekâtı verirken niyet etmenin gerektiğini ifade ederken, zekâtın bir ibadet olduğunu, ibadetlerin de niyetsiz yapılamayacağını ifade ederek bu küllî kâideyi zikretmektedir.²⁵²

Bir kimse, yaşlılığından veya dinen geçerli herhangi bir özürden dolayı hitân²⁵³ sünnetini terk etmiş bulursa, bu kişinin şahitliği geçerlidir. Eğer bu terk, dini hafife alma

²⁴⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 62.

²⁴⁹ Buhârî, “Bed’ü'l-Vahy”, 1; Müslim, “İmâre”, 155; Ebû Dâvud, “Talâk”, 11.

²⁵⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 20.

²⁵¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 161.

²⁵² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 174.

²⁵³ Hitân: Sünnet mahalli. Sünnet olmak; erkeğin cinsel organının başını örten deriyi kesip atmaktır. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.194.

niyetinden kaynaklanıyorsa, bu takdirde şahitliği geçersizdir.²⁵⁴ Müellifi bu hükme götüren kâide, “Ameller niyetlere göredir.” Hadis-i şerifi olması muhtemeldir.

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de 2.maddede burada ifade edilen hadîs-i şerifin kalıba geçirilmiş haliyle geçmektedir. (الامور بمقاصدها - Bir işten maksad ne ise hüküm ona göredir.)

3- (السلطان ولي من لا ولي له)

“Sultan, velisi olmayan kimsenin velisidir.”

Bu Küllî Kâide aynı zamanda hadîs-i şeriftir.²⁵⁵ Nikâhta velisi olmayan kimsenin velisi sultandır (devlettir).²⁵⁶ Bu Küllî Kâide aynı zamanda İslâm'ın devlete bir takım sosyal sorumluluklar yüklediğinin de kanıtı olmaktadır.

Velisi olmayan birisi kasten öldürülse, sultanın kâtili kısas etme ve onunla sulh yapma yetkisi vardır. Kamu zararına yol açacağından dolayı af etme yetkisi yoktur. Bu konularda tek yetkili sultandır. Zira sultan velisi olmayan kimse için velidir.²⁵⁷

Bu küllî kâidenin doğrudan zikredilmeyip kısa bir atıf yapıldığı veya hiç atıf yapılmadan sadece hükmün buna dayandırıldığı yerler de mevcuttur.²⁵⁸

4- (دفع الضرر واجب)

“Zararın savuşturulması vaciptir.”²⁵⁹

Kişi kendisine gelebilecek her türlü zararı bertaraf etmelidir. Bu küllî kâidenin kaynaklarından birisi şu hadis-i şeriftir. (من شهر سيفاً على المسلمين فقد اطل دمه) – Müslümanlara silah çeken kimsenin kanının akıtılması helâl olur.)²⁶⁰ Böyle yapmakla bir mânada nefsi müdâfaa yapmıştır. Kendini korumuştur. Şahsına gelebilecek bir zarara karşı koymak gerektiği gibi malına karşı gelebilecek zararı gidermekte gerekir. Zira Hz. Peygamber bir başka hadis-i şerifinde (قاتل دون مالك – malın uğruna savaş)²⁶¹ buyurmaktadır.

Müsâkât akdi²⁶² icarelerde olduğu gibi, ancak özür ile fesh edilir. Âmilin çalışmaması da bir özürdür. Özür olunca, ya müsâkât akdi fesh edilecek ya da âmil işçi tutarak faaliyetine

²⁵⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 377.

²⁵⁵ Ebû Dâvud, “Nikâh”, 20.

²⁵⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 338.

²⁵⁷ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 94.

²⁵⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 126, 128, 129.

²⁵⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 92.

²⁶⁰ Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylaî, *Nasbu'r-râye fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Hidâye*, c. VI. s. 349. Dârülhadis, 1995.

²⁶¹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, c. V, s. 468.

²⁶² Müsâkât: Bahçe-emek ortaklığı. Ağaçlar bir taraftan, bakım ve sulama işi de diğer taraftan, elde edilecek meyve ve ürünler de aralarında belirlenecek belli bir oran çerçevesinde paylaşılmak üzere yapılan bir çeşit ortaklıktır. Erdoğan, *Fıkıh ve Huku Terimleri Sözlüğü*, s.426.

devam edecek. İşçi tuttuğu takdirde ise bu zararına olacaktır. İslâm hukukunda genel bir kuraldır ki, zarar giderilir. “ان الضرر مدفوع.”²⁶³

Bu küllî kâide eserde mezkûr yerlerin dışında, farklı yerlerde, farklı hükümlerin delili olarak zımnen veya doğrudan olarak zikredilmektedir.²⁶⁴

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de 31.maddede şöyle ifade edilir: (الضرر يدفع) - بقدر الامكان - Zarar, bi-kaderi'l-imbân def olunur.)

5- (لا يجوز تحقير المال المحترم شرعا)

“Şer'an değerli bir malı tahkir caiz değildir.”²⁶⁵

Yiyecek ve insanların değer verdiği şeyler ile (İpekli kumaş parçası ve benzeri) istincâ²⁶⁶ yapmak mekruhtur. Zira böyle yapmakla kişi, şer'an hürmete layık olan bir mala hakaret etmiş olur. Bu ise dinimizce yasaklanmıştır. Su üzerine veya insanların dinlendikleri gölgeliklere, yola, meyve veren ağaçların altına büyük veya küçük abdestin bozulması yasaktır.

Büyük abdest veya küçük abdest bozacağında kişinin önünü veya arkasını kibleye dönmesi de aynı şekilde mekruhtur. Zira Rasûlullah (s.a.v.) efendimiz (إذا اتيتم الغائط فعظموها قبلة) - Büyük abdestiniz geldiğinde Hz. Allah'ın kiblesine ta'zîm ediniz. Ona ön ve arka tarafınızı dönmeyiniz. Ancak doğu veya batı tarafına durunuz.)²⁶⁷ buyurmaktadır. Müellif burada mezkûr küllî kâidemizi bizzat veya dolaylı olarak zikretmemekle beraber, aradaki bağ açıktır.²⁶⁸

6- (البينة للمدعى واليمين على المدعى عليه)

“Defil getirmek dâvacıya, yemin etmek ise dâvalıya düşer.”²⁶⁹

Bu küllî kâide, aynı zamanda hadîs-i şerîf olup, eserde hadîs-i şerîfte geçtiği kalıp ile de zikredilmektedir. “البينة على المدعى واليمين على من انكر” - Delil getirmek dâvacıya, yemin etmek ise inkâr edene (dâvalıya) gerekir.²⁷⁰

Bu küllî kâideden istisna olan durumlarda elbette mevcuttur. Örneğin; nikâh, ric'at,²⁷¹ îlâ'dan dönme,²⁷² istîlâd,²⁷³ rıkk (kölelik), nesep, velâ,²⁷⁴ hadd ve liân²⁷⁵ dâvalarında inkâr edene yemin verdirilmez.²⁷⁶

²⁶³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 329.

²⁶⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 192, 215, 447.

²⁶⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 49.

²⁶⁶ İstincâ: Kan, meni, sidik ve pislik gibi çıktıkları mahalleri temizleme işidir. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.426.

²⁶⁷ إذا أتيتم الغائط فلا تستقبلوا القبلة، ولا تستدبروها ببؤل ولا غائط، ولكن شرقوا أو غربوا şeklinde Buhari, 394; Müslim, 264.

²⁶⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 49.

²⁶⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 121.

²⁷⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 333.

²⁷¹ Ric'at: Talâki ric'idinden sonra iddet içinde henüz sona ermemiş olan nikâhı söz veya fiil ile devam ettirme talebi. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.481.

Lukata'nın (kaybolan mal) kendisinin olduğu bir kişi iddia etse ve alâmetini, adedini belirtse lukata ona verilir. Üstüne bir de delil getirirse o zaman onu vermek zorunlu olur. Çünkü dâvasında delil getirmek suretiyle haklıdır.²⁷⁷

Molla Hüsrev eserinde bu küllî kâideyi, farklı yerlerde doğrudan veya zımnen değişik lafızlarla da zikretmektedir. (القول للمنكر مع يمينه) – Yemin etmesiyle beraber söz hakkı inkâr edenindir.)²⁷⁸, (والبينة لمن يدعى خلاف الظاهر) – delil, zâhir olanın aksini iddia eden kimseye gerekir.” Gasp edilen malın ödenmesi gerekmekte ve bu gereklilik zâhiren açıktır. Reddin isbatı ise ârizîdir. Bunun için de beyyine gerekmektedir.²⁷⁹

Bu küllî kâideyi müellif şu kalıpla da zikretmektedir. “لان اليمين ابدًا تكون على النفي – Yemin ebediyen nefiy üzerine olmalıdır.”²⁸⁰ Bu anlamda şu hadisi şerifte mevcuttur. “اليمين على من انكر - Yemin inkâr eden üzerine gerekir.”²⁸¹

Müellif, bu küllî kâideyi eserinde farklı farklı yerlerde sıkça kullanmaktadır.²⁸²

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de 76.maddede yerini almıştır. (البينة على المدعى و اليمين على من انكر - Beyyine müdde'î için ve yemin münkir üzerinedir.)

(المعلق بالشرط كالمنجز عند وقوعه) - 7-

“Bir şarta bağlı olan şey, o şartın mevcudiyeti zamanında gerçekleşmiş olur.”²⁸³

Bir koca karısına “Sen bu eve girdiğin takdirde benden bir talak ile boş ol” derse, şart olan kadının eve girme fiili gerçekleşince, ona bağlı olan boşanma işi de gerçekleşmiş olur.

Molla Hüsrev, bu küllî kâideyi aynı anlama gelmekle beraber farklı versiyonuyla şöyle ifade etmektedir. (المعلق بالشرط لا ينزل قبله) şartta bağlı olan şey, şart gerçekleşmeden gerçekleşmez.²⁸⁴ Bir başka şekliyle ise “المعلق بالشرط عدم قبل وجود الشرط – Şarta bağlı olan şey, şartın gerçekleşmesinden önce yoktur.”²⁸⁵

²⁷² İlâ: Kocanın hanımına yanaşmamak üzere yemin etmesidir. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.244.

²⁷³ İstîlâd: Cârîyeyi ümmüveled kılmaktır. Efendi, cariyesinin kendi firaşından doğurduğu veya hamile bulunduğu çocuk hakkında “Bu bendendir” diye ikrar ve itirafa bulursa, çocuk edinme talebinde bulunmuş, çocuğu kendi nesebine katmış olur. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.266.

²⁷⁴ Velâ: İrse sebep olmaya elverişli bir hükmî yakınlıktır. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.602.

²⁷⁵ Li'ân: Lânetleşmek. Kocanın karısına zina suçu isnâdında bulunması ve dört şahit getirememesi sonucunda karı ile kocanın, hâkim huzurunda şer'î usulüne uygun olarak dörder defa şهادette bulunduktan sonra kendilerine lânet ve gazap okumalarıdır. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.327.

²⁷⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 333-334.

²⁷⁷ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 132.

²⁷⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 172, 210.

²⁷⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 263.

²⁸⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 329.

²⁸¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 332, Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, c. VIII, s. 213.

²⁸² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 281, 425, 439.

²⁸³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 367.

²⁸⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 12.

²⁸⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 75.

Molla Hüsrev, bu küllî kâideyi tam zıt ifadesiyle, eserinin (Borçta Sulh) bölümünde zikretmektedir. Şöyle ki; (والمقيد بالشرط يفوت عند فواته الشرط) – Şarta bağlı olan şey, şartın yok olmasıyla yok olur.) Alacaklı bir kimse, borçluya “Yarın kalan alacağımdan beşyüz dirhemini getir. Gerisinden berîsin” diyerek kalan alacağında ibrâda bulunacağını vadetse, borçlu kişide yarın için kendisine şart koşulan beşyüz dirhemi getirmese, İmam Ebû Yûsufa göre beşyüz dirhem harici kalan borcundan kurtulur. Ebû Hanîfe ve İmamı Muhammed’e göre ise kurtulamaz. Zira kurtulma, şarta bağlı olarak zikredilmiş, şart yerine getirilmeyince bu da gerçekleşmiş olamaz diyerek düşüncelerini bu delile dayandırmaktadırlar.²⁸⁶

Bu ve sonraki küllî kâidenin şu hadîs-i şerif olması muhtemeldir. “Müslümanlar şartlarıyla bağlıdır.”²⁸⁷

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*’de 82.maddede yer almaktadır. (المعلق بالشرط - يجب ثبوته عند ثبوت الشرط - Şartın sübûtu indinde, ana muallâk olan şeyin sübûtu lâzım olur.)

8- (والرضا بالشرط يكون رضا بالمشروط)

“Şarta rıza, meşruta da rızadır.”²⁸⁸

Molla Hüsrev bu kâideyi fârr’ın talâkı (miras kaçırın kişinin boşaması) bahsinde zikreder. Şöyle ki, mirastan mal kaçırın amacıyla hanımını boşamayı, yapması kendisi için bir zorunluluk olmayan bir fiili yapması şartına bağlasa, kadın da kendisi için sonu boşanmaya götüreceği fiili zorunlu olmadığı halde rıza ile yapsa boş olur ve mirasçı olamaz.

3.2.2. Kaynağı Müstenbat Olan Küllî Kâideler

Nass ve icmâ yoluyla ortaya çıkmış küllî kaideler olmayıp ictihad yoluyla elde edilen küllî kâidelerdir. Bunlar da şunlardır.

1- (اليمين الفاجرة احق ان تردد من البينة العادلة)

“Fâcir bir kimsenin yemini, âdil bir kimsenin delili karşısında ret edilmeye daha uygundur.”²⁸⁹

Müellif eserinde “Geçmişte bazı kâdîlerin “Yeminden sonra inkâr edenin doğru söylediğine hükmedilir. Müddeî’nin beyyinesi kabul edilmez” derlerdi. Bu söz hirç bir şey ifade etmez. Zira Hz. Ömer inkâr eden kişinin yemininden sonra, iddiâ sahibi tarafından getirilen delile itibar etmiş ve delili kabul etmiştir” der ve ardından kâdî Şureyh’e (ö. 80/699) ait olan, küllî kâide özelliğinde olan yukarıdaki sözü zikreder.

²⁸⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 401.

²⁸⁷ Ebu Davut, Akdiye 12.

²⁸⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 383.

²⁸⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 332.

2- (الاجر والضمان لا يجتمعان)

“Ücreti hak etmek ve zararı ödemek bir arada bulunamazlar.”²⁹⁰

Bir fırında ekmek pişiren (ecir-i has²⁹¹) ünvanlı işçi, fırından ekmeği çıkardıktan sonra ücreti hak eder. Eğer çıkardığı ekmek, fırında iken yanmış ise, verdiği zararı öder, yaptığı işin ücretini alamaz. Eğer daha sonra yanmış olacak olursa, bu takdirde yaptığı işe karşılık hak ettiği parayı alır ve yanan ekmeğin tazminatını ödemez. Zira parayı hak ediş ile tazminat bir araya gelemeler. Molla Hüsrev, kendisinin de bu hükme katıldığını ifade ederken, görüşünü ispatlamak için şu dâbıtı zikreder. “ان الاجير المشترك يضمن ماتلف بعمله – Ecîr-i müşterek ise telef ettiği malı öder.”

Bir kimse buğday ekmek için kiraladığı tarlaya yonca ekse, tarlaya verdiği noksân-ı arz'dan²⁹² kaynaklı zararı öder. Zira yonca buğday gibi olmayıp kökleri daha aşağıya ve daha dağınık gitmekte ve çok sulanması gerekmektedir. Ücret ile tazminat bir arada bulunamayacağından ve kiralama amacından farklı bir ürün ektiği için gasp edici hükmünde bulunduğundan, sadece mala verdiği zarar ödetilir.²⁹³

Müellif, bu küllî kâideyi eserinde farklı farklı yerlerde sıkça kullanmaktadır.²⁹⁴

Bu küllî kâide aynı zamanda *Mecelle*'nin 86.maddesidir. Bu kâide İmam Muhammed'in eserlerinden alınmıştır.

3- (الاقرار حجة قاصرة)

“İkrar kâsır bir hüccettir.”²⁹⁵

Molla Hüsrev, bu küllî kâideye, istihkâk bahsinde zımnen atıf yapmakla beraber, verdiği hükme delil olarak ta zikretmektedir.

İkrar kâsır bir hüccettir. İkrarın hüccet olması hadîs-i şeriften ictehad ile ortaya çıkarılmıştır. Şöyle ki; Hz. Rasûlüllah Mâiz'i kendisinin zina ettiğini ikrar etmesiyle recm etmiştir. Gâmidiyeli kadını da kendi ikrarıyla recm etmiştir. Bu hadisler, ikrarın hüccet olduğuna delildirler. İkrarın kâsır hüccet olması ise, ikrar eden kimsenin velâyeti sadece kendisine ait olduğundadır. Delil ise bunu tersinedir. Beyyine hâkimin hükmü ile delil olur.

²⁹⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 227.

²⁹¹ İslâm hukukçuları işçiyi "ecîr-i hâs" ve "ecîr-i müşterek" diye iki sınıfa ayırmaktadırlar. Ecîr-i hâs; iş akdi, eğer işçinin belli bir süre zarfında işverenin emir ve kontrolü altında çalışmasını konu alıyorsa, daha doğrusu işçinin belli bir zaman biriminde hâsıl edeceği emeğini işverene tahsis etmesi söz konusu ise bu işçiye ecîr-i hâs denir. Ecîr-i hâs, günümüz iş hukukundaki işçi tanımına uygundur. Ecîr-i müşterek ise belli bir işi görmek üzere tutulan işçidir. İşin ifası esas olup bağımlılık unsuru ve zaman faktörü ikinci derecede kalmıştır. Bkz. Bardakoğlu Ali, *İcâre, (DİA)*, c. XXI, s.384.

²⁹² Noksân-ı arz; Bir yerin ziraatten önceki değeri olan ücretle, ziraatten sonraki değeri olan ücret arasındaki farktır.

²⁹³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 230.

²⁹⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 234, 393.

²⁹⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 191.

Hâkimde ise umumi bir velâyet vardır.²⁹⁶ Müellif hükmünü izah ederken, her ne kadar küllî kâideyi zikretmese de hükmünü şu küllî kâideye dayandırdığını düşünmekteyiz. (البينة حجة كاملة) - Beyyine ise, kâmil bir hüccettir.) Müellif, burada küllî kâideyi sadece hükme delil olarak zikretmekle kalmamış, aynı zamanda da küllî kâide oluşunu detaylandırarak incelemiştir.

Müellif mezkûr eserinde bu küllî kâideyi şu kalıp ile de zikretmektedir. “ لان الاصل ان اقرار الانسان حجة على نفسه لا على غيره – Kâide şudur ki, kişinin ikrarı kendi aleyhine bir delil olup, başkasının aleyhine delil olmamaktadır.”²⁹⁷

Müellif, bu küllî kâideyi eserinde farklı yerlerde zaman zaman kullanmaktadır.²⁹⁸

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de 78.maddede kendisine yer bulmuştur. (البينة حجة متعدية والاقرار حجة قاصرة) - Beyyine, hüccet-i müteaddiye ve ikrâr, hüccet-i kaasıradır.)

4- (البدل والمبدل لا يجتمعان)

“Bedel ile kendisinden bedel kılınan (asıl) bir araya getirilemez.”²⁹⁹

Molla Hüsrev, abdest ve gusülde azalardan çoğunun yaralı olması durumunda teyemmüm yapılması gerektiğini ifade ederken hem abdest hem de teyemmümün bir arada bulunamayacağını bu küllî kâideye dayandırarak açıklar.

Mestlerden birisinin ayaktan çıkmasıyla abdest bozular. Zira hadesin ayağa ulaşmasının önündeki engel oratadan kalkmıştır. Böyle olunca diğer mest de çıkarılır. Bir vazifede hem yıkamak hem de ondan bedel olan mest üzerine mesh işlevi gerçekleştirilemez.³⁰⁰ Müellif burada her ne kadar kâidemizi bizzat zikretmemiş olsada, hükmü buna dayandırdığı, izaha hacet olmayan bir durumdur.

Gasp edilen bir malda değişiklik yapılmışsa, meselâ; gasp edilen buğday, un yapılmış ise, bu un gasp edenin olur. Gasıbın mal sahibine ise, gasp ettiği malın kıymetini ödemesi gerekir. Mal sahibine malın iade edilmemesine sebep, malda olan değer artışına neden olan değişimdir. Malın iade edilmemesine sebep ise, hem mal hem de değerinin bir araya gelemeyeceği kuralıdır. Müellif burada hükmü buna dayandırmaktadır.³⁰¹

Gasp eden kimse, gasp etmiş olduğu malın kıymetini asıl mal sahibine ödese, gasp ettiği andan itibaren o malın gasıba ait olduğuna hükmedilir. Asıl sahibine ait olmasına hükmedilmemesine sebep, onun malının değerini tamamıyla almış olması ve bedel ile bedel kılınanın bir araya gelememesidir. Malın sabinin mülkünden çıkması vaciptir. Gasıbın

²⁹⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 358.

²⁹⁷ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 358.

²⁹⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 293, 425, 450.

²⁹⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 33.

³⁰⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 37.

³⁰¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 265.

mülküne girmesi de vaciptir. Gasıbın mülküne girmesinin vacip olması, sahipsiz mülkün olamayacağındandır.³⁰²

Molla Hüsrev bu kâideyi şu şekilde de ifade eder ve bu kâideye iki hüküm isnad eder. (الخلف لا يجامع الأصل) “Bedel ile asıl bir arada bulunamaz.” Teyemmümlü olan bir kimsenin, namazında suyu kullanmaya gücünün yetmesiyle namazı bozulur. Zira abdestte aslolan suya kadir olmuştur. Bedel olan teyemmüm geçersizdir.³⁰³

Su bulamadığından dolayı teyemmüm abdesti almış bulunan bir kimsenin suyu gördüğü anda teyemmümü batıl olur. Abdestte esas olan, su olmadığından dolayı bedel olan teyemmüme gidilmiştir. Asıl geri dönünce de bedel batıl olur.³⁰⁴

5- (الفاسد لا يتعلق به احكام الصحيح شرعا)

“Fâsid bir şey şer’an sağlam hükme kaynak olamaz.”³⁰⁵

Hayız gören bir kadında temizliğin en az müddeti onbeş gündür. Çoğu hakkında ise sınır yoktur. Hatta hiç hayız görmeyen kadın da mevcuttur. Bir kadın daha onbeş günlük temizlik zamanı geçmeden üç günden daha az zamanı kapsayan bir kan görse, bu gördüğü kan, hayız kanının devamı olarak kabul edilir. Hastalık halinin devam ettiğine hükmedilir. Bu gördüğü kan, üç günden, hatta on günden bile fazla olsa, yine bunun hayız kanı olduğu kabul edilir. Zira temizliğin en az zamanı onbeş gündür. Onbeş günü bulmayan bir temizlik, temizlik dönemi olarak kabul edilmez ve onbeş günden aşağı olan bir temizlik müddeti, fâsit bir temizlik müddeti olarak kabul edilir. Fâsit olan bir şey, sağlam bir hükmün kaynağı olamaz.

6- (غلبة الظن من الادلة الشرعية)

“Zann-ı gâlib, şer’ î delillerdendir.”³⁰⁶

Molla Hüsrev, Gözle görünmeyen pisliklerden elbiselerin temizlenmesini, zann-ı gâlib hâsıl oluncaya kadar onu yıkamakla gerçekleşeceğini temellendirirken bu kâideyi zikreder.

Temizlik konusunda itibara alınması gereken şey, temizlemeye çalıştığı şey hakkında, kendisinde temizlendiğine dair baskın bir kanaat elde edinceye kadar onu yıkamasıdır. Temizlediğine dair kuvvetli bir kanaat hâsıl olduğunda, o şey temizlenmiş demektir.³⁰⁷

Şüphesiz kendisi için âdet olmayan kimse, kılmakta olduğu namazın rekatleri konusunda şüpheye düşse, namazı yeniden kılar. Şüphesi çoksa, zann-ı galibine müracaat eder ve onunla

³⁰² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 267.

³⁰³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 99.

³⁰⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 388.

³⁰⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 41.

³⁰⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 44.

³⁰⁷ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 45.

amel eder. Eğer şüphesi az ise, en az olanı alarak amel eder.³⁰⁸ Müellif burada kâideyi bizzat zikretmese de hükmü buna dayandırdığı açık ve nettir.

Molla Hüsrev, cenaze namazı kılınmadan gömülen kişinin, kabrinde halen çürümediği fikri, çürüdüğü fikrinin üstünde olduğu müddetçe kabrinin üzerine cenaze namazı kılınabileceğini ifade ederken düşüncesini zann-ı gâlib küllî kâidesine dayandırmaktadır.³⁰⁹

Salih bir kimse, abdestte kullanılacak su hakkında pis olduğunu iddia etse, sözü kabul edilir. Suyun pis olduğunu iddia eden kimse fasık ve ya mestur (hali bilinmeyen) bir kimse ise abdest alacak kimse suyu araştırır ve zann-ı gâlibi ile amel eder. (Evla olan o suyu dökmesidir.) Eğer doğru söyleme ihtimaline zann-ı, gâlib gelmişse suyu döker ve başka su da bulamadığı için teyemmüm eder. Eğer yalan söylediğine kalbi kanaat getirirse hem abdest alır hem de teyemmüm eder.³¹⁰

Bu küllî kâideyi Molla Hüsrev'in doğrudan zikretmeyip hükmü buna dayandırdığı yerler de mevcuttur.³¹¹

Molla Hüsrev bu kâideyi (**الغالب كالكانن - Galip olan hemen olmuş gibidir.**) diyerek bir başka kullanımına atıfta bulunur. Gemide namazını ayakta kılmaya gücü yettiği halde (en faziletli olan da budur.) oturarak kılsa bile namazı caiz olur. Zira gemide genellikle olan acizlik ve baş dönmesidir. Genel olarak olanda o an olmuş gibi kabul edilir ve dolayısıyla namazını hiçbir mazeret olmadan oturarak kılabılır.³¹² İlgili kâide, bu kalıba benzer şekilde *mecelle*'de 42.madde olarak geçmektedir. (العبرة للغالب الشايح لا للنادر - İtibar gâlib-i şâyia olup nâdire değildir.)

7- (البدل لا يكون له بدل بالرأى)

“Bedel karşılığında, ictihadla bir başka bedel tayin edilemez.”³¹³

Abdestli bir şekilde nestleri giydikten sonra, onu korumak için giyilen çizmelerin üzerine mest yapılabilir. Bu haneffî mezhebinde olanların görüşüdür. İmam-ı Şâfiî buna itiraz etmiş, mest üzerine giyilen çizmenin üzerine mest yapılamıyacağını ileri sürmüş ve bu görüşünü zikredilen küllî kâide ile temellendirmiştir.

8- (بناء القوى على الضعيف فاسد)

“Kuvvetliyi zayıf üzerine bina etmek fâsittir”.³¹⁴

³⁰⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 154.

³⁰⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 165.

³¹⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 311.

³¹¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 182.

³¹² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 131.

³¹³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 35.

³¹⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 61.

Namaz kılacak kişi kıbleyi araştırmaksızın namaza dursa, ardından da namaz esnasında kible hususunda isabet ettiğini anlasa namazı fâsid olur. Zira isabetini bildikten sonraki hali bilmeden önceki halinden daha kuvvetlidir.

Îmâsız namaz kılan îmâ ile namaz kılan, elbiseli olarak namaz kılan, çıplak olarak namaz kılan, farz namaz kılan nafîle namaz kılan, okuması güzel olan okuması olmayan ümmiye, elbisesi temiz olan elbisesi temiz olmayana, engelli olmayan engelli olana uyması caiz değildir. Zira kuvvetliyi zayıf üzerine bina etmek fâsittir.³¹⁵

Namazını îmâ ile kılmakta olan bir kimse namaz içinde rükünlerini edâ etmeye gücü yeter hale gelse, o kişinin namazı bozulur. Zira namazının sonu kuvvetlidir. Başı ise zayıftır. Kuvvetliyi ise zayıf üzerinden sürdürmek ise caiz değildir.³¹⁶

Bu küllî kâideyi Molla Hüsrev'in doğrudan zikretmeyip hükmü buna dayandırdığı yerler mevcuttur.³¹⁷

9- (الافتدأ شركة تقتضي الاتحاد)

“İktidâ (uymak) ortaklıktır. İttihâdı (birliği) gerektirir.”³¹⁸

Farz namaz kılan bir kimse başka bir farzı kılan imama uyamaz. Zira kılmış oldukları namazda birlik yoktur. Uymak ise bir ortaklıktır. Ortaklık da birliği gerektirir. Birlik olmayınca da uymak uygun değildir. Molla Hüsrev, bu kâideyi eserinde bizzat zikretmeyip zımnen atıfta bulunmuştur.

10- (القسمة تنافى الشركة)

“Taksim ortaklığa aykırıdır.”³¹⁹

Molla Hüsrev, bu küllî kâideyi, peygamber efendimiz (s.a.v.) in “imam “Semiallâhü limen hamideh” dediği zaman siz de “Rabbenâ leke'l-hamd” deyiniz.”³²⁰ Hadisi şerifin³²¹ den hareketle, cemaatle kılınan namazda tesmî³²² vazifesini imama, tahmîd³²³ vazifesini ise cemaat'e paylaştırdığını beyan ettikten sonra, bu taksim ortaklığa engel olduğu küllî kâidesine dayanarak tesmî'i imamın söylemesi, tahmîdi de sadece cemaatin söylemesi gerektiğini ifade eder.

11- (مكمل الفرض واجب ومكمل الواجب سنة)

³¹⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 88.

³¹⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 99.

³¹⁷ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 406.

³¹⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 88.

³¹⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 71.

³²⁰ إذا قال الإمام سمع الله لمن حمده فقولوا ربنا لك الحمد

³²¹ Buhârî, “Ezân”, 74.

³²² İmamın “Semiallâhü limen hamideh” kavlidir.

³²³ Cemaatin “Rabbenâ leke'l-hamd” demeleri.

“Farzı tamamlayan şey’in hükmü vacip, vacibi tamamlayanın ise hükmü sünnettir.”³²⁴

Molla Hüsrev, rükû ve secdenin namazın farzlarından olduğundan hareketle, rükû ve secdede durmanın (itmi’nân)³²⁵ bu farzların tamamlanmasına yaradığı için vacip olduğunu beyan eder. Yine rükûdan kalkınca yapılan (kavme) ile iki secde arasında yapılan (celse)’nin iki rekâtı ayırmaya yaradığı hikmetine binaen vacip olduğunu, dolayısıyla buralar da yapılacak olan itmi’nânın ise sünnet olduğunu ifade eder.

12- (الامر لا يوجب التكرار)

“Emir tekrarı gerektirmez.”³²⁶

Cenâb-ı Hak âyeti celîlesinde (اركعوا واسجدوا -Rükû ve secde ediniz.)³²⁷ Buyurmaktadır. Buna mebni olarak namazda rükû ve secde farzdır. Buradaki emir tekrarı gerektirmemektedir. Her rekâtta birer defa rükû yapılmaktadır. Bir rekâtta iki defa secde yapılmasına gelince şöyle izah edilmektedir. Namaz âyeti, mücmeldir. Mücmeller bazen Allah resülünün sözü, bazen de fiilî ile açıklanmaktadır. Burada iki defa secde edilmesi namazın rekâtları gibi taabbüdî olup Peygamberimiz böyle yaptığı için yapmaktayız. Yoksa emir tekrarı gerektirdiği için iki defa secde ediliyor değildir. Emir tekrarı gerektirmemesine rağmen biz ibadetleri neden tekrar ettiğimiz hususuna gelince, emredilen şeyin, sebep veya illet kabul edilebilecek bir şarta bağlanmış veya bir sıfatla kayıtlanmışsa bu durumda emrin gereği tekraren yerine getirilir. Örneğin: “Eğer cünüp iseniz temizlenin”³²⁸ âyetindeki yıkanma emri cünüplük şartına bağlı olduğundan şart tekerrür ettikçe emir de tekerrür eder.

13- (ما قرب من الشيء يأخذ حكمه)

“Bir şey neye yakınsa onun hükmünü alır.”³²⁹

Namaz kılan bir kişinin, başını secdeden kaldırmasının miktarı hakkında delil olarak öne sürülmüş bir kâidedir. Şöyleki: Eğer musalli, birinci secdeden doğrulurken, tam doğrulmayıp secdeye oturmaktan daha yakın olarak doğrulup, ikinci secdesini yapacak olursa, bu secdesi sahih olmaz. Zira bu kişi secdeye daha yakın olduğu için, henüz birinci secdeden daha kalkmamış demektir. Birinci secdeden kalkmasının oturma vaziyetine daha yakın olması durumunda ise ikinci secdesinin sahih olacağı ifade edilir. Aynı şekilde rükûdan doğrulma da buna örnek olarak verilebilir. Şöyle ki: Kişi rükûdan tam doğrulmadan secdeye gitse kişinin nereye yakın olduğuna bakılır. Eğer musallî kavme’ye daha yakınsa her ne kadar

³²⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 71.

³²⁵ İtmi’nân; Mafsallar yerli yerine oturuncaya kadar a’zanın sükûnet bulmasıdır.

³²⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 73.

³²⁷ Hacc süresi, âyet:77.

³²⁸ Mâide 5/6.

³²⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 73.

ta'dîl-i erkâna uymadığından dolayı namazı mekruh olmuş olsa da rûkûdan doğrulmuş olur. Eğer bu doğruluş rûkûya daha yakınsa kavme gerçekleşmemiş olur.

14- (لا يصح خطاب الغائب)

“Gaip olan birisi muhatap alınmaz.”³³⁰

Tek başına namaz kılan kişi, sağına ve soluna selam verirken sadece hafaza meleklerine niyet ederek selam verir. Sağında ve solunda olmayan Müslüman erkek ve kadınlara niyet etmez.

15- (كل ما يتوصل الى الفرض الا به يكون فرضا)

“Farza ancak kendisiyle ulaşılabilen her şey, farz olur.”³³¹

Musalli bir namazdan başka bir namaza geçebilmesi için, o namaz için farz olan tahrîme (iftitah tekbirini) alması lazımdır. Tahrîme için ise, daha önceki namazdan kendi arzu ve isteğiyle çıkması farzdır.

16- (ما ثبت بالاجماع يجوز تعليقه والحاق غيره به لوجود العلة فيه)

“İcmâ ile sabit olanın ta'lîli ve aynı illetin başkasında mevcudiyetinde o hükmün başkasına taşınması caizdir.”³³²

İmam sabah, akşam, yatsı namazlarının ilk iki rekâtında, cuma, bayram, teravih ve teravihten sonraki vitir namazlarının eda ve kazasında kıraati sesli yapar. Yalnız namaz kılan kişi de sabah, akşam ve yatsı namazlarının edasında arkasında meleklerin saf bağlayıp namazına iştirak edeceği rivâyetine binaen kıraati sesli yapması daha faziletlidir. Bu konuda icmâ vardır. Aynı illete dayanarak, benzer namazların kazalarında da kıraati sesli yapılabilir.

17- (وصول الخلف كوصول الاصل)

“Halefin ulaşması, aslın ulaşması gibidir.”³³³

Bir kimse haremde³³⁴ bulunan geyiği yavrusuyla beraber harem sınırlarından dışarı çıkarsa ve o geyik ve yavrusu ölseler, hem geyiği hem de yavruyu öder. Eğer bir kimse, hamile bir geyik çıkardıktan sonra, o geyiğin cezasını ödese, sonrada geyik doğursa, ayrıyeten yavrunun cezasını ödemesi gerekmez. Zira henüz doğmamış olan yavru geyik haleftir. Annenin cezası ödenince de halef olan yavrunun cezası otomatik ödenmiş olur. Bu hükmü açıklarken müellif bu kâideyi zikreder.

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de 47.maddede şu şekilde ifade edilmektedir. (التابع تابع - Tabi' tabi'dir.)

³³⁰ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 79.

³³¹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s.78.

³³² Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 81.

³³³ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 254.

³³⁴ Harem: Mekke ve Medine şehirleriyle çevrelerindeki belirli bölgeler için kullanılan terim. Salim Öngüt, “Harem”, *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XVI, s. 127.

18- (تصرف المحجور لاحكم له)

“Mahcûr’un³³⁵ tasarrufu için hüküm yoktur.”³³⁶

İmama uyararak namaz kılan kimsenin, tilavet âyetini okumasından dolayı, ne imam ne kendisi ne de kendisinden işiten bir başkası için tilavet secdesi yapması gerekmez. Zira imama uyan kimse kıraatten alıkonulmuştur. Bundan dolayı da onun fiili için her hangi bir hüküm olamaz.

Bu küllî kâide şu kalıp ile zikredilmektedir. (و قول المحجور غير معتبر – kısıtlanan kişinin sözü dikkate alınmaz.)³³⁷

Mahcur olan kölenin satışı, askıda olup efendisinin iznine bağlıdır. Yine mahcur olan küçük çocuğun satışı, babasının veya vasisinin iznine bağlıdır.³³⁸

19- (إذا لم يتوجه الخطاب فلا يأثم بالترك)

“İlâhî hitâbın yönelmediği hususları terk etmesi, kişiyi vebal altına sokmaz.”³³⁹

Molla Hüsrev, zekâtın farz olmasının şartlarından olarak, malın üzerinden bir yıl geçmesi ve o mal ile ticarete niyet edilmesi gerektiğini beyan eder. Ardından bu bu iki şartın mevcut olmadığı malın zekâtı hakkında Hz. Allah’ın kulunu serbest bıraktığını ve serbest bırakılanı da (mübah) işlememek ile günah işlenmiş olmayacağını temellendirmek amacıyla bu küllî kâideyi zikretmiştir.

20- (ما ينافى الشيء يستوى فيه قليله وكثيره)

“Bir şeye aykırı olan şeyde az veya çok olması eşittir.”³⁴⁰

Mu’tekif itikâf mahallinden meşru’ bir mazereti hariç, az bir zaman dilimi dahi olsa dışarı çıksa itikâfı bozular. Zira çıkmak kalmanın zıddıdır. Zıtlar arasında da az ile çok eşittir. Aynı küllî kâideye dayanılarak abdesti bozan şeylerde az necaset ile çok necasetin eşit olması, orucu bozan şeylerde de az miktarda yemek ile çok yemenin ikisinin de orucu bozacağı ifade edilir.

21- (حرمة المال كحرمة النفس)

“Mal dokunulmazlığı can dokunulmazlığı gibidir.”³⁴¹

Sahibinden kaçan köleyi yakalamaya gücü yeten kimse üzerine, onu tutup yakalaması menduptur. Bunda sahibine yardım vardır. Nasıl cana hürmet var ise malın da hürmeti vardır.³⁴²

³³⁵ Mahcûr: Kısıtlı. Bir şahsın sözlü tasarruflarının hükümsüz, gayr-i sâbit ve geçersiz sayılması. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.165.

³³⁶ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 156-157.

³³⁷ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 116.

³³⁸ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 176.

³³⁹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s.174.

³⁴⁰ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 356.

³⁴¹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 258.

22- (والاصل فى العبادات ان لاتجب على احد بسبب غيره)

“İbadetlerde aslolan, kişi üzerine başkası nedeniyle vacip olmamasıdır.”³⁴³

Molla Hüsrev, bu kâideyi, “bir kimseye evlatlarından dolayı kurban kesmesi vacip değildir.” görüşünü temellendirmek için vermiştir. Sadaka-i fitır meselesini bu kuraldan bir istisna olarak zikreder. Ayrıca Ebû Hanîfe’nin bu konuda farklı düşündüğünü, ona göre, kurban kesmek baba üzerine küçük çocuğun velisi olması sebebiyle vacip olduğunu ifade eder.

23- (المقادير تثبت سماعا)

“Miktarlar, Hz. Muhammed (s.a.v.) den işitilerek sabit olur.”³⁴⁴

Molla Hüsrev, senenin çoğunda güdülmeyen hayvanlardan (sâime) deve, sığır, câmus, dâvar ve atın zekâtını belirlerken tek ölçütün peygamberimizden nasıl işitildi ise o miktarlar üzerinden zekâtlarının verileceğini ifade için bu kâideyi zikretmiştir.

Molla Hüsrev Vazifeler babında vergi haracı hakkında, miktarların şer’î ve tevkîfi olduğunu, sahabeye uymanın zorunlu olduğunu ifade ederken, Ebu Yusuf’un görüşü olarak bu kâideyi zikreder.³⁴⁵

Hata yolu ile adam öldürmenin cezası; Müslüman bir köleyi azat etmektir. Buna güç yetiremediği takdirde ardı ardına (fasılasız) iki ay oruç tutmaktır. Yemek yedirmek buna keffâret olamaz. Zira miktarlar (tevkîfi)³⁴⁶ olarak bilinir. Yani şeriatın bize öğretmesi ve bildirmesiyle bilinir. (والمقادير تعرف بالتوقيف)³⁴⁷

Ebû Hanîfe, hitân sünnetinin vakti hakkında, ne kitapta, ne sünnette ve ne de icmâda herhangi bir hükmün olmadığından hareketle yaş sınırlaması olamayacağını beyan eder ve görüşünü bu küllî kâide ile temellendirir. (والمقادير لاتعرف بالرأى- Miktarlar rey ile bilinmez.) Sonra ki âlimler ise, bu konuda belli bir vakit tayin etmişlerdir. Bunlardan olarak “Yedi yaşından on yaşına kadar”, “Doğumundan yedinci gününe kadar”, “yedinci gününden bil- itibar sünnet olması neticesinde helak olmayacağı zamana kadar” diye farklı görüşler ortaya çıkmıştır.³⁴⁸

³⁴² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 126, 130.

³⁴³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 267.

³⁴⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 178.

³⁴⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 297.

³⁴⁶ Tevkîfi: Akılla belirleme imkânı olmayan, bizzat şeriat tarafından ne ve nasıl olacağı belirlenen şeyler. Meselâ: namazların rekâtları, vakitleri, şartları, zekâtın hangi malda kaçta kaç verileceği, Kur’ân âyetlerinin sürelerine yerleştirilişi vb.tevkîfidir. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.577.

³⁴⁷ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 103.

³⁴⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 377.

Bu küllî kâidenin doğrudan zikredilmeyip kısa bir atıf yapıldığı veya hiç atıf yapılmadan sadece hükmün buna dayandırıldığı yerler de mevcuttur.³⁴⁹

24- (الاصل اذا هلك بطل ما تعلق به)

“Asıl yok olunca ona bağlı olan fer‘ de yok olmuş olur.”³⁵⁰

Harâc arazisine³⁵¹ bir afet isabet etse, bu araziden haraç alınmaz. Zira aslolan arazi yok olmasıyla buna bağlı haraç hükmü de yok olmuş demektir.

Annesinin karnında olan çocuk, annesinin azat edilmesiyle o da azat edilmiş sayılır. Zira anne asıl, çocuk fer‘dir. Asıl azat olunca da fer‘de azat olmuş olur. Fer‘ asla tabiidir. Burada zımnen bu küllî kâideye atıf vardır.³⁵²

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*’de 50. maddede şu şekilde ifade edilmektedir. (اذا سقط الاصل سقط الفرع - “Asıl sâkıt oldukça, fer‘ dahi sâkıt olur.)

25- (فما ينقض الاصل الاقوى ينقض الخلف الادنى بطريق الاولى)

“Daha kuvvetli olan aslı bozan şey, daha ağaçıda olan halefi evleviyetle bozar.”³⁵³

Eğer Zimmî³⁵⁴ kendisine düşen cizyeyi ödemekten kaçınırsa veya bir Müslümanı öldürürse veya Hz. Peygamber’e söverse veya Müslüman bir hanım ile zina ederse zimmet ahdi bozulmaz. İmam-ı Şâfiî ise, Hz. Peygamber’e söven zimmî ile zimmet ahdinin bozulacağını ifade etmektedir. Ona göre, Zimmet ahdi emân ifade etmekte imandan bir haleftir. Resûl-i Ekrem’e sövmek, nasıl imânı bozuyorsa, ondan halef olan emânı haydi haydi bozar der ve hükmünü bu küllî kâideye dayandırır.

26- (الحرمان تثبت بالشبهات)

“Haramlık şüpheli (şeylerle) sabit olur.”³⁵⁵

Müellif sadakanın Hâşim oğullarına³⁵⁶ verilmesinin caiz olmadığı ifade ettikten sonra, Hâşim oğullarının kölelerine dahi sadaka vermenin caiz olmadığını ifade etmek için bu küllî kâideyi zikreder.

27- (القديم يترك على قدمه)

³⁴⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 307; c. II, s. 125, 270.

³⁵⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 297.

³⁵¹ Harâc arâzisi: Mülkiyeti islâm devletinin elinde olmakla beraber, kullanımı Müslüman olmayan halkın elinde olan, kullanmaya karşılık devlete harâc vergisi verilen topraktır. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.179.

³⁵² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 5.

³⁵³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 299.

³⁵⁴ Zimmî: İslâm ülkesinde emân altında yaşayan gayr-i müslim. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.621.

³⁵⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 300.

³⁵⁶ Hâşim oğulları: Rasûlullah’ın kabilesi olan Benî Hâşim’e mensup olan kimseler. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.184.

“Kadîm kıdemi üzere bırakılır.”³⁵⁷

“Kadîm” çok eski, başlangıcını kimsenin bilmediği şey, yani geçmişte sabit olduğu kesin olarak bilinen bir şey, aksine kesin bir delil bulunmadıkça eski hal üzerine bırakılır. Müellif bu küllî kâideyi (Sular) faslında zikreder. Şöyle ki, suların taksimi günler ile olmaz da kivâ ile olur. Kivâ ise, tarlalara ve arklara suyun akmasını sağlayan ağaçtaki delikten istiâre edilmiştir. Yani eskiden bu yana su nasıl paylaşılıyorsa, o şekilde paylaşılmaya devam edilir demek istemektedir.

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de 6. maddede şu şekilde ifade edilmektedir. (القديم يترك على قدمه - Kadîm, kıdemi üzre terk olunur.)

28- (الغرم بالغنم)

“Masraf istifadeye göredir.”³⁵⁸

Bir şeyden ne kadar menfaatin var ise, zarar söz konusu olduğu zamanda da o kadar zararın olur. Başka bir ifadeyle, külfet nimete göredir. Nimette külfete göredir. Bu küllî kâide aynı zamanda *Mecelle*'nin 88.maddesi olup aynı kalıp ile ifade edilmektedir.

Sahipleri bulunan nehrin kazılıp yarıma işini sahipleri üstlenir. Devlet yapmaz. Zira ondan özellikle istifade eden kendileridir. Öyleyse masraf ta, istifade edenler tarafından karşılanmalıdır.

Bir kişiye mirasta ne düşüyorsa, nafaka da kendisine o oranda vaciptir. Çünkü sorumluluk, menfaate göredir.³⁵⁹

Mülk edinilmiş çarşıda bulunan, öldüreni bilinmeyen maktülün diyet ve kasâmesi çarşı esnafına aittir. Maktül, sahibi kamu olan çarşıda, büyük caddede, zindanda ve camide bulursa, kasâme yoktur. Diyetini ise beyt'ül-mâl öder. Zira ni'met külfete göredir.³⁶⁰

Lakîtin (terk edilmiş çocuğun) nafakası ve işlediği suçun diyeti beytülmalden karşılanır. Böyle olunca mirası da beytümale kalır. Zira ni'met külfete bağlıdır.³⁶¹

Vâkîf, bir evi içerisinde kendi çocukları veya muayyen birilerinin oturması kaydıyla vakfetse ve bu vakıfta zamanla onarılması gereken yerler olsa, içinde oturan kişi kendi parasıyla bu onarım işlerini yaptırması gerekir. Vakfın geliri ile bu onarım işleri yapılmaz. Zira meskûn olan kişi, vakıf malından yararlanmaktadır. Öyleyse nimetinden yararlanan külfetine de katlanmalıdır.³⁶²

³⁵⁷ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 308.

³⁵⁸ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 309; c. II, s. 168.

³⁵⁹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 419.

³⁶⁰ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 123.

³⁶¹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 129.

³⁶² Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 137.

Malların ve menfaatlerin taksiminde hâkimin bir paylaştırıcı memur tayin etmesi en sağlam görüşe göre caizdir. Yani paylaşırma görevini yapan memurun ücretini devlet ödeyebilir. Ebû Hanîfe'ye göre: hâkimin ücretini paylaştıranların eşit bir şekilde karşılayacağı bir paylaştırıcı da tayin edebilir. Bu durumda İmameyn'e göre ücret paylaştıranlara eşit bir şekilde yansıtılmaz da, paydan herkesin hissesine düşen oranda ücret düşer. Zira külfet nimete göredir.³⁶³

Bu küllî kâide, farklı yerlerde, farklı hükümlerin delili olarak zikredilmektedir.³⁶⁴

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de 87.maddede aynı kalıpla ifade edilirken 88.madde de ise birinci cümlesi aynı anlama gelmekle beraber farklı bir ifade şekli vardır. (النعمة بقدر النعمة والنقمة بقدر النعمة - "Külfet ni'mete ve ni'met külfete göredir.)

29- (و كم من شئ يختلف باختلاف الزمان والمكان)

"Nice hükümler vardır ki zaman ve mekânın değişmesiyle değişebilir."³⁶⁵

Resûl-i Ekrem zamanında Kur'ân'ı- Kerîm âyetleri noktalanmadan ve harekelenmeden okunması sahabeye zor değildi. Sonraki zamanlarda Arap olmayan kimselerin Kur'ân-ı Kerîm'i hareke ve noktalamalar olmadan okumaları neredeyse imkânsızdır. Bu nokta ve hareketler sonradan ortaya çıkmış olsa da güzel bulunup beğenilmiştir. Dolayısıyla zaman ve mekânın değişmesiyle nice hükümler de değişebilmektedir.

Savaşta çalınan def ve davulun alım ve satımı ittifakla caizdir. Eğlence için düzenlenen aletlerin alım ve satımının caiz olup, olmadığı hususu ihtilafıdır. İmameyn tarafından; bunların masiyet için hazırlandığı gerekçesinden hareketle, masiyet için olan şarap, nasıl mal değeri görmüyorsa, bunlara da mal değeri atfedilemeyeceği, dolayısıyla satışlarının, telef edildiğinde tazmininin söz konusu olamayacağı ifade edilir. Bunları müellif aktardıktan sonra zamanında fesadın çok olmasından dolayı fetvanın da İmameyn'in görüşü üzerine olması gerektiğini ifade eder. Ebû Hanîfe'ye göre ise; bunlar bazı kere faydalı şeyler içinde kullanılabilir. Dolayısıyla bazı yönden zararlı şeyler için kullanılabilir diyerek mal olarak görülmemesi uygun değildir.³⁶⁶

Husûmete (dâvaya çıkmaya) vekil olan kimse, üç imama³⁶⁷ göre kabza (teslim almaya) da vekil olmuş demektir. Delil olarak öne sürdükleri kâide ise şudur: (ان من ملك شيئاً ملك اتمامه) – Bir şeye malik olan kimse, onun tamamlanmasına da sahiptir.) Zira husûmetin tamamlanması ve bitmesi kabz ile olabilmektedir. Bu hükme katılmayıp, husûmet ile kabzın farklı şeyler

³⁶³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 137.

³⁶⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 326.

³⁶⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 319.

³⁶⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 269.

³⁶⁷ Üç imamdan maksat: Ebû Hanîfe, İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'dir.

olduğunu, dâvaya bakmaya kabzsız razı olduğunu öne süren ise İmam Züfer'dir. Molla Hüsrev ise, daha önceki zamanlarda fetvanın üç imama göre olduğunu, ama yaşadığı dönemde vekâlet eden kişilerde çokça hıyanet görüldüğü için, fetvanın İmam Züfer'in görüşüne göre verilmesi gerektiğini ifade eder.

Burada kendisinde oluşan bu kanâtını doğrudan mevzu-bahis olan küllî kâidemize dayandırmamakla beraber, zımnen (zaman ve mekânın değişmesiyle hükümlerin değişebileceği) küllî kâidesine dayanarak bu hükmü verdiğini söyleyebiliriz.³⁶⁸

Bu küllî kâide, farklı yerlerde, farklı hükümlerin delili olarak zikredilmektedir.³⁶⁹

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de 39.maddede şu şekilde ifade edilmiştir: (البقاء اسهل من الابتداء) - Ezmânın tagayyürüyle, ahkâmın tagayyürü inkâr olunamaz.)

30- (البقاء اسهل من الابتداء)

“Bekâ ibtidadan daha kolaydır.”³⁷⁰

İmansız bir kimsenin ye's halinde (yaşamaktan ümidini kestiği anda) iman etmesi makbul değildir. Zira bu kimse başlangıçtan (iptidâen) o ana kadar küfür üzere bulunmaktadır. Günahkâr bir Müslümanın ise son anlarında günahlarından tevbesi caizdir ve makbuldür. Zira bu kimse zaten bu ana kadar Hz. Allah'a iman etmiş kimsedir. Bu kimsenin imanını koruması ve imanlı göç etmesi, daha o zamana kadar imandan nasibi olmamış kişiye göre daha kolaydır.

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de 56.maddede aynı kalıpla ifade edilmiştir.

31- (والتنصيب على العدد يمنع الزيادة عليه)

“Adet üzerine tahsis, daha fazlayı engeller.”³⁷¹

“Hoşunuza giden kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz.”³⁷² Âyetinde Hz. Allah evlenilecek kadınları adet ile sınırlandırmıştır. Bu sınırlandırma, üzerine ilaveyi engeller. Öyleyse hür bir erkeğin dörtten fazla kadını nikâhı altında bulundurması caiz değildir.

32- (الدلالة تعمل عمل الصريح)

“Delâlet,³⁷³ sarâhatın (açıklık) gördüğü işi görür.”³⁷⁴

Kadın, nikâha razı olduğuna delâlet eden bir harekette bulunursa, o hareket sözü gibi kabul edilir. Meselâ; nefsinin teslim, mehrini veya nafakasını istemek gibi.

³⁶⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 291.

³⁶⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 86; c. II, s. 296, 336, 339, 373, 377, 413, 414, 419.

³⁷⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 325.

³⁷¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 332.

³⁷² Nisa, 4/3.

³⁷³ Delâlet: Alâmet ve bir şeyin varlığına veya yokluğuna nişâne. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.96.

³⁷⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 336.

Mülânese (dokunma), münâbeze (atma) ve ilkâ-ı hacer (taş koyma) şeklinde yapılan satışlar geçersizdir. Câhiliyyet zamanında müşteri malı beğenip ona dokunursa, satıcı, malı müşteri üzerine atarsa veya müşteri beğendiği malın üzerine taş koyarsa satış lazım gelirdi. Resûl-i Ekrem ilk ikisini yasakladı. Bu yasağın delâletiyle üçüncüsü de yasak kapsamına girmiş olur. Zira nassın delâleti, sarâhatın gördüğü işi görür.³⁷⁵

Satışı bozmak (ikâle) nassan söz ile olabildiği gibi delâleten davranış ile de olabilir. Zira delâlet sarâhatın gördüğü işi görür.³⁷⁶

(شريعة من قبلنا شريعة لنا اذا قصها الله او رسوله بلا انكار) 33-

“Hz. Allah ve Rasûlü, bizden öncekilerin şariatını inkâr etmeden anlattıysa, o şariatlar da bizim için şeriattır.”³⁷⁷

Bir erkek, evleneceği hanımına mehir olarak, onun dâvarlarını gütmek veya hizmet etmek olarak belirlese bu caiz olur. Delil olarak ise Hz. Musa ve Şuayip kıssalarında³⁷⁸ bunların caiz olmasıdır. Bu hadiseyi de Hz. Allah inkâr etmeden naklediyor. Dolayısıyla onların arasında caiz olan bizim için de caizdir.

(وقيمة الشيء انما تعرف بالنظر في قيمة جنسه) 34-

“Bir şeyin değeri, benzerinin değerine bakılarak bilinir.”³⁷⁹

Bir kadının mehr-i misli³⁸⁰ belirlenirken babasının sülalesinden kendisine benzeyen herhangi bir kadının mehri üzerinden takdir olunur.

(التصريح اقوى من الدلالة) 35-

“Tasrîh delâletten daha kuvvetlidir.”³⁸¹

Kadına verilecek mehrin hepsi peşin (muaccel) kılındı ise, kadın mehrinin hepsini alıncaya kadar kendisini kocasıyla cimâ’dan ve yolculuğa çıkmaktan alıkoyabilir. Eğer mehrin hepsi veresiye (müeccel) kılındı ise kadın kendisini kocasıyla cimâ ve yolculuktan uzak tutamaz. Zira her şey apaçık ortadadır. Delâlete hacet yoktur.

Molla Hüsrev, bu küllî kâideyi farklı lafızla da zikretmektedir. (اذلا عبرة للدلالة بمقابلة) – Apaçık ifade karşısında, delâlet ile ifadenin hiçbir değeri yoktur.³⁸²

³⁷⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 171.

³⁷⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 178.

³⁷⁷ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 342.

³⁷⁸ Kasas 28/27.

³⁷⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 346.

³⁸⁰ Mehr-i misil: Emsal mehir; zevcenin babası tarafından ve olmadığı takdirde ise yaşadığı memleketin halkından akit tarihinde yaş, güzellik ve bekâret gibi özelliklerde kendisine akran ve emsal olan kadının mehridir. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.356.

³⁸¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 347.

³⁸² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 218.

Molla Hüsrev, bu küllî kâideyi şu şekilde de zikretmektedir. (لان الصريح يفوق الدلالة) “Sarîh delâletin üstündedir.”³⁸³ İki kimse bir kadın hakkında “Benim hanımdır” diye çekişseler, bunlardan biri kadını evine götürmüş ve onunla cima’ etmiş bulunsa, kadın onun hanımıdır. Zira onun kadını eve götürmeye kudreti ve ona duhûlü onun akdinin önce olduğuna delildir. Bu arada diğeri, kadını ondan önce tezevvüç ettiğine delil getirirse, kadının onun hanımı olduğuna hükmedilir. Zira apaçık (sarîh) bir delil ile gelmiş bulunmaktadır. Delâlete itibar edilmez.

Bu küllî kâide, farklı yerlerde, farklı hükümlerin delili olarak zikredilmektedir.³⁸⁴

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*’de 13.maddede benzer anlama gelmekle beraber farklı kalıpla zikredilmektedir. (لا عبرة للدلالة في مقابلة التصريح - Tasrîh mukâbelesinde, delâlete itibar yoktur.)

36- (البيئات شرعت لاثبات خلاف الظاهر واليمين لبقاء الاصل)

“Deliller zâhirin hilâfını isbat etmek için, yemin ise aslın ibkası için meşru kılındı.”³⁸⁵

Nikâhta karı ile koca arasında mehir konusunda bir anlaşmazlık ortaya çıkarsa, Örneğin: Kadın kocasına “Ben saninle iki bin akça karşılığında evlendim”, koca da “Hayır, ben seni bin akça karşılığında aldım” demesi gibi aralarında mehr-i misil hakem olur. Eğer mehr-i misil kadının iddiasına yakın ise kadının, kocanın iddiasına yakın ise kocanın iddiaları kabul edilir. Eğer iki taraftan birisi delil getirecek olursa delil getirenin iddiası ve delili kabul edilir. Şâyet her ikisi de delil getirecek olurlarsa, mehr-i misil hangi tarafın iddiasına yakın olursa, o kabul edilir. Çünkü deliller zâhirin zıddını ispat etmek için meşru’ oldu. Yemin ise aslın ibkâsı için meşru’ oldu. Nikâhta aslolan mehr-i misildir. Dolayısıyla mehr-i mislin aksini iddia edenin delili kabule daha uygun olur.

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*’de 77.maddede hemen hemen aynı kalıpla geçtiği söylenilebilir. (البينة لاثبات خلاف الظاهر واليمين لبقاء الاصل) - Beyyine, hilâf-ı zâhiri isbat için ve yemin, aslı ibka içindir.)

37- (فلا يزول بالشك)

“Şüphe ile yakîn zail olmaz.”³⁸⁶

Emzikli bir kadın kocasından boşansa, iddetini doldurduktan sonra yeni bir koca ile evlenip ondan hamile kalsa ve süt inse ve inen sütle bir çocuğu emzirse Ebû Hanîfe’ye göre çocuğu doğuruncaya kadar sütün hükmü birinci kocadan olur. O kadın çocuğu doğurduğu

³⁸³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 346.

³⁸⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 288.

³⁸⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 347.

³⁸⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 358.

zaman ikinci kocadan olur. Çünkü biz kesin olarak biliyoruz ki, o süt birinci kocadan kaynaklanmaktadır. Öyle ise böyle bir kesin bilgi karşısında şüpheye gerek yoktur.

İddet bekleyen henüz buluğa ermemiş kız çocuğunda aslolan hamile olmamasıdır. Zira buluğdan önce hamile kalması mümkün değildir ve bu kesinlikle bilinen bir şeydir. Buluğa ermesi hususunda ise şüphe vardır. Şüphe ile de kesin bilgi terkedilmez.³⁸⁷

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de 4.maddede şöyle yer almıştır: (اليقين لا يزول بالشك - Şek ile yakîn zâil olmaz.)

38- (ذكر بعض ما لا يتجزأ كذكر كله)

“Bölünemeyen şeylerin bir cüzünü zikretmek, tamamını zikretmek gibidir.”³⁸⁸

Bölünmesi imkân dâhilinde olmayan şeyler bir bütün olarak değerlendirilir. Bir bölümünden söz etmekle tamamı anlaşılır.

Bir kişi hanımına “seni yarım talak boşadım” veya “sen üçte bir talak ile boşsun” gibi ifadeleri kullanarak boşasa bir talak ile boşamış kabul edilir. Zira talak parçalanma kabul etmez. Böyle olunca da yarısı veya bir kısmı zikredilmekle tamamı zikredişmiş olur.

Molla Hüsrev eserinde kâideyi şu kalıp ile de zikreder. (لان النصف من الشيء الواحد) “Tek bir şeyin yarısı farklı olamaz.”³⁸⁹ Bir kimse ister tartıyla, ister ölçekle satılan bir şeyi veya köleyi, diğer yarısında muhayyerlik olmak üzere satın alsın, ister fiyatını belirtsin ister belirtmesin bu akit sahih olur. Çünkü tek bir şeyin yarısı farklı olamaz. Fiyatı da kendisi gibi farklı olamaz.

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de 63.maddede aynı kalıpla yerini almıştır.

39- (العبرة لعموم اللفظ لا لخصوص السبب)

“Sebebin özel olmasına değil de, lafzın genel oluşuna itibar edilir.”³⁹⁰

Bir koca henüz cima' etmediği karısına sen üç ile boşsun dese, hanımı üç talak ile boşamış olur.

Molla Hüsrev bu kâideyi Hz. Peygamber'in kendisine bir rivâyete göre balı, diğer bir rivâyete göre Hz. Mâriyeyi haram etmesini açıklarken kullanmaktadır.³⁹¹

40- (من ملك شيئاً ملك كل جزء من اجزائه)

“Bir şeyin tamamına sahip olan, onun parçalarına da sahiptir.”³⁹²

³⁸⁷ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 408.

³⁸⁸ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 362.

³⁸⁹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 154.

³⁹⁰ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 367; c. II, s. 42.

³⁹¹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 42.

³⁹² Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 375.

Bir kimse karısına “sen kendini üç talak ile boşa” diye emretse, kadın da kendisini bir talak ile boşasa bir talak vaki olur. Kadın kocanın emri ile talak’ın tamamına sahip olmakla bir parçasına da sahip olmuş olmaktadır.

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*’de 49.maddede benzer anlamıyla yer almaktadır. (من ملك شيئاً ملك ما هو من ضروراته - Bir şeye mâlik olan kimse, ol şeyin zaruriyyatından olan şeye dahi mâlik olur.)

41- (لا يجوز ابطال الاصل بالوصف)

“Vasıfla aslı geçeriz kılmak caiz değildir.”³⁹³

Koca hanımına “sen kendini ric’î talak ile boşa” veya “bâin talak ile boşa” dese, kadın da kendisine müsaade edilen vasfın dışında bir vasıfla kendini boşasa kendi nitelediği vasıfla değil de kocasının emrettiği vasıfla boşanmış olur. Çünkü vasıfta değişiklik aslı iptal etmemektedir.

42- (إذا امتنع المعنى الحقيقي وجب ان يصار الى المجاز)

“Gerçek anlamda kullanmak mümkün olmadığı zaman, mecaz anlama gitmek gerekir.”³⁹⁴

İmâmeyn ve İmam Şaâfi’ye göre, sahibi tarafından bir kısmı âzat edilen kölenin tamamı âzat edilmiş olur. Zira kölelik bölünme kabul etmez. Böyle olunca da tamamen âzat edilmiş kabul edilir. Ebû Hanîfe’ye göre ise, tamamı âzat edilmiş olmaz. Zira böyle durumda gerçek anlam olan âzat olma durumu kast edilmez de onun üzerindeki mülkiyet kabul edilir. Mülkiyet ise bölünme kabul eder. Mükâteb köle gibi olur. Çalışıp kazanır ve mülkiyetini elde edemediği kısmı için gerekli olan meblağı temin edip tamamen hürriyetine kavuşur. Müellif bu hususta, İmam-ı Âzamın görüşüne katılmakta ve fikrini şöyle temellendirmektedir. Kelamda aslolan sözü gerçek anlamında kullanmaktır. Farklı nedenlerden dolayı gerçek anlamda kullanmak mümkün olmadığı zaman ise, o söz yok kabul edilmez. Belki mecaz (yan anlam) da kullanılır.

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*’de 61.maddede aynı anlamı ifade eden farklı ifadelerle zikredilmektedir. (إذا تعذر الحقيقة يصار الى المجاز - Mâna-yı hakîki mütaazzir oldukda, mecâza gidilir.)

43- (ان تبدل الملك قائم مقام تبدل الذات)

“Mülkün değişmesi, zatın değişmesi yerine geçer.”³⁹⁵

³⁹³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 376.

³⁹⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 7.

³⁹⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 32.

Molla Hüsrev bu kâideyi zikrettikten sonra bunun dayanağının Hz. Peygamber'in hadisi olduğunu ifade eder. Bu hadis ise Hz. Peygamber'in Berîre isimli hanım sahâbi'ye “هى – لك صدقة ولنا هدية – o mal senin için sadakadır, bizim için hediyedir” hadisidir.³⁹⁶ Burada aynı mal birisine göre sadaka, Hz. Peygamber'e göre hediye oluyor. Dolayısıyla mal el değiştirdikçe kişiler de değişmektedir. Bu kâideyi zikrederken müellif “ومن الاصول المقررة – kabul edilmiş kâidelerdendir” ifadesini kullanmaktadır.

Müellif bu kâideyi şu lafızla da zikretmektedir. (فان تبدل الملك كتبدل العين – Mülkün el değiştirmesi, kişinin değişmesi gibidir.) hibe edilen bir mal, hibe edilen kişinin elinden çıktığı anda, hibe eden için hibesinden dönme hakkı yoktur. Zira mülk el değiştirmiştir. O el değiştirmekle de şahıs ta değişmiş olmaktadır.³⁹⁷

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de 98.maddede Şöyle ifade edilmektedir: (تبدل السبب الملك قائم مقام تبدل الذات - Bir şeyde, sebep-i temellükün tebeddülü, ol şeyin tebeddülü makamına kaimdir.)

44- (فعل المأمور مضاف الى الأمر)

“Emredilen kişinin fiili emredene âittir.”³⁹⁸

Bir kimse şu evden dışarı çıkmam diye yemin etse, ardından birilerine emrederek kendisini dışarı çıkarttırsa yeminini bozmuş olur. Zira emredilen kişilerin fiilleri emreden kişiye âittir. Kendi gönlü olmadan zorla dışarı çıkartsalar o zaman yeminini bozmuş olmaz.

Bir kimseye şer'an uygulanması gereken had veya ta'zîr cezası tatbik edilirken ölse, o kimsenin kanı heder olmuş olur. şer'î cezayı uygulayan kimseye bir şey lazım gelmez. Zira o, memurdur. Şer'iatın emrini uygulamıştır. Me'murun fiili ise âmire âittir.³⁹⁹

Bir kimse başkasının kölesine “kaç” dese, köle de kaçsa veya emir üzerine kendisini öldürse, emreden kimseye kaçan veya kendini öldüren kölenin kıymeti ödettirilir. Müellif, burada kâideyi her ne kadar zikretmese de bu hükmü bu kâideye dayandırdığı izaha gerek olmayacak açıklıktadır.⁴⁰⁰

Bir Müslümanın malını zorla telef etmeye zorlanan kişiye ruhsat verilmiştir. Şu kadar var ki, zarar yapana değil de yaptırana ödettirilir. Zira yapan, zorla yaptıranın elinde bir âlet mesabesindedir.⁴⁰¹

³⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. V, s. 386.

³⁹⁷ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 222.

³⁹⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 47.

³⁹⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 77.

⁴⁰⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 269.

⁴⁰¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 271.

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de 89.maddede Şöyle ifade edilmektedir. (يضاف الفعل الى الفاعل لا الأمر ما لم يكن مجبرا - Bir fi'lin hükmü, fâiline muzâf kılınır. Ve mücbir olmadıkça, âmirine muzâf kılınmaz.)

45- (و السكوت فى موضع الحاجة الى البيان تمام البيان)

“Açıklamaya ihtiyaç olduğu mahalde susması, açıklamasını tamamlamış demektir.”⁴⁰²

Eğer zinâ eden erkek ve kadın bekâr olacak olurlarsa imam-ı Şâfiî'ye göre hem dayak atılır, hem de bir yıl sürgüne gönderilir. Bunu Hz. Peygamber'in hadisine dayandırmaktadır. Bize göre ise hem sürgün hem dayak bir arada bulunmaz. Sadece dayak atılır. Zira âyet-i ker'imede rabbimiz (فاجلدوا – kamçı vurun)⁴⁰³ buyuruyor. Burada cezayı belirledikten sonra devamı gelmiyor. Hâlbuki açıklamaya ihtiyacın olduğu yerde susmak, açıklamanın tamamlandığı anlamına gelir ki, ceza sadece dayaktır. Sürgün cezası verilmez.

Müellif bu küllî kâideye karı- koca lanetleşmesi (Liân) babında hükmü bina etmiştir. Şöyle ki; Baba doğacak olan çocuk için, doğum alet ve edâvatının satın alınması zamanında ve çocuk doğduktan sonra, çocuğu reddetmeyip sussa ve bu halde yedi gün geçse, bundan sonra çocuğu red etmesi sahih olmaz. Çocuk doğduktan sonra ilk yedi gün içinde, kendisine yöneltilen tebrikleri kabul etmesi veya tebrik esnasında susması, çocuğun kendisinden olduğuna ikrar kabul edilir. Eğer çocuk kendisinden değilse, bu zamanda susması caiz olmaz.

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de 67.madde de şöyle ifade edilir: (لا ينسب الى) - ساكت قول لكن السكوت فى معرض الحاجة بيان - Sâkite bir söz isnad olunmaz. Lâkin ma'rız-ı hâcette sükût beyandır.)

46- (والقراءة المشهورة يعمل بها عندنا)

“Hanefilere göre meşhur kırâat ile amel edilir.”⁴⁰⁴

Hırsızın elinin kesilmesi âyet-i celîle⁴⁰⁵ ile sabittir. Sağ elinin kesilmesi gerektiğini ise İbn'i mes'ûd (r.a.) in “فاقطعوا ايماهما – ikisinin de sağ ellerini kesin” kırâatından anlamaktayız. Zira bu kırâat bize göre meşhur bir kırâattır. Meşhur kırâat ile de amel edilmesi gerekir.

47- (الاصل فى الذمم البراءة)

“Zimmetlerde aslanan berâettir.”⁴⁰⁶

Bir kimse uykudan uyandıktan sonra döşeginde veya bedeninde bir ıslaklık bulsa, ihtilamı hatırladığı halde, ıslaklığın meni veya mezi olduğunu kesinlikle bilirse gusül vacip

⁴⁰² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 64.

⁴⁰³ Nur 24/2.

⁴⁰⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 82.

⁴⁰⁵ Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık Allah'dan bir ceza olarak ellerini kesin. Allah daima üstündür, hikmet sahibidir.), Mâide 5/38.

⁴⁰⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 121, 360.

olur. Eğer bu ıslaklık hakkında kesinlikle vedi'dir diye düşünürse gusül abdesti vacip olmaz. Eğer ihtilam olduğunu hatırlayamayıp vedi olduğunu düşünürse, yine gusül vacip olmaz. Ama yaşlılığın kesinlikle meni olduğu kanaati kendisinde oluşursa gusül vacip olur. Eğer, yaşlılığın vedi veya meni olduğu hakkında şüpheye düşecek olursa, bu takdirde Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre gusül vacip olur. İmam Ebû Yûsuf'a göre ise gusül vacip olmaz. Zira zimmetlerde aslolan berâettir. Ancak kesin bilgi ile amel edilir.⁴⁰⁷

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de 8.maddede yerini almıştır. (الاصل برائة) - Berâet-i zimmet asıldır.)

48- (بمجرد الدعوى لا يثبت الحق)

“Mücerret dâva ile haklılık sabit olmaz.”⁴⁰⁸

Bir mahallede iki grup silahlı kavga edip ayrılırsalar daha sonra kavga mahallinde bir ceset bulunsa, maktülün bulunması için kasâme ve diyet mahalle halkına düşer. Zira mahalleyi korumak halkının üzerine bir vazifedir. İslâm'da nemelazımcılık yoktur. Eğer maktülün velileri, öldürme işini sadece belli bir kesime yönlendirirlerse o zaman delil getirmeleri istenir. Delil getirebilirlerse ve suç sabit olursa o zaman diyet gerekir. Tek başına dâva açmaları ile hak, adalet sağlanmış olamaz.

49- (فان ما تقع الحاجة الى معرفته فطريقه في الشرع الرجوع الى امثاله)

“Şeriatta bilinmesine ihtiyaç duyulan şeyi bilmenin usûlü, onun benzerlerine başvuraktır.”⁴⁰⁹

Telef olmuş olan eşyanın kıymetleri, kadınların mehr-i misilleri ve kayıp hakkında benzerlerine müracaat edilir. Şöyle ki, kayıp kimsenin yaşam müddetini tayin hususunda yaşıtlarına bakılır. Eğer yaşıtları ölmüş ise o da ölmüş kabul edilir. Eğer hayattalar ise o da sağ kabul edilir.

50- (بناء الاحكام الشرعية على الظاهر الغالب)

“Şer’î hükümler apaçık olan ve en çok olan üzerine bina edilir.”⁴¹⁰

Kayıp kişinin hayatta olup olmadığı ile alakalı olarak, sadece kendi beldesindeki yaşıtlarına bakılır. Bütün beldelere bakmak zorunluluğu yoktur. Yaşıtlarının ölümünden sonra hayatta kalması çok nâdirdir. Aza değil çoğa itibar edilir.

Bu küllî kâide *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*'de 42.maddede yerini şöyle almıştır: (العبرة) - İtibar gâlib-i şâyi'adır, nâdire değildir.)

51- (الاصل في بنى آدم الحرية لكونهم اولاد آدم وحواء و الاصل في دار الاسلام ايضا الحرية)

⁴⁰⁷ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 19.

⁴⁰⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 123.

⁴⁰⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 128.

⁴¹⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 128.

“İnsanoğlunda aslolan, Hz. Âdem ve Havva’nın çocukları olduğu için ve İslâm ülkesinde hürriyet asıl olduğu için hürriyettir.”⁴¹¹

Terk edilmiş çocuk, köle olduğuna delil olmadığı müddetçe hür kabul edilir. Zira insanoğlunda aslolan hürriyettir.

52- (والثابت اقتضانا كالثابت نصا)

İktizâen sabit olan nassan sabit olan gibidir.”⁴¹²

Vakfedilen yer, ister vakfedeni tarafından tamiri şart kılınsın ister şart kılınmasın tamire ihtiyacı olduğu anda onarılması gerekir. Zira vakfın gayesi ebediyen sarf yerlerine ulaşmasıdır. Bu da onun ayakta kalması ve kullanabilmesine bağlıdır. Onarılma işi nassan sabit olmasa da iktizâen şart kılınmıştır. İktizâen şart kılınan ise nassan şart kılınmış demektir.

53- (الدلالة تعمل عمل الصريح)

“Delâlet, sarîh olanın ameli gibi amel eder.”⁴¹³

Alışverişte kendisine îcâp (satış teklifi) ulaşan kimse teklifi kabul etmeden alıcı veya satıcıdan birisi buldukları mekândan çıkıp giderse îcâp batıl olmuş olur. Bu kalkıp gitmesi delâlet yoluyla alışverişi kabul etmemiş veya verdiği tekliften caymış demek olur. Bu da sarâhaten bu alışverişte ben yokum demesiyle aynı kabul edilir.

54- (حكم ما بعد الغاية خلاف حكم ما قبلها)

“Bir şeyin gayeden sonra olan hükmü, gayeden önceki hükmünün aksinedir.”⁴¹⁴

Molla Hüsrev, eserinin “Alım satım ile alakalı bazı asıllar” isimli bölümünde zikreder. Buğdayın başağında satılması sahihtir. Baklanın başağında satılması da caizdir. Pirinç ve susamı birinci kabuğunda iken satmak sahihtir. Ceviz, badem ve fıstık da zikredilen gibidir. İmam-ı Şâfiî ise caiz olmaz demektedir. Delil olarak ise, buğday menfaati olmayan şey ile örtülüdür. Bu altını daha hammadde halindeki altın ile satışa benzer der. Biz ise ona Resûl-i Ekrem’in şu hadîs-i ile cevap veririz. “*انه نهى عن بيع النخل حتى يزهى و عن بيع السنبل حتى يبيض ويأمن*”. Hz. Peygamber hurmanın kızarmadıkça satılmasını yasakladı. Buğdayın ağarmadıkça ve âfetten emin olmadıkça satılmasını yasakladı.⁴¹⁵ Buradan anlaşılan kızaran hurmanın, ağaran ve afete uğramasından emin olunan buğdayın satılmasının sahih olacağıdır. Yasak gayeden sonrasını kapsamaz.

55- (ما يثبت للوكيل ينتقل الى الموكل فصار كأنه باشره بنفسه)

⁴¹¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 129, 130.

⁴¹² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 129, 137.

⁴¹³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 144.

⁴¹⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s.150.

⁴¹⁵ Muvatta’, “Büyû”, 2208; Müslim, “Büyû”, 50.

“Vekilin yaptığı her şey, müvekkile intikal eder. Sanki onu müvekkil bizzat yapmış gibi olur.”⁴¹⁶

Müslüman bir kimsenin, zimmiye içkinin ve domuzun satılmasını ve satın alınmasını emretmesi caizdir. İhramda olan kimsenin, ihramlı olmayan başkasına avını satmasını emretmesi de caizdir. İmâmeyn ise, bu görüşe katılmayarak caiz olmaz demişlerdir. Öne sürdükleri neden olarak ta; müvekkil için böyle bir yetki yoktur ki, başkasına devredebilsin.

56- (الدفع اسهل من الرفع)

“Bir şeyin def’i, ref’inden daha kolaydır.”⁴¹⁷

Alış veriş, şer’î fiillerden olup helâldir ve caizdir. Alış verişte yasaklama ancak sonradan olan bir nedene dayanabilir. Mesela satış yaparken satışa konu olan malın elde mevcut olmaması satışa engeldir. Zira olmayan malın satuşına cevaz vermek daha sonra ortaya çıkabilecek daha büyük sıkıntılara yol açabilecektir. Daha büyük sıkıntılar oluştuğunda ise, ona çözüm bulmaktansa başta probleme neden olabilecekleri öngörüp def’ etmek daha kolay çözüm yoludur.

Müellif bu küllî kâideyi şahidin şahâdetinin kabul edilip edilmeyeceği ile ilgili bölümde de zikretmektedir. Şöyle ki, şahit hakkında ta’dîl de bulunulmadan önce gelebilecek bir cerh kabul edilir. Ta’dîl yapıldıktan sonra gelebilecek cerh ise kabul edilmez. Zira şahit hakkında adaletli olma vasfını ortaya koyduktan sonra, bu vasfı kaldırmak daha zordur. Ama daha ilk başta adaletli olup olmadığına hüküm verilmeden önce adalet vasfını ondan (def’) uzaklaştırmak daha kolay olsa gerektir.⁴¹⁸

Resûl-i Ekrem’e söven bir zimmî ile zimmet akdi sonlandırılmaz ve zimmî öldürülmez. Bu hükmü açıklarken müellif, bu küllî kâideye atıfta bulunmaktadır.⁴¹⁹

57- (النص أقوى من العرف والاقوى لا يترك بالادنى)

“Nass, örften daha kuvvetlidir. Daha kuvvetli olan daha zayıf ile terk edilmez.”⁴²⁰

Buğday, arpa hurma ve tuzun alım ve satımı ölçü (keylî) iledir. Altın ve gümüşün ise alışverişi tartı (veznî) iledir. Zira Resûl-i Ekrem bu altı şeyden dördünün kendi cinsleri arasında (buğday, arpa, hurma, tuz) satışının keylî olacağını, diğer ikisinin ise (altın, gümüş) veznî olacağını tansîs etmiştir. Hakkında nass bulunan hususlar, insanların arasında geçerli olan örfte bırakılamaz. Şâyet, hadiste kendi cinsleri arasında ölçü ile tartılıp satılması gereken şeyler, insanlar arasında örfte uygun olarak tartı birimi ile satılmaya başlansa bu ebediyen caiz

⁴¹⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 174.

⁴¹⁷ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 174.

⁴¹⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 382.

⁴¹⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 299.

⁴²⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 188.

olmaz. Aksi de böyledir. Zira nass, örften daha kuvvetlidir. Daha kuvvetli olan zayıf karşısında terk edilmez. Bu altı şeyden başkası hakkında ise nass bulunmadığından dolayı örfe bırakılmıştır.

58- (التقييد ينافى الاطلاق)

“Bir şeyi kayıtlamak, onun mutlak olmasına aykırıdır.”⁴²¹

Bir malı hibe ederken bir şart ile kayıtlamak fâsittir. Zira aslolan mevhübün leh’de (mal hibe edilen kişi) malın tam mülkiyet ile sabit olmasıdır. Hibeyi bir şart ile sınırlamak ise mutlak mülkiyete terstir.

Müellif eserinde bu küllî kâideyi farklı kalıplar ile de zikretmektedir. “لان التقييد مفيد وهو – Mutlakın hükmü – بانه حكم المطلقة مخالف له”⁴²² “ – ينفى الزيادة – takyid faydalıdır, ziyadeyi engeller”⁴²³ mukayyedin hükmüne muhaliftir.”⁴²³

Bu küllî kâide *Mecelle*’de 64.madde olarak benzer anlamıyla zikredilmektedir. (المطلق) - Mutlak, şayet nassan yahut delâleten takyid delili bulunmaz ise ıtlakı üzre câri olur.)

59- (المنافع يكون لها قيمة بالعقد وتصير به مالا)

“Menfaatler, akit sebebiyle kıymet kazanır ve mal kabul edilir.”⁴²⁴

Müellif eserinde kiralamanın (icâre) satışı bozan herhangi bir şartla bozulacağını ifade ettikten sonra hükmü delillendirmek için bu küllî kâideyi zikretmektedir.

Müellifin eserinde bu küllî kâide, şu kalıp ile de yer almaktadır. “لان المنافع لا تتقوم الا بالعقد” – Menfaatler, ancak akit ile değer kazanırlar.” Bir mal gasp eden gâsıp, gasp etmiş olduğu malı bir başkasına kiralamakla gelir elde etse, bu geliri tasadduk etmesi gerekir. Zira bu kazanç en başta gasp yolu ile olmuş olup akit ile olmamıştır. Menfaatler ise ancak akit ile elde edilirler.⁴²⁵

60- (لا عبرة لاختلاف السبب مع اتحاد الحكم)

“Hükmün bir olması ile beraber, sebebin farklı olmasına itibar edilmez.”⁴²⁶

Bir kimse evini başkasına kiraya verdikten sonra yarısı hakkındaki kiralamadan vazgeçse veya iki adam evlerini bir kimseye kiraya verdikten sonra birisi ölse, kiralama işlemi

⁴²¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 225.

⁴²² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 258.

⁴²³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 309.

⁴²⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 230-231.

⁴²⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 264.

⁴²⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 231.

bozulmaz. Zira bu durumda şüyû⁴²⁷ anlamı olan hüküm mevcuttur. Her ne kadar sebepler farklı olsa da şüyû⁴²⁷ hükmü mevcut olduğundan dolayı sonuç değişmemektedir.

61- (الاصل اذا تعذر يصار الى البدل)

“Asla ulaşmak mümkün olmayınca, bedele gidilir.”⁴²⁸.

Kiralama, hilal görüldüğünde yapılmışsa yılın tamamında hilallere itibar edilir. Çünkü hilaller ayların aslıdır. Zira Hz. Allah (قل هي مواقيت للناس – De ki: O aylar insanlar için vakit ölçüleridir.)⁴²⁹ buyurmaktadır. Eğer akit hilal vaktinde olmazsa muteber olan günlerdir. Çünkü asıl imkânsız olduğu zaman bedele gidilir.

Zekâta, azattan başka keffârette, öşürde ve nezirde kıymetlerini vermek caiz olmaktadır. Kıymetlerinin caiz olması, vacip olan asıllara ulaşamadığından dolayı, bedel olarak değil de, bizzat olmaktadır. Zira bedele ancak asla ulaşamadığı zaman başvurulur.⁴³⁰ Burada asıl olduğu halde (zekâta konu olan mal) bedelin (kıymetinin) verilmesinin caiz olması, kıymetin bedel olmadığı anlamına gelmektedir.

Müellifin eserinde bu küllî kâideyi şu kalıp ile de zikrettiğine şahit olunmaktadır. (لأن البديل مالا يصار اليه الا عند العجز عن الاصل - Asla ulaşmada acziyet ortaya çıktığında bedele gidilir.)⁴³¹

Bu küllî kâide aynı zamanda *Mecelle*'nin 53.maddesidir. (اذا بطل الاصل يصار الى البدل - Aslın îfası kaabil olmadığı halde, bedeli îfa olunur.)

62- (الشروط يراعى وجودها فى الابتداء لالبقاء)

“Bize göre şartların başlangıçta mevcudiyetine riâyat edilir de, bekasına itibar edilmez.”⁴³²

Kiralama, iki kiralayandan birinin veya iki kiracıdan birinin ölmesiyle, ölenin hissesinde fesih olur. Kalanın hissesinde devam eder. Buna İmam Züfer itiraz ederek, her ikisi içinde fesih olacağını ifade etmiş ve ortaklığın buna engel olduğu gerekçesiyle itirazını temellendirmiştir. Ona, biz yukarıdaki kâide ile cevap veririz ve örnek olarakta, nikâhta şahitlik örneğini veririz. Şöyle ki, nikâh kıyılırken iki şahit gerekir. Kıyıldıktan sonra nikâhın bekası için o iki şahidin hayatta olmasına lüzum yoktur.

Bir kimseyi hakem tayin etmek, iki hasmın ortak kararı ile olduktan sonra, onun hakemlikten azli konusunda da ikisinin ittifakı şarttır denilemez. (شرط وجود الشئ لايجب ان يكون)

⁴²⁷ Şüyû⁴²⁷: Paydaşlık; ortaklardan herbirinin aralarındaki müşterek malın herbir cüzüne sirayet etmek üzere yayılmış olması halî. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.529.

⁴²⁸ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 232.

⁴²⁹ Bakara 2/189.

⁴³⁰ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 178.

⁴³¹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 178; c. II, s. 389.

⁴³² Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 240.

بجميع اجزائه شرطا لبقاء ذلك الشيء - Zira bir şeyin vücudunun şart olması, onun bekası için bütün cüzleri ile şart olmasını gerektirmez.)⁴³³

63- (الشيء لا يتضمن ما فوقه)

“Bir şey, kendisinden yukarısını içine almaz.”⁴³⁴

Ödünç verilen bir mal, ödünç verilen tarafından kiraya verilemez. Rehin bırakılamaz. Zira ödünç vermek, kiraya vermek ve rehin bırakmaktan daha aşağı bir şeydir. Daha aşağı olan bir şey ise daha yukarıdakini kapsamaz.

Borcu teslim almaya vekil olan kimse, borçluya kefil olsa vekâlet otomatik olarak batıl olur. Zira daha kuvvetli olan kefalet gelmekle vekâlet nesih olmuş demektir.⁴³⁵

64- (الطارئ كالمقارن)

“Sonradan olan bitişik gibidir.”⁴³⁶

Ağaç üzerinde bulunan meyvenin ağaçsız, tarla üzerinde olan ekinin ve hurmanın tarlasız olarak rehin verilmesi caiz değildir. Zira sonradan olan meyve ağaca, mahsul tarlaya bitişik gibidir. Bitişik olan ve şüyû’ anlamı olan şeyler birbirinden bağımsız olarak rehin verilemez.

65- (النماء تبع لاصله)

“Üreyen asla bağlıdır.”⁴³⁷

Rehinin yavrusu, sütü, yünü ve meyvesi gibi üremesi, artması ve çoğalması olan şeyler rehine tabi olup rehin koyan kimsenindir.

66- (الاتباع لا قسط لها مما يقابل بالاصل)

“Tabi olan şeyler için asla karşılık olan şeyden payları yoktur.”⁴³⁸

Rehin bırakılan şeyin üremesi ve çoğalması neticesinde meydana gelen fazlalık helak olacak olursa, rehin bırakılan kimsenin, onu ödemesi gerekmez. Zira bunlar akdin konusu değildirler.

67- (الديون تقضى بامثالها لابانفسها)

“Borçlar kendileri ile değil de emsali ile ödenirler.”⁴³⁹

Bir kimse rehin olarak bıraktığı bir malı, rehin bıraktığı (mürtehin) kişinin maksatlı itlâfi ile telef edilmiş bulsa, bu malın değerini veya bir benzerini alır.

68- (الاجازة اللاحقة كالأذن السابق)

⁴³³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 411.

⁴³⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 232.

⁴³⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 232.

⁴³⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 251.

⁴³⁷ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 260.

⁴³⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 261.

⁴³⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 261, 292, 293.

“Sonradan verilen izin, ilk başta verilen izin yerine geçer.”⁴⁴⁰

Ticaret yapmasına izin verilen bir kölenin bir kişiye neredeyse kendi kıymeti kadar borcu olsa, bu esnada bu köle sahibi tarafından satılsa ve satıldıktan sonra ortadan kaybolursa, bu takdirde köleden alacağı bulunan kişi, isterse bu satışa izin verir ve satıştan elde edilen parayı alır. Çünkü hak kendisindedir. Sonradan da vermiş bulunduğu bu izin, önceden verilmiş izin gibi kabul edilir. Dilerse de izin vermez, satıştan elde edilen geliri değil de, kölenin kıymetini satıcı veya alıcıdan alır.

(اجماع المسلمين حجة يخص بها الاثر ويترك القياس فيه والنظر) -69

“Müslümanların bir konuda icmâ etmeleri öyle bir hüccettir ki, sahabe-i kiramın eserleri onunla tahsis edilir, Kıyas ve nazar icmâ karşısında terk edilir.”⁴⁴¹

Me’zûn bir köle, çarşıya gelip bir şey alıp satsa, izninden ve hacrından behsetmese dahî istihsânen caizdir. Kıyâsen ise caiz değildir. Caiz olmasına gelince, en büyük nedeni, Müslümanların böyle yapagelmış olmalarıdır. Müslümanların belli bir konuda hemfikir olmaları o derece bir delildir ki, bununla yerine göre sahâbenin görüşleri bile tahsis edilir. Bu icmânın olduğu yerde Kıyas terk edilir.

Bu küllî kâide hakkında *Mecelle*’nin 37.maddesinin daha geniş kapsamlı hali olduğu söylenir. (استعمال الناس حجة تجب العمل بها - Nâsın isti’malî bir hüccettir ki, anınla amel vâcib olur.)

(من ملك شيئا ملك اتمامه) -70

“Bir şeye malik olan kimse, onun tamamlanmasına da sahiptir.”⁴⁴²

Dâvaya çıkmaya (husûmete) vekil olan kimse üç imama⁴⁴³ göre teslim almaya (kabza) da vekil olmuş demektir. Üç imam bu kâideyi delil olarak öne sürmektedirler. Zira husûmetin tamamlanması ve bitmesi kabz ile olabilmektedir. İmam Züfer ise bu hükme katılmayıp, husûmet ile kabzın farklı şeyler olduğunu, dâvaya bakmaya kabzsız razı olduğunu öne sürmektedir.

(الثابت بالبرهان كالثابت بالعيان) -71

“Delil ile sabit olan, iyânen (gözle görmekle) sabit olmuş gibidir.”⁴⁴⁴

Bir kişi diğereğine “Senin filândan bulunan alacağına ben kefilim” diyerek kefil olsa, alacaklı da delil getirerek “Bin akça alacağım var” dese onu ödemek zorundadır. Zira delil getirmek suretiyle sabit olan bir şey, sanki görmekle sabit olmuş gibidir.

⁴⁴⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 280.

⁴⁴¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 281.

⁴⁴² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 291.

⁴⁴³ Üç imamdan maksat: Ebû Hanîfe, İmam Ebû Yûsuf ve Muhammed’dir.

⁴⁴⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 303.

Müellif bu küllî kâideyi şu kalıp ile de zikretmektedir. “ لان الثابت بالبينة كالثابت عيانا – Beyyine ile sabit olan gözle görmekle sabit olan gibidir.”⁴⁴⁵

Bu küllî kâide aynı zamanda *Mecelle*'nin 75.maddesidir.

72- (المحال بقاء الشئ الواحد في محلين في زمان واحد)

“Bir şeyin bir zamanda iki mekânda bulunması imkânsızdır.”⁴⁴⁶

Bir kimsenin üzerinde bulunan borç, havâle⁴⁴⁷ yoluyla başkasına aktarılsa, aktarılan kişi de havâleyi kabul etse, asıl borçlu borçtan kurtulmuş olur. Zira borç, hem asıl borçluda hem de havâleyi kabul edende aynı anda olması mümkün değildir.

73- (لانها جوزت بخلاف القياس بالنص بطريق الشركة في الربح فيقتصر على مورد النص)

“Mudârebe,⁴⁴⁸ Kıyasa aykırı bir şekilde, kar ve kazançta ortaklık yoluyla nass ile caiz olur. Dolayısıyla, mevrîd-i nassa özel olarak kalır.”⁴⁴⁹

Kıyasa aykırı olarak sabit olan nass, kendi konusu ile sınırlı tutulur. Mudârebe ortaklığında, sermaye sahibi veya malî işletenden her hangi biri kârda belli bir miktar (Bin dirhem benim veya senin gibi) benim veya senin olacak diye belli bir tayinde bulunacak olurlarsa mudârebe batıl olur. Zira belki bu ortaklığın kârı, o tayin edilen miktar kadar veya daha az olma ihtimali olabilir. Bu durumda karşı taraf bu ortaklıktan ne kazanmış olacak. Aralarında kâr ve kazanç şuyû' halinde olmalıdır. Kâr ve kazancı tayin etme, mudârebe ortaklığını yok eder. Bunun gerekçesi ise, yukarıda zikredilen küllî kâidedir. Bir şey nassa aykırı bir şekilde sabit olduysa, ona her yönüyle tabi olmak gerekir. Fakat mudâribin kârdan payı oransal olarak (Üçte bir, üçte iki vb. gibi.) belirlenmelidir.

Bu küllî kâide *Mecelle*'nin 15.maddesinde şu şekilde ifade edilmiştir: (ما ثبت على خلاف)
ما ثبت على خلاف - القياس فغيره لا يقاس عليه - Alâ hilâfî'l-kıyas sâbit olan şey, saire makîsün aleyh olmaz.)

74- (البيئات للاثبات)

“Deliller ispat içindir.”⁴⁵⁰

Mudârib (iş ve emek sahibi) elinde ikibin akça olduğu halde sermaye sahibine “Sen bana bin akça verdin, ben de bunu işlettim iki bin akça daha yaptım” dese, sermaye sahibi de “Hayır ben sana en başta iki bin akça verdim” dese hüküm mudâribin lehine olur. Zira burada tartışmanın temeli teslim alınan malın miktarındadır. Malı teslim alan kişi (mudârib) ise, ne kadar mal teslim aldığını daha iyi bileceği düşünülür. Zira mal sürekli yanındadır. Bu hüküm

⁴⁴⁵ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 439.

⁴⁴⁶ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 308.

⁴⁴⁷ Havâle: Borcu bir kimsenin üzerinden başka bir kimseye nakil etmek. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.186.

⁴⁴⁸ Müdârebe: bir taraftan mal ve diğer taraftan iş (amel) olmak üzere ribh' de kârda ortaklık akdidir. Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 310.

⁴⁴⁹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 311.

⁴⁵⁰ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 318.

her iki taraftan dâvaya bir delil getirilemediği durumdadır. Neticede, sermaye sahibi teslim ettiği malda fazlalık, iş ve emek sahibi (mudârib) de kar ve kazançta fazlalık iddiâ etmektedir. Bunlardan hangisi, iddiâları hakkında bir delil getirirlerse, bu takdirde delile itibar edilir. Zira deliller ispat için vardır.

Bu küllî kâide hakkında *Mecelle*'nin 77.maddesinin bir cüzü olduğu ifade edilebilir. (البينة لاثبات خلاف الظاهر واليمين لبقاء الاصل - Beyyine, hilâf-ı zâhiri isbat için ve yemin, aslı ibka içindir.)

75- (الاستثناء المعلوم بدلالة الحال كالاستثناء المشروط)

“Hâlin delâleti ile olan istisna, şart kılınmış istisna gibidir.”⁴⁵¹

Mufâvaza ortaklığında, ortaklık kurulurken zikredilmeyen; ailelerin yiyeceği, katığı ve giyecekleri gibi şeyler ortaklık dışında kalmaktadır. Zira halin delâleti ile bunlar ortaklıktan sayılmazlar. O halde bunlar, ortaklık kurulurken sanki şart kılınmış gibi ortaklık dışı kalırlar.

76- (مبطل اللزوم مبطل للملزوم)

“Gerekli olanı iptal eden, gerektireni de iptal eder.”⁴⁵²

Meselâ baba kavramı evlâdı, evlât da babayı zorunlu olarak gerekli kılar. Mutlak şirket, iki ortaktan birinin velev ki hükmen ölümüyle bile olsa batıl olur. Zira şirket için gerekli olan ortakların olmasıdır. Ortaklardan biri ölünce, bu şirket olmaktan çıkar. Hükmen ölüm: Mürted olarak dar-ı harbe kaçması ve hâkimin buna hükmetmesiyle olmaktadır.

77- (جزاء الظلم حبس)

“Zulmün cezası hapistir.”⁴⁵³

Dâvalı, kendisine isnat edilen fiil hakkında “ne kabul ederim, ne de ret ederim” derse hâkim onu, kabul veya ret edinceye kadar hapis cezası verir. Zira bu yapmış olduğu eylem bir anlamda zulümdür. Zulmün cezası ise hapis olmalıdır.

Varlıklı ve zengin olupta borcunu ödemeye gücü yettiği halde ödemeyen kişinin cezası olarak hâkim onu hapseder ve borcunu ödeyinceye kadar hapsini uzatır. Çünkü zengin borcunu ödememekle alacaklıya zulüm yapmış olmaktadır. Zulmün cezası ise hapistir.⁴⁵⁴

Müzâraa akdine konu olan tarlanın sahibini, tarlasını satmaya mecbur ve muhtaç eden bir borcu olsa, müzâraa fesh olur. Âmilin ecr-i misli ve benzeri ücretleri talep etmesi caiz olmaz. Zira tarladan çıkacak bir ürün yoktur ki, âmile pay edilsin. Şâyet ekilen mahsul bittikten sonra, böyle bir durum ortaya çıksa, borç ertelenir. Mahsulün çıkması beklenir.

⁴⁵¹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 320.

⁴⁵² Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 324.

⁴⁵³ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 333.

⁴⁵⁴ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 407.

Alacaklı kişinin tarlayı ve tarla sahibini hapis etme hakkı yoktur. Çünkü tarla sahibi zulüm etmemiştir ki hapis olsun. Hapis zulmün cezasıdır.⁴⁵⁵

Mehkemede da'valı kişi kendisine yöneltilen mesele hakkında “Ne kabul ederim, ne de red ederim” derse hâkim onu inkâr veyahut ikrar edinceye kadar hapseder. Zira da'valı bu şekilde davranmakla zulüm etmiştir. Zulmün cezası ise haptir.⁴⁵⁶

78- (الحادث يضاف الى اقرب الاوقات)

“Hâdis (sonradan meydana gelen şey) vakitlerin en yakınına izâfe edilir.”⁴⁵⁷

Müellif bu küllî kâideyi İki adamın dâvası bâbında zikreder. Şöyle ki, dâvalı iki kişi bir mal hakkında hasımlaşsalar ve ikisi de malı kendilerine ait olduğunu iddia etseler ve hâkimin ne zamandan beri sahipleri olduğu sūaline, tarih belirterek cevap veremeseler, hâkim ziyedlik durumuna bakarak, malı en son kimde ise onun olduğuna hükmeder.

Molla Hüsrev kâideyi (Hâdiselerde - و الاصل فى الحوادث ان يضاف حدوثها الى اقرب الاوقات) şeklinde ifade eder, ardından şu hükmü açıklar. “Kocası ölen bir kadın “Ben kocamın ölümünden önce Müslüman oldum dese, diğer vârislerde “Hayır, sen kocanın ölümünden sonra Müslüman oldun” deseler, vârislerin iddiasına itibar edilir. Zira kadın sonradan olan bir hâdiseyi iddiâ etmektedir. Sonradan olan olaylar ise, oluş bakımından en yakın zamana izâfe edilir. Burada ise Müslüman olma fiili, en yakın zaman olan kocanın ölmesi zamanından sonrasına dayandırılır.”⁴⁵⁸

Bu küllî kâide *Mecelle*'nin 11.maddesidir. (Bir emr-i - الاصل اضافة الحادث الى اقرب اوقاته) hâdisin, akreb-i evkâtına izâfeti asıldır.)

79- (ما ثبت شرعا من حق لازم لا يسقط بالاسقاط)

“Şer'an lüzumu sâbit olan bir hak, iskât etmekle düşmez.”⁴⁵⁹

Bir vâris, “Verâset hususunda benim hakkım ve dâvam yoktur” demesiyle vârisler arasından çıkarılmaz. Aynı şekilde bir kimse “Ben babamın oğlu değilim” demesiyle evlatlıktan çıkarılamayacağı gibi.

80- (بيان المجمل على المجمل)

“Mücmeli⁴⁶⁰ beyan etmek mücmile gerekir.”⁴⁶¹

⁴⁵⁵ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 327.

⁴⁵⁶ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 333.

⁴⁵⁷ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 345.

⁴⁵⁸ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 417.

⁴⁵⁹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 354.

⁴⁶⁰ Mücmel: Sözün sahibi tarafından bir açıklama yapılmadıkça kendisiyle neyin kastedildiği anlaşılmayan lafızdır. Ferhat Koca, “Mücmel”, TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA), c. XXXI, s. 453-454.

⁴⁶¹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 359.

Kısa sözü açıklamak, o sözün sahibine aittir. Tam olarak bilinemeyen bir şeyi ikrar eden kimseye düşen, ikrar ettiği şeyi tafsilâtli olarak açıklamasıdır. Açıklamadığı takdirde, kul hakkının mevcut olabileceği durumlarda hâkim beyanını açıklamaya zorlamalıdır.

81- (المتنع عادة كالممتنع حقيقة)

“Âdeten mümteni’ olan hakikaten mumteni’ gibidir.”⁴⁶²

Âdeten mümteni demek, insanların bilgi, örf ve âdetlerine göre olması mümkün olmayan demektir. Meselâ yaşı daha büyük olan bir kimse, daha küçük olanın çocuğu olamaz; bu âdeten (ilmen) mümkün değildir; âdeten mümkün olmayan şey aynı zamanda gerçekten (mantıkan ve aklen) imkânsız gibi kabul edilir.

Mukırr, on giyecekte bir giyecek ikrar etse, imam Ebû Yûsuf’a göre bir giyecek lazım gelir. İmam Muhammed’e göre ise on bir giyecek vermesi gerekir. Çünkü değerli olan bir giyecek, bazen on giyeceğin içinde saklanır. İmam Muhammed ve Ebû Hanîfe’ye göre (önceki fetvası) ise on, bir için âdeten zarf olamaz. Âdeten imkânsız olan bir şey ise, gerçekten imkânsız demektir.

Bu küllî kâide *Mecelle*’de 38.madde olarak aynı ifadelerle yerini almıştır.

82- (الرضا بالفسق فسق)

“Günaha rıza, günahtır.”⁴⁶³

Câriyenin âzâdı ve kadının boşanması gibi hususlarda şahitlikten kaçınmakla kişi günaha girmiş bulunur. Zira kadının boşanmasında, şahitlikten kaçınmakla zina fiiline razı olmuş olur. Cariyenin âzâdında ise, kul hakkına girmiş olup zulme ortak olmaktadır.

83- (من حكم التابع ان لا يغير الاصل)

“Aslı değiştirmemek tâbinin özelliklerindedir.”⁴⁶⁴

Ebû Hanîfe’ye göre, evlilikte mehir ile alakalı bir anlaşmazlık meydana geldiğinde, dâva ister karıdan, ister kocadan gelsin, ister dâvacı mehrin azını, ister çoğunu iddia etsin nikâh en az mehir ile geçerli olur. İmâmeyn ise buna itiraz edip, şahâdetin batıl olacağını ve herhangi bir hüküm verilemeyeceğini söylerler. Zira İmameyn’e göre bin akçaya yapılan nikâh ile bin beşyüz akçaya yapılan nikâh birbirinden farklıdır. Ebû Hanîfe ise hükmüne delil olarak, nikâhta mehrin asıl değil tâbi olduğunu ve tâbiye yakışanın, aslının hükmünü değiştirmemek olacağını belirtir. Ardından da mehrin nikâhtan bağımsız bir mal olduğu kabul edilince de, mehrsiz nikâhın bile geçerli olacağını, mehrin batıl olmasıyla nikâhın batıl

⁴⁶² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 362.

⁴⁶³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 371.

⁴⁶⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 387.

olamayacağını, nikâhın mevcudiyetine hükmedileceğini ve böyle bir tartışmalı durumlarda mehrin en az mikdarının tayin olunacağını ifade eder.

84- (الثابت بالبينة كالثابت باقرار الخصم)

“Delil ile sabit olan, hasmın ikrarıyla sabit olmuş gibidir.”⁴⁶⁵

Bir kimsenin elinde mevcut olan bir ev hakkında başka birisi bir aydan veya bir yıldan bu yana kendisinin olduğuna dair delil getirerek mülkiyet iddiasında bulunsa, bu delil Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed’e göre kabul edilmez ve ev üzerinde mevcut oturanın olur. İmam Ebû Yûsuf’tan gelen rivâyete göre ise delil kabul edilir ve ev dâvacıya verilir. Burada İmam Ebû Yûsuf’un öne sürdüğü delil ise “Delil ile sabit olan hasmın ikrarıyla sabit olmuş gibidir” delilidir.

85- (العقل شرط في جميع التصرفات الشرعية)

“Akıl bütün şer’î tasarruflarda şarttır.”

Molla Hüsrev, eserinde bu küllî kâideyi açıkladıktan sonra “Mecnûn veya akli ermeyen çocuğun sulh yapması caiz olmaz” diyerek hükmü, bu kâideye dayandırır.⁴⁶⁶

Aklı eren küçük çocuk, babasının veya vasisinin izniyle muvâlât⁴⁶⁷ yapabilir. Akli ermediği takdirde ise muvâlât yapsa da geçersizdir⁴⁶⁸.

86- (ان ما يصح افراده بالعقد يصح استتناؤه ومالا فلا)

“Yalnız başına akdi geçerli olan bir şeyin, istisnâ edilmesi de geçerli olur. Yalnız başına akdi caiz değilse, istisnası da geçersizdir.”⁴⁶⁹

Vasiyet yaparken cariyeyi vasiyet edip hamlini istisna etmenin geçerli olduğu ifade edilir ve hüküm bu küllî kâideye dayandırılır. Hamlin ayrıca vasiyet edilmesi sahih olunca, istisnası da sahihtir. Ayrıca bu küllî kâidenin alış-veriş bölümünde zikredildiği hatırlatılır.

87- (لان الاصل ان يقدم الاهم)

“Aslolan en önemlinin öne geçirilmesidir.”⁴⁷⁰

Vasînin ardından birçok vasiyetlerinin olduğu anlaşılrsa ve bu vasiyetler toplam olarak malının üçtebirini geçtiği ortaya çıksa, vasiyetlerinin niteliğine bakılır. Zira vasiyette malın üçtebirinden fazlası caiz değildir. Şöyle ki, kimi vasiyetler farz, kimi vacip ve kimi de nafîle olsun. Bu takdirde vasiyeti yerine getirmede ehemmiyet sırası göz önünde bulundurularak farzdan başlanır. Zira aslolan, en önemlilerin öne geçirilmesidir.

⁴⁶⁵ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 388.

⁴⁶⁶ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 395.

⁴⁶⁷ Muvâlât: Yardımlaşma, dayanışma, karşılıklı birbirleri veli tayin etme. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.405.

⁴⁶⁸ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 36

⁴⁶⁹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 429.

⁴⁷⁰ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 432.

88- (الثابت بالظاهر كالثابت بالنص)

“Açıkça sabit olan nass ile sabit olmuş gibidir.”⁴⁷¹

Bırakılan vasiyetler kuvvet bakımından eşit olup, toplamı malın üçte birini geçtiği ortaya çıksa ve ehemmiyet yönünden ayırmak için farz, vacip, nafile gibi esaslara ayırmak mümkün olmadığı takdirde, yerine getirmeye ilk vasiyetten başlanır. Zira insanın durumundan açıkça belli olan, en önem verdiği öne almasıdır. Açıkça sabit olan ise nass ile sabit olmuş gibidir.

Bir kimse, ölmüş bir başka kimseden alacağını iddia etse, ölenin kölesi ise kendisini efendisinin sağlığında azat ettiğini beyan etse ve vârislerde hem alacaklıyı ve hem de köleyi tasdik etseler, köle çalışarak kıymetini alacaklıya öder. Bu, Ebû Hanîfe'nin görüşüdür. Delil olarak ise şunu öne sürmektedir: Burada borcu olduğunu ikrar etmeleri daha kuvvetlidir. Böyle olunca borç, malın tamamında geçerli olur. Zira “و الاقوى يدفع الادنى – daha kuvvetli olan zayıf olanla def” edilir. İmameyn'e göre ise; Köle azat edilmiş olur ve hiçbir şey ödemez. Çünkü âzâd ve borç aynı anda vârislerin tasdiki ile zâhir olmuştur. Böyle olunca ikisi de beyyine ile sabit olmuş olur. Müellif burada küllî kâideyi bizzat zikretmemekle beraber, hükmü buna dayandırdığı söylenilebilir.⁴⁷²

89- (لانا امرنا ببناء الاحكام على الظاهر)

“Biz hükümleri zâhire göre binâ etmekle memuruz.”⁴⁷³

Mürted olan kadının yapmış olduğu vasiyetleri geçerlidir. Zira bu kadın, riddeti üzere kalır, öldürülmez. Mürted olan erkeğe gelince bunun vasiyetleri geçersiz sayılır. Zira bu kişinin riddeti üzere kalmasına müsaade edilmez. İslâm a dönmesi teklif edilir. Dönmediği takdirde katledilir. Günahkâr ve fasık kimse halen Müslüman sayılıp, kâfir addedilmediğinden dolayı, vasiyetleri geçerlidir. Zira biz zâhire (dış görünüşe) bakarız, onunla hüküm veririz. Müellif bu küllî kâideyi şu kalıp ile de zikretmektedir. (والعمل بالظاهر هو الاصل فى المعاملات دفعا)⁴⁷⁴ “İnsanlardan zararı savmak için, muâmelâtta zâhir ile amel etmek asıldır.”⁴⁷⁴ Verdiği hüküm ise şöyledir: Me'zûn bir köle, çarşıya gelip bir şey alıp satsa, izninden ve hacrından behsetmese dahî caizdir. Zira en başta bu köle zaten iznlidir. Müslümanların işlerini mümkün mertebe olurlarına bırakmak gerekir.

90- (التخيير تخفيف والحرام لا يوجب التخفيف)

“Muhayyerlik tahfiftir. Haram ise tahfifi gerektirmez.”⁴⁷⁵

⁴⁷¹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 432.

⁴⁷² Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 439.

⁴⁷³ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 446.

⁴⁷⁴ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 281.

⁴⁷⁵ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 43.

Bir kimse olmasını istemediği bir şarta bağlı olarak bir nezirde bulunsa ve o şart gerçekleşse ya nezrini yerine getirir ya da keffâreti öder. Bu başta İmâm-ı Şâfiî'nin sözüdür. Vefatından yedi gün önce Ebû Hanîfe'de bu görüşe katılmıştır. es-Serahsî (ö. 571/1176) ve başka fukahânın büyükleri de bununla fetvâ verirlerdi. Örneğin: Eğer ben zina edersem şunu yapmak üzerime borç olsun demek gibi. Allah korusun! Bu kötü fîli yapan kimse, ya nezrini yerine getirir ya da keffâret öder. Bu görüşte olmayan bir fakîh vardır ki, o da sadru's-Şerîa'dır. Der ki; Burada bir haram şart söz konusudur. Haramın olduğu yerde ise hafifletmeye götüren muhayyerlik olmaması gerekir. Molla Hüsrev ise, Sadru's-Şerîa'ya cevap vererek der ki "Bu kimsenin sözü lafız bakımından nezir, anlam bakımından ise yemindir. İkisinden birinin seçenek dışında tutulması caiz değildir. Böyle olunca da iki seçenekten birisi ile amel edilebilir. Şimdi gerisini sen düşün ve kendine gel!" Dolayısıyla senin burada hükmüne dayanak olarak zikrettiğin küllî kâidenin burayla alakası yoktur demek ister. Burada müellif küllî kâideyi Sadru's-Şerîa'nın delili olarak zikreder.

91- (الإسلام جالب لاسالب)

"İslâm celbeder, selbetmez."⁴⁷⁶

Müslüman bir kimseye, miras yoluyla ulaşan içkinin sahibi olması caizdir. Yine bir Müslümana, önce hristiyan iken son zamanlarda Müslüman olup ölen kişinin bıraktığı içki ve domuzun mülkiyeti intikal eder. Çünkü İslâm hep kazandırır, kaybettirmez. Ama mülkiyeti kendisine intikal eden Müslüman için gereken şey, içkiyi sirkeye dönüştürmek ve domuz intikal ettiyse onu da salıvermektir.

92- (ما ادى الى حرام فهو حرام)

"Harama götüren şey de haramdır."⁴⁷⁷

İhramlı kişi refes'ten sakınmalıdır. Refes; Cima'dır. Zira Hz. Allah "احل لكم ليلة الصيام – الرفت – Oruç tuttuğunuz günlerin gecesinde, sizin için cima' helâl kılındı."⁴⁷⁸ buyurmaktadır. Diğer bir rivâyete göre ise; Refesden maksat, çirkin sözdür. Zira çirkin söz cima'nın sebeblerindendir. Yani, kişiyi o anda haram olan cimaya sürükleyecek olan, tahrik edici olan çirkin sözler de haramdır. Hz. Allah (وحرمت عليكم صيد البر مادتم حرما) – İhramlı bulunduğunuz müddetçe size kara avı haram kılındı.)⁴⁷⁹ buyurmaktadır. Kara avı haram olmakla beraber, avcıya bu avı göstermek ve işaret etmekte haram kabul edilmektedir. Bu hüküm de bu kâide anlamında düşünülebilir. Müellif burada her ne kadar bu küllî kâideyi bizzat zikretmemiş olsa da, verdiği hükmün kaynağının, bu küllî kâide olması muhtemeldir.

⁴⁷⁶ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 174.

⁴⁷⁷ Kâsânî, *Bedâyi'*, c. I, s. 192.

⁴⁷⁸ Bakara 2/187.

⁴⁷⁹ Maide 5/96.

Bu küllî kâide *Mecelle*'nin 35.maddesinde biraz farklı anlamıyla şöyle ifade edilir: (ما حرم فعله حرم طلبه - İşlenmesi memnu' olan şeyin, istenmesi dahi memnu' olur.)

93- (الوكيل اصيل في الحقوق)

“Vekil hukukta asıldır.”⁴⁸⁰

Bir kimse başka bir kimseye vekâlet vererek, kendisine bir ev kiralamasını istese, vekil de evi kiralayıp teslim olsa ve evi uzun bir zaman geçmesine rağmen âmire kasıtsız olarak teslim etmese, evin kiralama ücretini vekilin ödemesi gerekir. Vekil ödediği kira ücretini asıldan (âmirden) alır. Çünkü Vekil hukukta asıldır. Asıl kişi adına o evi kiralamış ve teslim almıştır. Eğer vekil kiraladığı evi kasıtlı olarak teslim etmezse, kira bedelini ev sahibine öder, bedeli âmirden tahsil edemez. Bu durumda âmirin bir suçu yoktur.

94- (لان المنافع تملك شيئا فشيئا بحسب حدوثها)

“Menfaatler meydana gelmelerine göre azar azar temellük edinilirler.”⁴⁸¹

Âriyet (ödünç) veren kimse, ne zaman isterse ödünç verdiği malı alma hakkına sahiptir. Çünkü menfaatler meydana gelmelerine göre azar azar elde dilirler. Eğer menfaat bulunmazsa, temellükte bulunmaz. Bu takdirde ödünçten geri dönmek caiz olur.

95- (لان النية لم تتصل بالعمل لم تعتبر)

“Niyet, amele bittişik olmadığı müddetçe geçerli değildir.”⁴⁸²

Bir kişinin miras yoluyla elde ettiği mal, zekât hükümleri uygulanabilmesi için sadece ticarete niyet etmesiyle ticaret için oluvermez. Niyetini ameli takip etmelidir.

Hac ibadetine kişi sadece niyet ederek başlamış olamaz. Kişinin niyetini ameli takip etmelidir. Örneğin: Kişi hacca niyet ettikten sonra, telbiye getirmediğe muhrim olmaz. Yine hacca yönelen kişinin, kurban edeceği hayvanına nişan koyması da, niyetin ameline ulaştığının alâmeti olarak kabul edilir.

94- (الاصل في الانسان كونه مالكا للتصرفات)

“İnsanda aslolan tasarruflara sahip olmasıdır.”⁴⁸³

Müellif bu kâideyi tasarruf etmesine izin verilen köle (me'zûn) bölümünde zikreder. İnsanda aslolanın, bütün tasarruflara sahip olmasıdır. Fakat üzerine kölelik vasfının meydana gelmesiyle, bu tasarruf hakkına engel teşkil etmektedir. Efendinin kölesini me'zûn kılmasıyla aradaki engel ortadan kalkar ve köle tekrar bu hakka sahip olur.

Bu Küllî Kâidenin istisnaları olarak *Mecelle*'nin 95 ve 96.maddeleri verilebilir: (الامر لا يجوز لاحد ان يتصرف) -Gayrin mülkünde, tasarrufla emretmek bâtıdır.), (بالتصرف في ملك الغير باطل

⁴⁸⁰ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 241.

⁴⁸¹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 242.

⁴⁸² Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 175.

⁴⁸³ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 276.

Bir kimsenin mülkünde, anın izni olmaksızın, âhar bir kimsenin tasarruf etmesi, câiz değildir.)

3.3. Dâbıtlar ve Örnekleri

3.3.1. Kaynağı Nass Olan Dâbıtlar

Bu gurupta yer alan dâbıtların kaynağı, doğrudan veya dolaylı olarak şer'î nasslardır. Bu nasslar da kur'ân-ı kerim ve hadîs-i şeriflerdir

3.3.1.1. Kaynağı Kur'ân-ı Kerim Olan Dâbıtlar

1- (الزكاة عبادة فلا بد فيها من الاخلاص)

“Zekât ibadettir. Böyle olunca da her ibadette gerekli olan ihlas, bunda da gereklidir.”⁴⁸⁴

Zekâtı, Hz. Allah'ın rızasını kazanmak, onun emrine itaat ve teslimiyet maksadıyla vermelidir. Bu kâidenin kaynağı şu âyet-i kerîmedir. “وما امروا الا ليعبدوا الله مخلصين له الدين” *Hâlbuki onlar, Allah'ın dininde ihlaslı bir şekilde oldukları halde ibadet etmelerinden başka bir şey ile emrolunmamışlardır.*⁴⁸⁵

2- (المحاربة تبطل العصمة)

“Savaş dokunulmazlığı ortadan kaldırır.”⁴⁸⁶

Âdil bir kimse, devlete başkaldıran bir kişiyi öldürse ve malını telef etse, bu fiillerinden dolayı günahkâr olmaz ve verdiği zararı ödemez. Zira biz bu hususlarda Hz. Allah'ın “فقاتلوا التي تبغى” *“Âsî olanlarla savaşın”*⁴⁸⁷ âyet-i kerimesi ile emrolunduk.

3- (الجروح قصاص)

“Yaralar birbirine kısastır.”

Bu dâbit doğrudan âyet-i celîleden alınmıştır. İnsanın ölümü ile sonuçlanmayan yaralamalarda geçerli olan kısas hakkındadır. Yaralarda kısas meselesi çok detaylı bir konudur. Bazı uzuvlarda kısas olmakta, bazılarında ise kısas olmamaktadır. Ama genel olarak yaralar birbirinin kısası olmaktadır. Bu meselenin teferruatı fıkıh kitaplarında mevcuttur.⁴⁸⁸

3.3.1.2. Kaynağı Hadîs-i Şerîf Olan Dâbıtlar

1- (الشبهة دائرة للحد)

⁴⁸⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 171.

⁴⁸⁵ Beyyine 8/5.

⁴⁸⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 306.

⁴⁸⁷ *Hucurât* 49/9.

⁴⁸⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 98; Mâide 5/45.

“Şüphe, had cezasına engeldir.”⁴⁸⁹

Bu dâbıtın dayanağı olarak Hz. Peygamber’in şu hadisi öne sürülmüştür. (ادرو الحدود)⁴⁹⁰
(بالشبهات ما استطعتم – gücünüz yettiği kadar hadd’leri şüphelerle giderin.)⁴⁹⁰

Bu dâbıtı, Molla Hüsrev benzer ifadelerle de sıkça kullanmaktadır. (والشبهة دارئة⁴⁹¹),
(فلان الشبهة دارئة للحد⁴⁹²) (Haddin vacip olması ile şüphe bir araya
gelemez.⁴⁹³)

Müellif, bu dâbıtı eserinin farklı yerlerinde doğrudan veya atıf yoluyla çokça
zikretmektedir.⁴⁹⁴

2- (لاوصية للقاتل)

“Kâtîle vasiyet yoktur.”⁴⁹⁵

Katil yasak bir fiil ile acelece kendisine düşecek vasiyet malına kavuşmayı
hedeflenmiştir. Dolayısıyla katili hedefinden alıkoymak gerekir. İster bu öldürme fiili bilerek,
ister hata yolu ile olsun fark etmez. Bu dâbıt aynı zamanda bizzat hadîs-i şeriftir.⁴⁹⁶

3- (جازت الوصية بالثلث للجانبي وان لم يجزها الوارث لالزيادة عليه)

**“Vasiyet malın üçte birinden, mirasçılardan dışındaki kişi için caiz olur. Üçte
birinden fazlası hakkında ise caiz olmaz.”⁴⁹⁷**

Bu dâbıtın kaynağı olarak şu hadisi şerif gösterilmiştir. “ ان الله تعالى تصدق عليكم بثلث “
Allahü Teâlâ, size mallarınızın üçte birini ömürlerinizin sonunda, amellerinizde sevabı artırmak için tasadduk etti. Şu halde
siz üçtebiri dilediğiniz yere verin.”⁴⁹⁸ Malının üçte birini yabancıya tahsis edip, vârisleri
dışarıda tutmasının sebebi olarak müellif, vârisler arasında incinme ve darılmanın önüne
geçmek olarak zikredilir. Vârislere vasiyetin caiz olmamasına sebep olarak ise Hz.
Peygamber’in şu hadisi şerifidir. “ لا وصية لوارث – Vârise vasiyet yoktur.”⁴⁹⁹ Vârislere vasiyete
ihtiyaç ta yoktur. Zaten kendilerine düşecek mirastan faydalanacaklardır. Eğer vârislerden
birine veya bir kaçına vasiyet etse, bu durumda mirasçılar arasında eşitliği gözetmemiş
bulunur. Bütün bu sebeplerden dolayı vârise vasiyet caiz olamaz.

⁴⁸⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 64, 282.

⁴⁹⁰ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, c. IX, s. 207.

⁴⁹¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 71.

⁴⁹² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 82.

⁴⁹³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 334.

⁴⁹⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 398; c. II, s. 22, 358, 387.

⁴⁹⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 430.

⁴⁹⁶ el-Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısrî, *Dâru'l-Fikr, el-Înâye Şerhul Hidaye* ts., yy., c. X, s. 421.

⁴⁹⁷ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 427, 429, 431.

⁴⁹⁸ Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-Eimme, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1993, c. XVIII, s. 31.

⁴⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. XXIX, s. 210.

Bu dâbıt *Mecelle*'nin 99.maddesinde şöyle ifade edilmektedir. (من استعجل الشيء قبل اوانه) - Kim ki, bir şeyi vaktinden evvel isti'câl eyler ise, mahrumiyyetle muâteb olur.)

4- (لان الاصل اعتبار اليقين في جواز الشهادة)

“Şahitliğin geçerli olmasında kural, kesin bilgiye dayanmasıdır.”⁵⁰⁰

Bu dâbıtın dayanağı olarak müellif ilgili eserinde Hz. Peygamber'in şu hadis-i şerifini zikretmektedir. “ اذا علمت (او رايت) مثل الشمس فاشهد والافدع - Eğer güneş gibi biliyorsan veya görmüşsen şahitlik yap, yoksa yapma.”⁵⁰¹

5- (الحلف بالله تعالى)

“Yeminler sadece Allah'a ait olur.”

Yemin sadece Allah'ın adı ile verilir. Başkasının adı ile verilmez. Bu dâbıtın kaynağı şu hadis-i şerif olsa gerektir; “ لاتحلفوا بأبائكم ولا بالطواغيت فمن كان منكم حالفا فاليحلف بالله اوليدر” – Babalarınız ile ve putlarla yemin vermeyin. Sizden biriniz yemin edeceği zaman, ya Allahın adı ile yemin versin ya da yemini terk etsin.”⁵⁰² Bu hadîs-i şeriften dolayı karşıdaki kişi ısrar etmiş olsa bile, talâk ve i'tâkla dahî yemin verdirilmez. Müellif bu hükmü açıkladıktan sonra, hükmün değişikliğe uğradığını beyan eder. Şöyle ki, zamanımızda Hz. Allah adına yapılan yemine saygı azaldığından dolayı, hâkimin talâk ve i'tâk ile yemin istemesi caizdir. Şöyleki: Bu hususta yalan söylüyorsam karım üç talak ile boş olsun veya kölem azat olsun demek gibi. Dâvalı kişi bu lafızlarla yemin verirse hâkim hükme varır. Eğer dâvalı bu lafızlarla yeminden kaçınırsa, hâkim hüküm vermez. Ayrıca yeminde tâzim manası vardır. Örneğin ateşe yemin verdirilmez. Zira ateşe tâzim caiz değildir.

6- (لاوصية لوارث)

“Miraşçıya vasiyet yoktur.”⁵⁰³

Bu dâbıt aynı zamanda hadis-i şeriften bir cüzdür. Hadis-i şerifin tamamı ise şu şekildedir. “ ان الله تعالى اعطى كل ذى حق حقه الا لاوصية لوارث” - Şüphesiz Allahü teâlâ her hak sahibine hakkını vermiştir. Dikkat edin! Vâris için vasiyet yoktur.”⁵⁰⁴

Ölüm hastalığında bulunan bir kişinin, borcunun ödenmesini bir alacaklıya tahsis etmesi veya başka bir kimseye borcu olduğunu ikrar etmesi caiz değildir. Ancak, mirasta hakkı bulunan mirasçılar tasdik ederlerse caiz olur.

7- (لا خمس في الحجر)

“Taşta beşte bir yoktur.”⁵⁰⁵

⁵⁰⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 376.

⁵⁰¹ Serahsî, *el-Mebsût*, c. XVII, s. 185.

⁵⁰² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. VIII, s. 293.

⁵⁰³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 367, 430.

⁵⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. XXIX, s. 210.

Bu dâbıt, hadisi şerife⁵⁰⁶ dayanmaktadır. Molla Hüsrev madenlerde zekât konusunu işlerken altın, gümüş, demir, tunç, bakır gibi madenlerden beşte bir zekât verilmesi gerektiğine değinir. Dağda bulunan yâkut, zümrüt, firûze, taştan yapılmış yüzük, inci, anber vs. gibi madenlerde beşte bir zekât yoktur. Dayanağı ise Hz. Muhammed'in (s.a.v.) zikrettiği hadisi şerifidir.

8- (العرق كالسور)

“Ter artık gibidir.”⁵⁰⁷

Zira ter de, artık da etten meydana gelmektedir. Dolayısıyla bir hayvanın artığı temiz ise, bilinmelidir ki, teri de temizdir. Teri temiz ise, artığı da temizdir. Burada şöyle bir soru gelebilir. Eşeğin artığı pistir, ama Hz. Peygamber eşeğe eğersiz binmiştir. Bunun isbatı da şu hadis-i şeriftir. (ان انبي صلى الله عليه وسلم ركب الحمار معروريا والحر حر الحجاز والثقل ثقل النبوة) - Nebî (s.a.v.) eşeğe eğersiz bindi. Havanın sıcaklığı, Hicaz sıcaklığıydı. Ağırılık, Peygamberlik ağırlığıydı.)⁵⁰⁸ “Eğer artığı pis olan eşeğin teri de pis olsaydı, Resûl-i Ekrem eğersiz binmezdi” denilecek olursa, biz deriz ki, “Eşeğin artığı pis olduğu halde, terinin temiz olması kıyasa aykırı bir şekilde sabit olmuştur. Kıyasa aykırı sabit olan ise mahalline özel olarak kalır” deriz. Kaldı ki, en sağlam görüşe göre, eşeğin artığı da temizdir.⁵⁰⁹

9- (الجراحات يعتبر فيها مآلها لاحالها)

“Yaralarda kısas konusunda dikkate alınan ilk hali değil, sonucudur.”⁵¹⁰

Yaralarda ilk hallerine bakılmaz. Son durumlarına bakılır. İlk başta sıradan bir yara gibi görülen vakalarda netice ölümle sonuçlanabilir. Bu sefer kısas adalet üzere uygulanmış olmaz. Bu dâbıt Resûl-i Ekrem'in şu hadis-i şerifinden alınmıştır. (يستأنى فى الجراحات سنة – yaralarda bir yıl beklenir.)⁵¹¹

10- (جرح العجماء جبار)

“Hayvanın yaralaması hederdir.”⁵¹²

Sahibi tarafından birisinin üzerine salıverilmeyen köpek, kendiliğinden saldırırsa ve karşıdakine zarar verecek olsa, bu zarar ödenmez. Bulunduğu mekândan çıkıp giden ve bir yerlere zarar veren hayvanın, bu zararı da ödenmez. Çünkü içinde sevk ve yönlendirme

⁵⁰⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 185.

⁵⁰⁶ el-Mergînânî, Ebu'l-Hasen Burhânüddîn, *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, c. I, s. 107.

⁵⁰⁷ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 28.

⁵⁰⁸ Bedreddin el-Ayni el-Hanefî, *Umdetü'l-Kâri fî şerhi Sahihi'l-Buhârî*, Dar-u İhya'i't-turasi'l-arabi, Beyrut ts. c. XXV, s. 1049.

⁵⁰⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 28.

⁵¹⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 108.

⁵¹¹ ed-Dârakutnî, Ebu'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed, *Sünenü'd-Dârakutnî*, thk. Şuayb Arnâvud, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2004, c. IV, s. 74.

⁵¹² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 113.

olmayan hayvanın fiili, sahibine izâfe edilemez. Bu dâbıtın elbette istisnaları vardır. İnsanı veya mahsulü telef etmekte meşhur özelliği bulunan hayvanlar bundan istisnadır. Örnek verilecek olursa şunlar sayılabilir; Kuduz köpeği ve öküz gibi.

Bu dâbıt aynı zamanda bizzat hadis-i şeriftir.⁵¹³ *Mecelle*'nin 94.maddesinde bu dâbıt şöyle ifade edilir. (جنایة العجماء جبار - Hayvânâtın kendiliğinden olarak cinâyet ve mazarrâtı hederdir.)

11- (مولی القوم منهم)

“Kavmin azatlısı onlardandır.”⁵¹⁴

Âzatlı olan katil kölenin âkilesi kavmidir. Zira ona yardım onlar sebebiyle olmuştur. Buradan şu anlaşılabilir; Bir kişinin veya topluluğun himayesine girmiş ve suç işlemiş kişinin sorumluluğu aynı zamanda himaye edenler üzerine geri döner. Bu dâbıt aynı zamanda hadis-i şeriftir.⁵¹⁵

12- (الفطر مما دخل)

“Orucun bozulması vücuda giren şeyden olur.”⁵¹⁶

Bu dâbıt aynı zamanda bizzat hadîs- şeriftir.⁵¹⁷ Bazı kimsler, boynuz yapıştirarak (ihticâm) kan aldırmanın orucu bozacağını iddiâ etmektedirler. Buna delil olarak Hz. Rasülüllah'ın şu hadîs-i şer'îfini getirmektedirler. (افطر الحاجم والمحجوم - Hâcim ve mahcûm iftar etmiştir.)⁵¹⁸ Müellif burada konu ile alakalı bu bilgileri verdikten sonra, bazı kimselerin bu hadîs-i şerifi te'vîl yoluna gittiklerini ifade eder ve te'vîli zikreder. Şöyle ki, Rasülüllah kan aldırın ve alan kimseye uğradı da, bunlar bir başkasının gıybetini yapıyorlardı. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem onların tuttukları orucun sevabını kasd ederek “Kan alan ve aldırın iftar etmiştir” buyurdu. Hem burada kan aldırın ile kan alanın eşit tutması, bu te'vîlin haklılığının en büyük delilidir. Zira kan aldırın kişinin vücuduna her ne kadar bir şey giriyor olsa da bu vazifeyi yapan kimsenin bedenine her hangi bir şey girmemektedir. Bu dâbıtı ise görüşünü teyit etmek amacıyla zikretmektedir.

13- (لا ربا بين المسلم والحربي في دار الحرب)

“Dâr'ül-Harpte Müslüman ile zimmî arasında faiz yoktur.”⁵¹⁹

Bu dâbıt aynı zamanda bir hadis-i şeriftir.⁵²⁰ Dâr'ül-Harpte⁵²¹ Müslüman ile zimmî arasında fâsid alışveriş dahi caizdir. Çünkü onların Dâr'ül-Harpte malları Müslümanlar için

⁵¹³ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, c. IV, s. 261.

⁵¹⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 125.

⁵¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. XXIV, s. 478.

⁵¹⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 205.

⁵¹⁷ Buhârî, “Savm”, 33

⁵¹⁸ Buhârî, “Savm”, 33.

⁵¹⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 189.

mübah olmaktadır. Şu kadar varki, onlara haksızlık yapılmaması ve rızaları olmadan alınmaması gerekmektedir.

14- (الذمی فی البیع کالمسلم)

“Satış konusunda, zimmî Müslüman gibidir.”⁵²²

Satıştaki birkaç konu hariç⁵²³ bütün hususlarda, Müslüman ne ise zimmî de öyledir.

Bu dâbıt şu hadîs-i şerife dayanmaktadır. “فاعلمهم ان لهم ما للمسلمين و عليهم ما على المسلمين – Onlara bildir ki; Müslümanların lehine olan şey, onların da lehine, Müslümanların aleyhine olan şey, onların da aleyhinedir.”⁵²⁴

15- (لا يضمن المودع ان هلكت او سرقت عنده)

“Emanet bırakılan mal çalınsa veya helak olsa ödeme sorumluluğu yoktur.”⁵²⁵

Bu dâbıtın kaynağı şu hadîs-i şerîf olması muhtemeldir. “ليس على المستودع غير المغل ضمان – Kendisine emanet bırakılan kimse, mala hıyanet etmediği müddetçe ödeme zorunluluğu yoktur.”⁵²⁶

Müellif eserinde rehin konusunu işlerken; rehinin de aynı emanet gibi olup, hıyanet olmadığı müddetçe tazmin sorumluluğunun bulunmadığını ifade eder.⁵²⁷

16- (الكفيل ضمين)

“Kefil ödeyicidir.”⁵²⁸

Borcu ödemeye vekil olan kimse, ödemeye zorlanmaz. Zira bu kişi emreden kişi adına teberruda bulunacağını vadetmiştir. Ama kefil bunun aksinedir. Husûmete vekil olan bir kimse, husûmetten kaçınsa, husûmet etmesi için ona zor kullanılmaz. Zira buna Vekil olan kimse, bir şey garanti etmemiş, sadece teberruda bulunacağını vad etmiştir. Kefil ise, husûmete zorlanır ve zararı öder. Bu dâbıt, aynı zamanda bir hadis-i şeriftir “Kefil- الزعيم غارم” – Kefil, borcu üzerine alan kimsedir.”⁵²⁹

⁵²⁰ es-Serahsî, *el-Mebsût*, c. XIV, s. 56.

⁵²¹ Dâr’ül-Harp: Müslümanların azınlıkta olduğu ve islâm nizamının yürürlükte olmadığı ülke. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.92.

⁵²² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 198.

⁵²³ Şarabın ve domuzun satışında akitleri ve telef edildiğinde tazmini konusunda Müslümanlar, zimmiler gibi değildir. Zira şarap ve domuz Müslümana göre mal değildir ki, satışı ve tazmini söz konusu olabilsin. Eceliyle ölmeyen meyyite konusunda da zimmi, Müslüman gibi değildir. Satışları kendi aralarında geçerlidir. Meselâ kasten besmelesiz kesilen hayvan gibi. Kendiliğinden ölen malın satışı herkese göre geçersizdir. Bkz. *Dürer*, c. II, s. 198, 268.

⁵²⁴ Ebû Davud, “Cihâd” 158.

⁵²⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 245.

⁵²⁶ Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, c. VI, s. 149.

⁵²⁷ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 250.

⁵²⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 290, 291.

⁵²⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 303; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. XXXVI, s. 628.

Kadının mehrine velînin kefil olması caizdir. Kefil olduğu zamanda da ödeme yükümlüğü vardır. Zira kefil ödeyicidir.⁵³⁰

17- (لا يقضى على غائب ولاله)

“Kayıp kişinin aleyhinde ve lehinde hüküm verilmez.”⁵³¹

Molla Hüsrev bu dâbıt için iki sebep zikretmektedir. Birincisi: Resûl-i Ekrem’in Hz. Ali’ye olan şu hitabıdır. “لاتقض لاحد الخصمين حتى تسمع الآخر – Diğer hasmı dinlemedikçe birisi için hüküm verme.”⁵³² İkincisi: Hüküm iki hasım arasındaki çekişmeyi sonlandırmak için verilir. Çekişmenin olabilmesi için inkârın olması gerekir. İnkâr olmayınca da çekişme olmaz ve hükme gerek kalmaz. Ancak vasî veya vekil olursa iş bu takdirde değişir ve hüküm terettüp edebilir.

18- (ستر الشهادة فى الحدود افضل)

“Had’lerde⁵³³ şahitliği gizlemek daha makbuldür.”⁵³⁴

Şer’î cezalarda şahitliği yapmamak daha güzeldir. Bu dâbıtın kaynağı olarak müellif, şu hadis-i şerifi delil olarak zikretmektedir. Resûl-i Ekrem yanında şahitlik eden bir kimseye “لو سترته بثوبك لكان خيرا لك – Eğer sen o ayıbı elbisenle gizleseydin, senin için daha hayırlı olurdu.” buyurmuştur.⁵³⁵

19- (لا غرم على السارق بعد ما قطعت يمينه)

“Hırsızın eli kesildikten sonra çaldığını ödemez.”⁵³⁶

Hırsız, çaldığı malı ister harcamış olsun ister kaybetmiş olsun had cezası kendisine uygulandıktan sonra malı ödemesi kendisinden istenmez. İmam Hasanın, Ebû Hanîfe’den rivâyetine göre çaldığı malı tüketen ve yitiren kişinin onu ödemesi gerekir. Kendisi Ebû Hanîfe’nin bu görüşte olmadığı fikrindedir. Bu dâbıt aynı zamanda doğrudan hadîs’i şeriftir.⁵³⁷

Molla Hüsrev, bu dâbıtı farklı bir şekilde de ifade eder; لان القطع مع الضمان لا يجتمعان – kesmek ve ödemek bir arada bulunmazlar. Yol kesen haydut yolcuyla yaralayıp malını alsa, el ve ayakları çaprazlama kesilir. Allah’ın hakkı yerine getirilince kulun hakkı (diyet) düşer. Diyet ve kesme bir araya gelmezler.⁵³⁸

⁵³⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 346.

⁵³¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 410, 412.

⁵³² el-Hâkim en-Nîsâbü’rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, *el-Müstedrek ale’s-Sahîhayn*, Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, c. IV, s. 105.

⁵³³ Had: Bizzat Şâri’ tarafından belirlenmiş miktarı belli cezalar. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.166.

⁵³⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 371.

⁵³⁵ Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, c. VIII, s. 574.

⁵³⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 83.

⁵³⁷ ed-Dârakutnî, *Sünenü’l-Dârakutnî*, c. IV, s. 240.

⁵³⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 85.

3.3.2. Kaynağı Müstenbat Olan Dâbitler

1- (لا تضمن العارية اذا هلكت بلا تعد لانها امانة)

“Âriyet (ödünç)verilen mal teaddîsiz helak olacak olursa, alan kişi onu ödemez. Zira o, emanettir.”⁵³⁹

Emanet olunca da kendisine ödünç verilen kimse, başkasına bunu rehin olarak veya kira olarak veremez. Eğer verse ve mal helak olsa bu takdirde öder. Bu dâbit Hz. Ali'nin şu sözüne “ليس على صاحب العارية ضمان”⁵⁴⁰ dayanmaktadır.

2- (لا يمنع الطهارة ما لا يمنع نفوذ الماء)

“Suyun abdest organlarına ulaşmasına engel olmayan herhangi bir şey abdeste engel değildir.”⁵⁴¹

Abdest azalarında bulunan kir, sinek ve pire pisliği, kına bitkisinin rengi, dişlerin arasında bulunan yemek artıkları, ister gusül abdesti olsun, ister namaz abdesti olsun, bunlara engel olmazlar. Zira bunların suyun bedene ulaşmalarına engel değildir. Suyun ulaşmasına engel olmayınca da abdeste de engel olmazlar.

3- (الحدث حل اليد دون الفم)

“Hades (abdestsizlik) ağzı değil de eli men' eder.”⁵⁴²

Abdestsiz olan bir kimsenin bir âyet dahi olsa, ona eli dokunması caiz değildir. Bir bez ile dokunmasında ise mahzur yoktur. Yine, o âyeti eli ile dokunmadan okumasında bir mahzur yoktur. Cünüplük ve hayız hallerinde ise ne eli dokunmasına ne de dokunmadan okumasına izin verilmemiştir.

4- (ما يطهر بالدماغ يطهر بالذكاة)

“Tabaklanmak suretiyle temiz olan şey, boğazlanmak ile de temiz olur.”⁵⁴³

Zira tabaklamak pis olan şeyleri giderir. Boğazlamak da aynı şekilde temiz kılar. Ancak insan ve domuzun derisini tabaklamak temiz kılmaz. Zira domuzun bizzat kendisi necistir. İnsandaki durum ise, şerefli bir varlık olmasından ileri gelmektedir.

5- (ناقضه ناقض الوضوء)

“Abdesti bozan şey, teyemmümü de bozar.”⁵⁴⁴

Zira teyemmüm, abdestin nâibidir. Onun makamına geçmektedir. Bununla beraber, teyemmüm eden kimsenin suyu kullanmasına mâni olan engelin ortadan kalkmasıyla veya suya kavuşmasıyla da teyemmümü bozulur.

⁵³⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 242.

⁵⁴⁰ es-San'ânî, Ebu Bekr Abdurrazzak İbrahim, *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-A'zamî, c. VIII, s. 179.

⁵⁴¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 10.

⁵⁴² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 16-17.

⁵⁴³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 24.

⁵⁴⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 32.

(المسح معدول به عن سنن القياس فيراعى فيه جميع ماورد به الشرع) 6-

“Mesh’de, Kıyas yollarından sapma vardır. Onda şeriatın getirdiği herşeye riâyet edilmesi gerekir.”⁵⁴⁵

İki mestin üstüne mesh etmek caiz olur. “Nasıl olsa dışını mest etmek caiz oluyor diyerek, en fazla kirlendiği için altını mest etsek de olur” diyemeyiz. Zira bu mesele farklıdır. Yine mestlerin ökçesini, içini, koncunu mesh etmek caiz olmaz.

(الاعيان تطهر بالاستحالة) 7-

“Özler değişmekle temiz olur.”⁵⁴⁶

Ölü tuza, pislik toprağa, şarap sirkeye dönüşmekle temiz olurlar. Benzerlerinde de hüküm böyledir. Pis bir şeyin, yakıldıktan sonra küle dönmüş olan hali yine pis değildir. Bir eşek ölse ve tuzlada kalıp tuza dönüşse, bu dönüşmüş hali yine pis olmamaktadır. Zira hakikati, özü değişmiş, başka bir şey olmuştur.

(للربع حكم الكل) 8-

“Bir şeyin dörtte biri, tamamı hükmündedir.”⁵⁴⁷

Bir kimsenin elbisesinin dörtte biri temiz olsa, bu elbiseden başka elbisesi de olmasa, bu elbise ile namazını kılar, çıplak olarak kılmaz. Zira elbisesinin dörtte biri temiz olunca tamamı temiz hükmündedir. Dörtte bir için tamamı hükmü vardır. Bir kimsenin iki elbisesi olsa, bu elbiselerden birinin dörtte biri kirli olsa, mezkûr dâbıttan dolayı tamamı kirli hükmündedir. Diğer temiz elbise ile namazını kılmaması lazımdır. Bir kadın çıplak olduğu halde sadece başının ve bedeninin dörtte birini örtecek kadar elbisesi olsa, hem başını ve hem de bedenini, o elbise ile örtmesi gerekir. Baş ve bedeninin dörtte biri örtülünce zikredilen dâbıttan dolayı tamamı örtülmüş kabul edilir. Başının dörtte birini örtecek kadar elbisesi yoksa başını örtmesi vacip olmamakla beraber, örtünmesi evlâdır.

(كل قيام فيه ذكر مسنون ففيه الوضع وكل قيام ليس كذلك ففيه الارسال) 9-

“Okumanın sünnet olduğu her kıyamda ellerini bağlar, okumanın sünnet olmadığı her kıyamda da ellerini salıverir.”⁵⁴⁸

İki ellerini namazda rükûdan kalktığı zaman salıverir. Bayram namazının tekbirleri arasında da ellerini salıverir. Zira buralarda okuma sünnet değildir. Böyle olunca da ellerin bağlanması gerekmez.

(كل ما لا يستحيل سؤله من العباد فهو كلامهم ومايستحيل فليس بكلامهم) 10-

⁵⁴⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 35.

⁵⁴⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 47.

⁵⁴⁷ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 58.

⁵⁴⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 67.

“İnsanlardan istenilmesi mümkün olan her söz onların sözüdür. İnsanlardan istenilmesi mümkün olmayan her söz de onların değildir.”⁵⁴⁹

Musalli namazın teşehhüdünde salavât duasından sonra kendisi ve diğer Müslümanlar için kur’ândan olan bir şey ile dua eder. Yani lafzan ve mânen kur’ân’a benzeyen şeyler ile ve peygamberimizden rivâyet edilen kur’âna benzeyen hadisler ile dua edebilir. İnsanların sözüne benzer sözlerle dua edilmemesi gerekir. İnsanların sözünde temel ise; insanlardan istenilmesi mümkün olan her sözdür. Örneğin: benim borcumu ödeyiver veya beni filânın kızıyla evlendiriver gibi.

11- (الزكاة والعشر لا يجتمعان)

“Zekât ve öşür bir araya gelmezler.”⁵⁵⁰

Bir yerden hem öşür hem de zekât vermek gerekmez. Zira bir yer, hem zekâta hem de öşre konu olamaz.

12- (قول الفاسق لا يقبل فى الديانات)

“Fâsık bir insanın sözüne dini konularda itibar edilmez.”⁵⁵¹

Ramazan hilâlini görme hususunda adaletli kimselerin şahitlikleri kabul edilirken, fâsık kimselerin şahitlikleri ise değerlendirme dışında tutulmuştur. Aynı şekilde kul haklarında ve hadîs riayetinde de şahitlikleri geçersizdir.

13- (شرط الخلفية استمرار العجز)

“Halef⁵⁵² olma acizlik devam ettiği müddetçe devam eder.”⁵⁵³

Oruç tutamayan yaşlı kimse oruç tutmaz ve fidye verir. Fakat sağlığı yerine gelir ve oruç tutmaya güç yetirecek olursa, o zaman fidye yerini tutamadığı orucun bizzat kazasına bırakır. Zira bir şeyin halef olma durumu, asla ulaşmak mümkün olmadığı zamanlarda olur. Asla ulaşmak ne zaman imkân dâhilinde olursa, bu takdirde halef ile değil de asıl ile amel etmek gerekmektedir. Bu kâidenin altına teyemmüm hususunu da dâhil edilebilir. Şöyle ki, abdestin halefi olan teyemmüm abdesti, aslolan, su ile abdeste ulaşamadığında veya herhangi bir zarurettten dolayı suyu kullanmamıza engel olduğu durumlarda geçerlidir. Ancak suya ulaşılsa veya kullanımının önündeki engel kalksa, teyemmümün halef olma durumu, yerini bizzat su ile abdeste bırakır denilebilir.

14- (فلم يجز التعجيل قبل التعليق)

“Ta’lik’ten⁵⁵⁴ önce acele etmek caiz olmaz.”⁵⁵⁵

⁵⁴⁹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 77.

⁵⁵⁰ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 181-297.

⁵⁵¹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 200.

⁵⁵² Halef: Selef’in zıddı. Bir şeyin veya şahsın arkasından gelen veya onun yerini tutan şey. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.174.

⁵⁵³ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 210.

Bir şey gerçekleştiği takdirde şunu yapacağım diyerek nezirde bulunulsa, o nezrin bağlı olduğu şart gerçekleşmeden önce, kişinin nezrini yerine getirmesi caiz olmaz. Örneğin: Kişi, filân kişi gelirse, Allah için kurban kesmek, oruç tutmak, sadaka vermek, namaz kılmak, i'tikâfa girmek benim üzerime borç olsun dese, mevzubahis olan kişi gelmeden bunları yerine getirmesi caiz olmaz. Yani ileride kişi geldiği takdirde “Ben nezrimi daha önce yerine getirmiştım” diyemez.

Bu dâbıt *Mecelle*'nin 82.maddesiyle yakın anlamlıdır. (المعلق بالشرط يجب ثبوته عند ثبوت الشرط - Şartın sübûtu indinde, ana muallâk olan şeyin sübûtu lâzım olur.)

15- (مبنى النفل على المساهلة)

“Nafile ibadetler kolaylık prensibine dayalıdır.”⁵⁵⁶

Nafile olan bir itikâf için mescitte kalma hususunda süre zorunluluğu yoktur. Bir kimse mescide girerken çıkıncaya kadar itikâfa niyet etse bile caizdir. Hatta nafile namazlarda ayakta durarak namaz kılmaya gücü yeten bir kimsenin, hiçbir mazereti yokken oturarak namaz kılsa caizdir. Bunların dayanağı da bu dâbıttır.

16- (الحلق محلل في الحج كما لسلام في الصلاة)

“Namazdaki selamın kişiyi namazdan çıkarması gibi ihramlının tıraşı da onu ihramdan çıkarır ve ihram yasakları sona erer.”⁵⁵⁷

Müellif hac veya umre ibadetini yaptıktan sonra ihram yasaklarının sona erebilmesi için gerekli olan şeyin, saç tıraşı olduğunu belirtmiş ve saç tıraşını helâl kılmada namazdaki selama benzetmiştir.

17- (الذكاة تحل المأكول)

“Boğazlamak suretiyle kesmek, yenmeye elverişli olan hayvanı helâl kılar.”⁵⁵⁸

Zira boğazlamak, temiz olan eti, yenmesi haram olan pis kandan ayırmaktadır. Boğazlamak, bizzat pis olmayan şeyin temiz olmasını ifade eder.

18- (لا يعذب بالنار الا ربها)

“Ateş ile cezalandırmak ancak Hz. Allah'ın hakkıdır.”⁵⁵⁹

Dârü'l-harpte ele geçirilen ganimetlerin İslâm ülkesine taşınmaması durumunda, kâfirler onlardan faydalanıp güçlenip tekrar saldırmasınlar düşüncesiyle, yapılabilecek uygulamalardan olarak silahların yakılabiliyorsa yakılması, yoksa gömülmesi, kâfirlerin

⁵⁵⁴ Talik: Var olması başka bir şeyin mevcudiyetine bağlanan şey. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.543.

⁵⁵⁵ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 212.

⁵⁵⁶ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 213.

⁵⁵⁷ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 237.

⁵⁵⁸ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 276.

⁵⁵⁹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 286.

binalarının tahrip edilmesi, hayvanlarının ise önce kesilmesi sonra yakılması hususunda müsaade vardır. Kesilmeden yakılması kesinlikle caiz değildir. Zira ateş ile yakmak sadece Hz. Allah'ın hakkıdır.

19- (الملك لا يثبت قبل الاحراز بدار الاسلام)

“Savaşta elde edilen ganimetler İslâm ülkesine taşınıp, sayılıp koruma altına alınmadığı müddetçe kendisinde mülkiyet söz konusu olamaz.”⁵⁶⁰

Ganimeti, Dârü'l-harpte İslâm ülkesine götürmeden paylaşmak haramdır. Zira bu malda henüz mülkiyet yoktur. Bu hüküm Hanefilere göredir. İmam'ı Şâfiî “Kâfirlerin yenilgisi kesinleştikten sonra câiz olur” demiştir. Hanefilerin ise bu hususta istisnası, temel, zaruri ihtiyaç maddeleridir. Bunlardan istifade zorunlu olduğu için mülke hâcet yoktur faydalanabilirler.⁵⁶¹

Savaşta elde edilen esir kadınların ferçleri de helâl olmaz. Çünkü ferç, ancak mülk ile helâl olur. Mülk ise İslâm ülkesine sokmadan elde edilemez.⁵⁶²

20- (العصمة لا تبطل بعراض الاسر)

“Sonradan çıkan bir sıfat olan esirlik nedeniyle insanın sahip olduğu en temel hak olan dokunulmazlık hakkı kaybolmaz.”⁵⁶³

Esir olan kimsenin can dokunulmazlığı devam etmektedir. Dolayısıyla bir esiri bilerek veya hata ile öldüren kimse diyetini vermesi gerekir.

21- (الاسلام يعصم النفس والمال)

“İslâm, kişinin malını ve canını dokunulmaz kılar.”⁵⁶⁴

Bâğîler imama, devlet başkanına itaatten çıkan Müslüman bir topluluktur. İmam onları şüphelerini gidermek için davet eder. Eğer onlar bir mekânda toplanıp, silahlanırlarsa, devlet başkanına düşen derhal onların üzerine bir ordu göndermesidir. Bunda acele etmediği takdirde, kalabalık her geçen gün artacak ve isyanı bastırmak daha zor hale gelecektir. Bu hüküm bize göredir. İmam-ı Şâfiî'ye göre ise: onlar saldırmadığı müddetçe saldırmak uygun olmaz. Yine bize göre, “İmam-ı Şâfiî her ne kadar bu görüşte olmasa da” yaralıları öldürülür, kaçan isyancıların kalabalık toplulukları varsa zararlarından korkulduğu için de takip edilir. Kalabalık halde değilse takip edilmez. Zararı hakkında korku olmadığı halde isyancıyı öldürmek ise caiz değildir. Akrabaları da hapsedilmez. Malları ise tevbe edinceye kadar

⁵⁶⁰ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 286-287.

⁵⁶¹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 288.

⁵⁶² Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 292-293.

⁵⁶³ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 293.

⁵⁶⁴ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 305.

gözetim altında tutulur. Zira İslâm nefsi ve malı dokunulmaz kılmıştır. Çok zaruri olmadığı müddetçe de dokunulmazlığı devam eder.

22- (خبر الكافر في المعاملات مقبول بالاجماع)

“Kâfir bir kimsenin haberi, muâmelâtla alakalı konularda bi'l-İcmâ' kabul edilir.”⁵⁶⁵

Kâfirin haberini kabul etmek mecburiyeti muâmelâtın çokluğundan dolayıdır. Buradan şu da anlaşılmalıdır; Helâl ve haram ile alakalı hususlarda ise kâfirin sözü kabul edilmez.

23- (وطئ الامهات يحرم البنات ونكاح البنات يحرم الامهات)

“Annelerle cinsel ilişki kızlarını haram kılar. Kızlarıyla evlenmek te annelerini haram kılar.”⁵⁶⁶

Cinsel ilişkide bulunduğu karısının kızı ve cinsel ilişkide bulunmasa bile karısının anası ile evlenmek haramdır.

24- (اذ بالزنا تثبت حرمة المصاهرة)

“Hürmet-i musâhera, zina ile sabit olur.”⁵⁶⁷

Bir erkeğin şehvet ile elbisesiz dokunduğu kadının, erkeğe şehvet ile dokunan kadının, erkeğin erkeklik organına bakan kadının, erkeğin ister camdan isterse de kadının içinde bulunduğu sudan şehvetle fercinin içine baktığı kadının, asılları ve fer'ileri ile evlenmesi haramdır. Zira bu olaylarda hürmet-i müsâhera (sıhrî evlenme engeli) tahakkuk eder. Hürmet-i müsâherada ise dokunmak ve bakmak cinsel ilişki yerine geçer. İmam'ı Şâfî ise bu görüşe katılmamaktadır.

25- (والبيع يفسد بالشرط الفاسد)

“Satış, fâsit bir şart ile fâsit olur.”⁵⁶⁸

Müellif nikâh bölümünde, nikâhın fâsit bir şart ile batıl olmayacağını, geçerli olacağını beyan ettikten sonra, satışın böyle olmadığını beyan etmek için bu dâbıtı zikreder.

26- (يحرم بالرضاع ما يحرم بالنسب)

“Evlilik yoluyla haram olan kimse, süt emme yoluyla da haram olur.”⁵⁶⁹

Sıhrî akrabalık yoluyla haram olan kimselerin, süt emme yoluyla edinmiş olduğu akrabaları da aynı şekilde haram olmaktadır.

27- (المرتد لا يرث احدا)

⁵⁶⁵ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 311.

⁵⁶⁶ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 330.

⁵⁶⁷ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 330.

⁵⁶⁸ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 333.

⁵⁶⁹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. I, s. 356.

“Mürted hiçbir kimseye vâris olamaz.”⁵⁷⁰

Müellif bu dâbıtı, İslâm dininden dönen bir kadının, Müslüman olan ve ölen kocasının vârisi olamayacağını delili olarak zikreder.

28- (الحیض لا یزید علی العشرة)

“Hayz on günden fazla olamaz.”⁵⁷¹

Meüllif bu dâbıtı Ric’at bâbında zikreder. Şöyle ki, iddetini bekleyen kadın üçüncü hayızdan on günde temizlense, Her ne kadar kadın gusül abdesti almamış olsa da iddetini bitirmiş olur. Hatta hayız kesildikten sonra gusül abdesti alması mümkün olup ve namaz için iftitah tekbiri alacak kadar zaman geçince temiz olduğuna kükmedilir. Yani kanın kesilmesi ile hayızdan çıktığına kesinlikle hükmedilir. İddet bitmiş ve ric’at de kesilmiş olur.

29- (ما یكون عوضا للمتقوم أولى ان یكون عوضا لغير المتقوم)

“Değerli bir mala bedel olan şey, değersiz bir mala karşı haydi haydi bedel olur.”⁵⁷²

Müellif bu dâbıtı (Hul’)⁵⁷³ babında zikreder. Şöyle ki, nikâh için mehir olarak belirlenen bir mal ile hul’ olayı gerçekleşebilir. Hatta daha aşağısı ile bile hul’ olabilir. Örneğin nikâh akdi için aşğari mehir, on dirhemdir. Hul’ için on dirhemden aşağı olan bir mal dahi geçerlidir.

30- (المنصوص لا ینوب اياه)

“Nassla⁵⁷⁴ bildirilmiş olan şeylerin benzeri, onların yerine geçemez.”⁵⁷⁵

Fitre hakkında Resûl-i Ekrem’in altı madde (buğday, buğday unu, kavutu, kuru üzüm, hurma ve arpa) olarak belirlediği gıdalardan ve kıymetlerinden verilmesinin caiz olduğu, bu altı gıdanın haricinde caiz olmadığı ifade edilir. Zira altı madde hakkında nas vardır. Öyle ise bu altı maddenin benzeri olan ürünlerde aynı hüküm olamaz.

31- (الرق منصف)

“Kölelik vasfı yarılایıcıdır.”⁵⁷⁶

Cariyenin⁵⁷⁷ talâkı hür insan gibi üç değil de ikidir. Yine iddeti hür kadınlar gibi üç aybaşı değil de iki aybaşıdır. Aybaşı görmeyen cariyede talak ve fesh için iddet bir buçuk aydır. Ölüm sonrası için iki ay beş gündür. Köle olduğundan dolayı hür kadınların yarısıdır.

⁵⁷⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 383.

⁵⁷¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 384.

⁵⁷² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 389.

⁵⁷³ Hul’: Kadının vereceği mal karşılığında kocasından boşanmasıdır. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.204.

⁵⁷⁴ Nass: Kur’ân âyetlerine ve hadislere verilen ortak ad. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.447.

⁵⁷⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 395.

⁵⁷⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. I, s. 401.

⁵⁷⁷ Cârîye: Köle kadın. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.66.

(الولد يتبع الام فى الرق و الحرية) -32

“Çocuk kölelik ve hürriyette anaya tabidir.”⁵⁷⁸

Müellif bu dâbıtı velâ bölümünde zikreder. Çocuğun köle veya hür olmasının anasına bakılarak karar verileceğini ifade eder. Anasını hür olan çocuğun hür, anası köle olan çocuğun ise köle olacağını ifade ettikten sonra, babanın hür veya köle olmasının çocuk hakkında belirleyici bir vasıf olmadığını beyan eder.

(الأيمان مبنية على العرف) -33

“Yeminler örfe dayanır.”⁵⁷⁹

Yemin Allah’ın sıfatlarından örfen yemin edilen sıfatlar ile yapılır. Meselâ; biizzetillâh, biazametillâh, bikudretillâh, bihürmetillâh, kadının talâkına yemin edeyim, eğer onu yaparsam Allâh’ın gadâbı veya sehati veya lâneti üzerime olsun, “Eğer onu yaparsam zâniyim, hırsızım, sarhoşum, fâizci olayım” gibi. Örfen yemin kabul edilmeyen sıfatlar ile yapılan yeminler geçerli değildir. Molla Hüsrev aynı dâbıtı aynı yerde şu kalıp ile de zikretmektedir “ان مبنى اليمين على العرف – yeminin dayanağı örfür.” Bir başka yerde ise “ومبنى الایمان على العرف – yeminlerin dayanağı örf üzeridedir.”⁵⁸⁰

المنذور اذا كان له اصل فى الفروض لزم النادر كما الصوم و الصلاة والصدقة والاعتكاف ومالا اصل له (فى الفروض فلا يلزم النادر) -34

“Adanan şeyin farz ibadetlerde aslı bulunursa (oruç, namaz, sadaka ve i’tikâf gibi) nezreden kişinin onu yerine getirmesi gerekir. Eğer farzlarda aslı yok ise o zaman yerine getirmesi gerekmez.”⁵⁸¹

Farz ibadetlerde aslı bulunmayan şeyler; hastayı ziyaret etmek, cenâzeyi uğurlamak, mescide girmek, köprü ve han yapmak ve su dolabı yapmak gibi şeylerdir.

(الاکراه يسقط الحد) -35

“İkrah (zorlama) had cezasını düşürür.”⁵⁸²

Kendi isteği ile zina fiilini işleyen kimseye had cezası uygulanır. Başkasının zorlaması ile zinâ fiilini işleyen kimseye ise bir had cezası uygulanmaz. Zira ikrah had cezasına engeldir.

İçki zorla içirilen kimseye de had cezası uygulanmaz.⁵⁸³

(ما يدرأ بالشبهات لا يستوفى بشبهة) -36

“Şüphelerle savulabilen şey, şüphe ile elde edilmiş olamaz.”⁵⁸⁴

⁵⁷⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 35.

⁵⁷⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 40-41.

⁵⁸⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 48, 54.

⁵⁸¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 43.

⁵⁸² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 62.

⁵⁸³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 70.

Hırsızlık had'dinin uygulanabilmesi için bir takım şartlar vardır. Örneğin: hırsızın mükellef olması, çalınan şeyin madrûp (basılmış) ve ceyyid (iyi) olan on dirhem veya on dirhemden fazla olması ve malın sıkı korunan ve sıkı korunduğuna veya malı koruyan kişinin iyi bir muhafız olduğuna dair şüphe olmaması gerekir.

37- (لايجب القصاص للشبهة)

“Şüphenin mevcudiyeti zamanında kısas gerekmez.”⁵⁸⁵

Molla Hüsrev bu dâbıtı farklı şekilde de zikreder. (لانها تندرى بالشبهات – kısas şüphelerle düşmektedir.)⁵⁸⁶

Bir kimse Müslümanı öldürmek üzere zorlansa, öldürmediği takdirde kendisinin öldürüleceği kesin olsa, bu takdirde öldürebilir. Bu takdirde Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre sadece öldürmeye zorlayan kısas uygulanarak öldürülür. İmam Ebû Yûsuf'a göre ise, hem zorlayan ve hem de zorlanan şüphe olduğundan dolayı öldürülmez. Müellif, İmam Ebû Yûsuf'un gerekçesi olarak bu dâbıtı zikreder. İmam Züfer'e göre ise zorlanan idam edilir.⁵⁸⁷

38- (الجزء يتعدد بتعدد الجناية)

“Suç çeşitli olunca, cezada çeşitli olur.”⁵⁸⁸

Bir çocuğa hamile olan hür bir kadının karnına vurulsa, aldığı darbeye bağlı olarak kadın çocuğunu düşürse ve çocuk ölse bir diyet vardır. Kadın iki çocuk düşürse ve çocuklar ölse iki diyet vardır. Zira suç iki kişi hakkındadır. Cezada iki kişi hakkında olmalıdır.

39- (السراية تكون فى الامور الشرعية لاالحقيقة)

“Sirâyet şer'î işlerde olur, Hakikatte olmaz.”⁵⁸⁹

Borçlu mezune bir köle bir çocuk doğursa ve cinâyet işlese, çocuğu borcu karşılığında satılabilir ama işlediği cinâyete mükabil cezalandırılmaz. Zira hem çocuk hem borç kendi zimmetindedir. Cinâyet işleminin sorumluluğu efendisinin zimmetindedir ve cinâyetinin cezasını sadece kendisi çeker. Müellif hükmü açıklarken bu dâbıtı zikreder.

40- (ان القسامة لنفى التهمة)

“Kasâme⁵⁹⁰, şüpheyi ortadan kaldırmak için vardır.”⁵⁹¹

⁵⁸⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 78.

⁵⁸⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 100, 107, 121, 282.

⁵⁸⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 94.

⁵⁸⁷ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 271.

⁵⁸⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 108.

⁵⁸⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 115.

⁵⁹⁰ Kasâme: Kâtîli meçhul olan ve üzerinde katl eseri bulunan bir maktulün, bulunduğu mahalle halkından elli kişiye onu öldürmediklerine, öldüreni bilmediklerine dair yemin etmeleridir. Bunun üzerine ölünün kanını heder olmaktan korumak ve o mahalle halkının alâka ve dikkatsizliğine bir tür ceza olmak için üzerlerine diyet ile hükmolunur. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.293.

⁵⁹¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 124.

Maktul, bir kadının köyünde bulunsa kadına kasâme düşer. Âkilesi⁵⁹² üzerine ise diyet gerekir. Bu görüş Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed'e aittir. İmam Ebû Yûsuf ise kasâme ve diyetin âkilesi üzerine gerektiği fikrindedir. Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed görüşlerini temellendirirken kadının töhmet ehlinden olduğunu, kasâmenin ise töhmet ve şüpheyi savmak için var olduğunu ifade ederken bu dâbıtı kullanır.

41- (الاصل فيه العقار)

“Vakıfta aslolan akardır.”⁵⁹³

Vâkîf, bir arsanın üzerine bina yapsa ve arsadan bağımsız olarak sadece binayı vakfetse caiz olmaz. Zira vakıfta aslolan akar⁵⁹⁴ olmasıdır. Yani ebedî olarak gelir getirmesidir. Bina ise zamanla sınırlıdır. Aslolan budur. Şu kadar var ki, hakkında özel âsâr vârid olanlar ve teâmül gereği vakıf kabul edilenler buna tâbi olmuştur.

42- (لان الأدمى مكرم غير مبتذل)

“İnsanoğlu çok saygıdeğer bir varlıktır. Değersiz değildir.”⁵⁹⁵

Kadının sütünü satmak gerek hür gerek köle olsun fâsittir. Zira süt kadının bir parçasıdır. İnsan da bütün parçalarıyla değerlidir. Yine insanoğlunun kılının da satılması fâsittir. İnsanoğlunun parçalarından birinin hor, hakir ve değersiz görülmesi kabul edilemez. İmam Ebû Yûsuf'tan, cariyenin kendisinin alınıp satılmasının caiz olmasını gerekçe göstererek, sütünün de satılmasını caiz gördüğü nakil olunmaktadır. Kadının veya cariyenin sütünün, kabın içinde olsa bile satışı yine yasaktır. Burada dâbıt Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed'in görüşlerinin gerekçesi olarak görülmektedir. Yine aynı gerekçeden dolayı, insanın kılının satılması, hatta kullanılması dahi caiz değildir. Böyle bir satış fâsid olmaktadır.

43- (وجه جواز متفاوتا اختلاف اجناسها)

“Fazlalık olarak satmanın caiz oluşu hususu, cinsleri farklı olan eşyalardadır.”⁵⁹⁶

Muhakkak fâizin nedeni, cins ile beraber miktardır. Hatta cinsler arasında yeni ve eski olmasının bir hükmü de yoktur. Cins farklı olacak olursa, o takdirde alınacak olan fazlalık fâiz olmamaktadır. Bu dâbıt, Resûl-i Ekrem'in şu hadis-i şerifine dayanmaktadır. “إذا اختلف النوعان – فبيعوا كيف شئتم – şâyet iki cins farklı olurlarsa, siz onu istediğiniz gibi satın.”⁵⁹⁷ Örneğin: Ekmeği unla veya buğdayla fazla olarak satmak caizdir. Yine, iç yağını et veya kuyruk yağı

⁵⁹² Âkile: Kasıtsız olarak işlenen cinâyet diyetini ve “gurre” denilen malî tazminatı ödeyen asabe, aşiret, meslek kuruluşları ve benzerlerine verilen isimdir. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.20.

⁵⁹³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 137.

⁵⁹⁴ Akâr: Kendisinden yararlanılan taşınmaz mal, Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.18.

⁵⁹⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 171-172.

⁵⁹⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 188.

⁵⁹⁷ فَإِذَا اختلفَ فِيهِ الْأَصْنَافُ، فَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ إِذَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ şeklinde. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. XXXVII, s. 397.

karşılında fazla olarak satmak caizdir. Örnekler çoğaltılabilir. Zira cinsler arasında farklılık vardır.

44- (الطفل فى النافع المحض ملحق بالبالغ)

“Akıllı çocuk, sırf kendi menfaatine olan hususlarda yetişkin insan hükmündedir.”⁵⁹⁸

Aklı başında bir çocuğa yapılabilecek bir hibe geçerlidir. Zira sırf çıkarı söz konusudur. Zararı mevzubahis değildir.

45- (الاجارة لاتجوز عندنا على الطاعات والمعاصى لكن لما وقع الفتور فى الامور الدينية جوزها المتأخرون)

“Bize göre günahlar ve sevaplar üzerine kiralamanın caiz olmamasıdır. Şu kadar var ki, sonradan gelen İslâm âlimleri dini işlerde gevşeklik olmaması için bu alana mahsus kiralamayı caiz görmüşlerdir.”⁵⁹⁹

Müellif ilgili eserinde bu dâbıtı, keçilerin gebe kalması için, bir teke kiralamanın caiz olmadığını delillendirmek için zikrettikten sonra, Kur’ân-Kerîm ve fıkıh bilgisi öğretmek, imamlık ve müezzinlik gibi dini hususlarda bir gevşeklik meydana geldiği için sonraki âlimler tarafından bu konularda bir istisnaya uğradığını ifade eder.

Ölünün arkasından ağlaması için tutulan kadının, şarkıcı kadının ve satılan hür bir insanın parasının rehin olarak bırakılması caiz olmaz. Bırakılmış olup ta helak olan paranın da ödenmesi gerekmez.⁶⁰⁰ Müellif, eserinde sadece hükmü açıklamakla yetinmiş, ilgili dâbıtı zikretmemiştir. Ama hükmü bu dâbıta dayandırdığı söylenilebilir. Zira günah üzerine ne kiralama ne de satış caiz olmamaktadır.

46- (يجب حمل الفظ على الادنى لنلا يلزم الاعلى بالشك)

“Lafzı, şüphe ile âlâ lazım gelmesin diye ednâya yorumlamak gerekir.”⁶⁰¹

Birisine “seni şu hayvana bindirdim” dese, niyeti hibe değilse, ödünç bindirmeye yorumlanır. Zira bindirmek lafzı, hem hibede hem de ödünç vermede kullanılır. Burada ise bir niyet olmamakla beraber bir şüphe vardır. Hibe ise ödünç vermenin üstünde bir şeydir. Şüpheli yerlerde ise âlâya değil de ednâya yorumlamak esastır.

47- (يد العدل يد المرتهن)

“Âdil kişinin eli, mürtehinin eli demektir.”⁶⁰²

⁵⁹⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 220.

⁵⁹⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 233.

⁶⁰⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 525.

⁶⁰¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 242.

⁶⁰² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 254.

Âdil kişi; rehin koyan kişi ile rehin alan kimse tarafından kanaatlerince adaletli ve dürtüst olduğuna inanılan kimsedir. Adaletli kişinin yanında bırakılan rehin, helak olduğu takdirde, rehin bırakılan kimsenin yanında helak olmuş sayılmaktadır.

48- (ان الالحاق باصل العقد انما يتصور اذا كانت الزيادة في المعقود عليه او المعقود به)

“Akdin aslına katılması, ancak ziyade ma’kûd’ün aleyhde veya ma’kûd’ün bihde olursa tasavvur edilir.”⁶⁰³

Müellif, akdin aslına ilavenin rehinde caiz olup borçta caiz olmadığını ifade ederken bu dâbıtı zikreder. Şöyle ki, borçta fazlalık ma’kûd’ün aleyh veya ma’kûd’ün bih olursa düşünülebilir. Halbu ki, borçta ziyade bunlardan hiçbiri değildir. Rehın ise, ma’kûd’ün aleyhtir.

49- (الدين سقط بالابراء)

“Borç ibrâ ile düşer.”⁶⁰⁴

Alacaklı ve borçlunun birbirlerine alacağının ve borcunun olmadığını ifade etmeleriye aralarındaki borçlu ve alacaklı ilişkisi sona erer.

Bu dâbıt *Mecelle*’nin 79.maddesinde şöyle ifade edilir. (Kişi, المرء مؤخذ باقراره -Kişi, ikrârıyla müâheze olunur.)

50- (النسب تثبت بالشبهة)

“Nesep şüphe ile sabit olur.”⁶⁰⁵

Bir kimse, başkasının malı olan cariyeyi gasbedip zina etse, cariyede gebe kalıp çocuk doğursa ve gâsıp, çocuğun kendisinden olduğunu iddiâ etse, cariyenin sahibini razı ettikten sonra nesep sabit olur. Yani çocuk ona nisbet edilir. Çünkü burada ödetme hakkı olan kölenin sahibinin ödetmeye razı olması bir şüphe oluşturur ki, o çocuk kendisinden değildir. Zina eden kişiye aittir. Müellif, cariyeden doğan çocuğun köle olduğunu, hür olmadığını açıklarken, başka bir dâbıtı zikreder. (ان الحرية لا تثبت بالشبهة - Hürriyet şüphe ile sabit olmaz)

51- (ان التصرفات القولية للمكره سواء كان مكرها بالملجى او بغيره تنعقد عندنا)

“İkrah, ister mülci⁶⁰⁶ olsun, ister gayri mülci⁶⁰⁷ olsun zorlanan kişinin sözlü tasarrufları bize göre geçerlidir.”⁶⁰⁸

⁶⁰³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 261.

⁶⁰⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 262.

⁶⁰⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 267.

⁶⁰⁶ İkrâh-ı Mülci: nefsi telef etme, uzvu kesmek ve sonucu bunlardan birine varacak seviyede dövme ile yapılan Zorlamadır. *Hukûk-u İslâmiyye ve İstilahât-ı Fıkhiyye kâmûsu*, Ömer Nasûhi Bilmen, c. VII, s. 270.

⁶⁰⁷ İkrâh-ı Gayr-i mülci: Nefsî telefe, azayı kesmeye vardiymayıp, yalnız hüzn ve acıyı gerektirecek derecedeki dövme ve hapis gibi şeyler ile yapılan ikrahtır ki, zorlanan kimsenin rızasını yok ederse de ihtiyârını fesada götürmez. *Hukûk-u İslâmiyye ve İstilahât-ı Fıkhiyye kâmûsu*, Ömer Nasûhi Bilmen, c. VII, s. 270.

⁶⁰⁸ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 271.

Mükrehin fiili tasarrufları hakkında farklı hükümler olmakla beraber sözlü tasarrufları hanefilerce kabul edilen kurala göre geçerli olmasıdır.

(الوكالة عقد غير لازم فكان لبقائه حكم الابتداء فيشترط لقيام الامر في كل ساعة ما يشترط للابتداء) -52

“Vekâlet gayr-ı lâzım olan bir akittir. Binaenaleyh bekâsı için ibtidâ hükmü vardır ve her lahza devam edebilmesi için başlangıçtaki şartların devam ediyor olması şarttır.”⁶⁰⁹

Vekâlet için başlangıçtaki şartlardan olarak; akıllı olmak, Müslüman olmak gibi şartlar vardır. Devamında da bu ve benzeri şartlar mevcut olması gerekmektedir. Örneğin: vekil veya müvekkil ölse vekâlet batıl olur. Yine vekil delirse veya mürted olsa hüküm yine aynıdır.

(لان التجارات تختلف باختلاف الامكنة والامتعة والاوقات والاشخاص) -53

“Ticaret, malların, kişilerin, vakitlerin ve mekânların değişmesiyle değişikliğe uğrar.”⁶¹⁰

Eğer mudârib, mal sahibinin tayin ettiği memleketten çıkıp başka memlekete gitmek, mal sahibinin belirttiği maldan başka malın ticaretini yapmak, mal sahibinin belirttiği vakitten başka zamanda alışveriş yapmak veya mal sahibinin belirttiği kişilerin haricindekilerle ticaret yapmak suretiyle haddini aşarsa, malı öder ve satın aldığı şey mudâribin olur.

(موت الوكيل او الموكل يبطل الوكالة) -54

“Vekil veya müvekkilden birisinin ölümü vekâleti iptal eder.”⁶¹¹

Müellif bu dâbıtı mudârebe bahsinde zikreder. Şöyle ki, mal sahibi veya mudâripten birisinin ölümü ile ortaklık bozular. Zira mudârebe akdi bir çeşit vekâlet işlemidir. Yine ikisinden birinin mürted olarak dârülharbe ulaşması ve hâkimin buna karar vermesi ile ortaklık bozular. Bu, bir çeşit ölüm hükmündedir. Yine mal sahibi olan mudâribin (Allah korusun) mürted⁶¹² olup, yurt dışına çıkması ve hâkimin buna karar vermesiyle mudârebe akdi bozular. Zira dârülharbe mürted olarak ulaşması ölmesi demektir. Ölüm vekâleti iptal ettiğine göre mudârebe de iptal olmuş olur.

(ان القسمة لاتصح حتى يستوفى المالك رأس ماله) -55

“Mudârebe ortaklığında mal sahibi sermayesini almadığı müddetçe, kârın paylaşılması sahih olmaz.”⁶¹³

Mal sahibi ile mudârib kendi aralarında ortaklıktan meydana gelen kârı paylaştıktan sonra, geri kalan malın tamamı veya bir kısmı helak olsa, mudârib, mal sahibi sermayesini

⁶⁰⁹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 294-295.

⁶¹⁰ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 312.

⁶¹¹ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 315.

⁶¹² Mürted: İslâm dininden dönen kişi, Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s.425

⁶¹³ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 316.

alabilmesi için aldığı kârı geri verir. Zira kâr ve kazanç asıl üzerine ziyadedir. Bu paylaşırma ise aslolan sermayenin selâmetinden sonra olabilir. Mudâribin elinde emanet olan mal helak olunca, aldığı kârın sermayeden olduğu ortaya çıkar.

56- (التصرف على الغير لايجوز الا بوكالة او بولاية)

“Başkası adına tasarruf, ancak velâyet veya vekâlet yolu ile olur.”⁶¹⁴

Şirket-i vücûh, iki kişinin itibarlarıyla ticaret yapmak için ortaklık kurmalarıdır. Bir kişinin başkası adına hareket edebilmesi için ya velisi ya da vekili olması gerekmektedir. Burada ise velâyet yoktur. Böyle bir ortaklık ancak vekâlet yolu ile kurulmuş olur.

57- (لان الاصل ان الربح تابع للمال كالربع)

“Aslolan, kârın nemâ gibi mala bağlı olmasıdır.”⁶¹⁵

İki ortaktan birinin katırı, diğerinin su tulumu olsa ve bu ortaklardan birisi su satım işini yapıp, kâr yapmış olsa, kazanç işi yapanın olur. Diğer ortağa ise her ne kadar fazlalılığı şart koşmuş bulunsa da sadece sermayesi verilir. En başta böyle bir ticaret fâsid bir ticarettir. Müellif bu hükmü açıkladıktan sonra, bu dâbıtı zikreder.

58- (المنفعة لايعرف مقدارها الا ببيان المدة)

“Menfaatin miktarı, ancak müddetin beyan edilmesiyle bilinir.”⁶¹⁶

Müzâraa akdinde ortaklık kurulurken, belirlenmesi gereken şeylerden birisi, ne kadar süre ortaklığın devam edeceğidir. Müddet, menfaat için ölçüdür. Belirlenen sürenin de içinde müzâraa yapacak zamanı kapsaması gerekmektedir. Yeterli zaman belirtilmez ise müzâraa fâsid olur. Birinin âdeten yaşamayacağı kadar zaman belirtilse yine müzâraa batıl olur.

59- (لان الاصل في فصل الخصومة البينة)

“Dâvada aslolan delildir.”⁶¹⁷

Mahkemede aslolan delildir. İkrar değildir. Hâkim ikrar karşısında doğrudan hükme gitmeyebilir. Ama bir delil söz konusu olduğu zaman, delile dayanarak hüküm vermesi gerekir.

60- (التعزير يثبت بالشبهات)

“Ta’zîr cezası şüphelerle sabit olur.”⁶¹⁸

Ta’zîr cezası, had cezasından daha aşağı derecede bir edeplendirme şekli olup devlet başkanının takdirine bırakılmıştır. Böyle olunca şüphelerle bile sabit olmaktadır. Mahkemede

⁶¹⁴ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 323.

⁶¹⁵ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 324.

⁶¹⁶ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 325.

⁶¹⁷ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 332.

⁶¹⁸ Molla Hüsrev, *Dürrer*, c. II, s. 335.

hâkim da'valıdan yemin istese, da'valı da yeminden kaçınsa, hâkimin ona ta'zîr cezası verme yetkisi vardır.

61- (التحليف على فعل نفسه يكون على البتات والتحليف على فعل غيره على العلم هذا اصل مقرر عند امتنا) -
“Kişinin kendi fiili üzerine yemini kesinlik ifade eder. Başkasının fiili hakkında yemini ilim ifade eder. Bu bizim imamlarımız katında bilinen yerleşik bir kâidedir.”⁶¹⁹

Başkasının fiili hakkındaki yemini betat (kesinlik) ifade etmez. Kişi başkasının fiilini kesin bilemez. Eğer kesinlik ifadesi gerekseydi bu takdirde yeminden kaçınabilirdi. Böylece de kaçınma, ikrar olurdu.

62- (الاقرار حجة ملزمة شرعا كالبينة بل اولى لان احتمال الكذب فيه ابعد) -
“İkrar, şer'an delil gibi gerektiricidir. Hatta kendisinde yalan ihtimali daha uzak olduğu için evleviyetle buna layıktır.”⁶²⁰

Bir kimse, başkası hakkında olan bir borcunu veya başka bir şeyi ikrar etse Ebû Hanîfe ile İmam Muhammed'e göre ikrarının gereğini yerine getirir. Dayandıkları dâbıt ise budur. İmam Ebû Yûsuf ise bu görüşe katılmamaktadır ve ona göre mukarrun leh' de yemin etmesi gerekmektedir. Müellif bu konuda İmam Ebû Yûsuf'a katılmaktadır.

Müellif dâva bölümünde İkrar bölümünü neden dâva bölümünden sonraya bıraktığını ifade etmek için bu dâbıtı zikreder. Dâva ikrardan sonra başka bir delile muhtaç olmaz. Hatta ikrar olmazsa şehâdete muhtaç olur. Ama ikrarın bulunduğu yerde başka bir delile ihtiyaç yoktur. (البرهان مع التاريخ أقوى من البرهان بدونه) - (Dâva ikrar ile düşer, son bulur.)⁶²¹

63- (البرهان مع التاريخ أقوى من البرهان بدونه) -
“Tarihi bulunan bir delil, bulunmayan delilden daha üstündür.”⁶²²

İki kişi, bir kadının kendi eşleri olduğu iddia etseler, bunlardan biri kendi hanımı olduğuna dair tarihi bulunan bir delil getirirse, diğeri de tarihsiz bir delil getirirse, birinci delil (tarihli delil) itibara alınır.

64- (الاذن بالتجارة اذن بما يلزمها) -
“Ticaret için verilen izin, ticaret yapmak için gerekli olan şeylere de izin anlamına gelir.”⁶²³

Müellif bu dâbıtı, ikrar bölümünde me'zûn köleye verilen iznin, ticaret yapmak için gerekli olan şeyleri de kapsadığını ifade etmek için zikreder.

⁶¹⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 338.

⁶²⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 339.

⁶²¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 357.

⁶²² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 346.

⁶²³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 359.

(ایماء الاخرس وكتابتہ كالبيان) - 65

“Dilsizin işaret ve yazısı, beyanı yerine geçer.”⁶²⁴

Dilsizin vasiyetinin, işaret ve kitâbeti ile geçerli olacağı bu dâbita dayandırılarak açıklanmaktadır. Bir başka yerde ise bu dâbit şu şekilde zikredilmektedir. “لان الإشارة من الاخرس - قائمة مقام الكلام لا من غيره - Dilsizin işareti, sözü yerine geçer. Dili olanın işareti böyle değildir.”⁶²⁵

Bu dâbit *Mecelle*'nin 70.maddesinde zikredilir: (الاشارات المعهودة للاخرس كالبيان بالسان) - Dilsizin işaret-i ma'hûdesi, lisan ile beyan gibidir.)

(الوصية تمليك بعد الموت) - 66

“Vasiyet, ölümden sonra kişiyi mülk sahibi yapar.”⁶²⁶

Bir kimse bir kadın hakkında mal vasiyetinde bulunsa, daha sonra bu kadınla evlense, yapmış olduğu vasiyet, kadın için iptal olur. Zira vârise vasiyet yoktur. Yapmış olduğu vasiyet, onu ölümünden sonra mal sahibi kılacaktı. Evlenince vârisi konumuna düştü ve bu vasiyeti otomatik olarak iptal olmuş oldu.

(شهادة النساء جائزة فيما لا يستطيع الرجال النظر اليه) - 67

“Erkeklerin bakamadıkları şeylerde kadınların şahâdeti caizdir.”⁶²⁷

Doğumu ve küçük çocuğun cenaze namazını kılmak için bir ölçüt olan ağlama fiilini, kızın bekâretini, kadınların erkekler için bakmaları mahzurlu olan yerlerdeki ayıplarını tespit etmek için sadece bir kadının şahitliği yeterlidir. Müellif, bu fikhî hükmü delillendirmek için, aynı zamanda da hadis-i şerif⁶²⁸ olan yukarıdaki dâbiti zikretmiştir.

(المراسل من الاخبار اقوى من المسانيد) - 68

“Haberlerin mürsel olanları, müsned olanlarından daha kuvvetlidir.”⁶²⁹

Şahitlik yaparken şahidin “Ben şöyle gördüm” demesi, “ben şundan şöyle işittim” demesine göre daha sağlam bir şahadet olarak kabul edilir. Müellif bu hükmün akabinden bu dâbiti zikreder.

(بينة الفساد ارجح من بينة الصحة) - 69

“Fesat beyyinesi, sıhhat beyyinesi karşısında tercihe şâyandır.”⁶³⁰

Bir vasî kendisine emanet edilen küçük bir çocuğun bağımsız satsa, çocuk âkıl bâliğ olduktan sonra, bu satışta bir aldatma olduğunu ileri sürüp delil getirirse, bu arada vasî de,

⁶²⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 430.

⁶²⁵ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 360.

⁶²⁶ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 368.

⁶²⁷ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 372.

⁶²⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, c. VI, s. 49.

⁶²⁹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 376.

⁶³⁰ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 384.

aldatma olmadığına delil getirirse, çocuğun delili geçerli kabul edilir. Zira aldanmayla alakalı olan delil, aslında olmayan, sonradan olan bir şeyi isbat etmektedir.

70- (الشهادة على حقوق العباد لا تقبل بلا دعوى من مدع بخلاف حقوق الله)

“Kul haklarında şahitlik, dâvacı tarafından açılan bir mahkemede söz konusu olabilir. Hz. Allahın haklarında ise durum tersinedir.”⁶³¹

Zira kul hakları vekâlet yoluyla bile olsa kulların istemesine bağlı olarak gerçekleşir. Şu kadar var ki, söz konusu Hz. Allah’ın hakları ise, bunda herkes sorumludur. Hz. Allah’ın haklarını yerine getirmek herkesin görev alanındadır. Böyle olunca da, Hz. Allah’ın hakkının olduğu konularda sanki dâva mevcutmuş gibi kabul edilir.

71- (الاختلاف بين الشاهدين ليس كالاختلاف بين الدعوى والشهادة)

“İki şahidin ifadelerindeki farklılık, dâva ile şahâdet arasındaki farklılık gibi değerlendirilmez.”⁶³²

İki şahidin şahâdetleri mâna ve farklı anlama gelmeyen lafızda birbirine uygun olması gerekmektedir. Mahkeme ve şahitlikte ise sadece mânada mutabakat olması yeterlidir. Lafızda uygunluk aranmaz.

72- (مال المورث لا يقضى لوارثه بلا اجر الشاهدين)

“Miras bırakan kişinin malı, iki şahit, onun malı olduğuna şahitlik etmeden vârisler arasında paylaştıramaz.”⁶³³

Mirasçının malının vereselere paylaştırılabilmesi için, iki şahit tarafından “Mûris öldü ve bu malı bıraktı veya bu mal onun mülküydü veya onun elindeydi” diye şahitlik yapmaları gerekir.

73- (البينة واليمين يترتبان على دعوى صحيحة)

“Beyyine ve yemin geçerli bir dâvanın gereğidirler.”⁶³⁴

Bir kimse mahkemede yapmış olduğu şahitlikten, mahkemenin dışında caysa geçerli bir delil olamaz. Zira o yalancı şahitliğini mahkemede yapmıştır. Tevbesi de mahkemede olmalıdır. Şahitlikten döndüğüne delil getirselere yine geçerli olmaz. Şahitlikten dönüp-dönmediği ile alakalı yemin vemesi de istenmez. Sahih bir mahkeme kurulumu ve orada tekrar şahitliğine başvurulur. Bunun sebebi ise zikredilen dâbıttır.

74- (والصحيح ان مدة الحبس مفوض الى رأى القاضى)

“Sahih olan görüşe göre; hapis müddetini belirlemek hâkimin re’yine bırakılmıştır.”⁶³⁵

⁶³¹ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 384.

⁶³² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 384.

⁶³³ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 388.

⁶³⁴ Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 391.

Bu hususta farklı görüşler olmakla beraber, sahih olan görüş budur. Hapis müddetini belirleme yetkisinin hâkime bırakılma nedenine gelince, müellif bunu şöyle açıklar; Hapis cezası incitmek ve eza vermek amacıyla uygulanır. İncinme ve eza konusunda ise insanlar birbirinden tamamen farklıdır. Böyle oluncada herkese farklı tarife uygulanabilir.

75- (الوصية تملك مضاف الى ما بعد الموت)

“Vasiyet ölümden sonrasına dayanan bir mülk edindirmediir.”⁶³⁶

Kendisi hakkında vasiyet olunan kimsenin vâris olup olamayacağına vârisin ölümünden sonra bakılır. Vasiyet yapılan kişi kimi zaman mûrisin ölümünden sonra mirasçılardan olabilir.

Bu dâbıt şu kalıp ile de zikredilir. “الاصل فى هذا الفصل ان كون الموصى له وارثا او غير وارث - Burada aslolan: Musa leh’in vâris olacağı veya olamayacağı, vasiyetin fesadı ve geçerli olup olmayacağı söz konusu olduğundan dolayı, vasiyet zamanında değil de, vârisin ölümünden sonra belli olmasıdır.”⁶³⁷

76- (الوصية تملك على اصلنا)

“Vasiyet, bizim kuralımıza göre temliktir.”⁶³⁸

Vasiyet geçici veya sürekli olarak caiz olur. Mirasta ise durum farklıdır.

77- (المنفعة ليست بمال على اصلنا)

“Bizim kuralımıza göre; menfaat mal değildir.”⁶³⁹

Bir kölenin hizmet etmesi ve evde oturulması kendisine vasiyet edilen kişinin, evi ve köleyi kiraya vermesi caiz değildir. Zira menfaat mal değildir ki, kiraya verilebilsin.

78- (الوصية اخت الميراث)

“Vasiyet mirasın kız kardeşidir.”⁶⁴⁰

Müellif vasiyetin miras gibi kişinin ölümünden sonra vaki olmasından dolayı mirasa benzetmiştir.

79- (الشهادة توجب شركة فى المشهودية)

“Şahitlik, şahitlik edilen meselede ortaklığı gerektirir.”⁶⁴¹

Şahitler şahitlik yaptıkları konularda ittifak halinde olmaları gerekir. Örneğin: bir kimse hakkında iki şahit, bir köle vasiyet ettiğine, diğer iki şahit ise, malının üçte birini vasiyet ettiğine dair şahitlikte bulunsa, hiçbirinin şahitliği kabul edilmez.

⁶³⁵ Molla Hüsrev, Dürer, c. II, s. 407.

⁶³⁶ Molla Hüsrev, Dürer, c. II, s. 427.

⁶³⁷ Molla Hüsrev, Dürer, c. II, s. 431.

⁶³⁸ Molla Hüsrev, Dürer, c. II, s. 443.

⁶³⁹ Molla Hüsrev, Dürer, c. II, s. 444.

⁶⁴⁰ Molla Hüsrev, Dürer, c. II, s. 436, 440, 445.

⁶⁴¹ Molla Hüsrev, Dürer, c. II, s. 451.

80- (الوكالة لايجرى فيها الارث)

“Vekâlet miras yolu ile cereyan etmez.”⁶⁴²

Vekil kılınan kişi ölse, onun vârisleri verâset yolu ile vekil olamazlar. Zira vekil bırakan kişi onun reyine razı olmuştur. Başkasına değildir.

⁶⁴² Molla Hüsrev, *Dürer*, c. II, s. 254.

SONUÇ

İslam hukukunda icthad üç kısma ayrılır. Birincisi beyan içtihadıdır ki bu, Kur'an ve sünnet lafızlarının açıklığa kavuşturulması ile alakalı icthad çeşididir. İkincisi kıyas içtihadıdır; kıyas yoluyla asılda var olan hükmün ortak illet sebebiyle fer'e geçirilmesinden ibarettir. Üçüncüsü genel prensip içtihadıdır. Bu da İslam hukukunda küllî kâideler ve dâbitler yoluyla yapılan icthad çeşididir. İlk fıkıh kitaplarından günümüze gelinceye kadar hemen bütün fıkıh eserlerinde bu tür icthadlara bolca rastlamaktayız.

Biz bu çalışmamızda büyük Osmanlı âlimi Molla Hüsrev'in "*Düreru'l-Hukkâm fi Şerhi Gureri'l-Ahkâm*" adlı eserinde hangi kurallara başvurduğunu ve bunlardan ne gibi hükümler çıkardığını ortaya koymaya çalıştık. Sonuç itibariyle Molla Hüsrev'in 122 adet küllî kâide ve 102 tane de dâbittan istifade edilerek hemen her alanda pek çok icthadlar yapmış olduğunu tespit ettik.

Kâide terimi şu anki anlamına ulaşıncaya kadar farklı süreçlerden geçmiştir. İlk dönemlerde "el-Asl" terimi kâide yerine kullanılmıştır. Ancak "el-Asl" kelimesi zamanla yerini kâideye bırakmıştır. Mezheplerden Hanefî mezhebi re'ye daha fazla önem verdiği için dolayı fıkıh kâideleriyle alakalı ilk çalışmalar da bunlar tarafından yapılmıştır. Daha sonra bu alanla alakalı çalışmalar hızlanarak devam etmiştir. Küllî kâide ile alakalı; Fıkıhın nerdeyse bütün alanlarında kullanılabilen genel hükümlerine küllî kâide denir. Fıkıhın sadece belirli bölümlerini ilgilendiren, daha dar kapsamlı çözüm yolu sunan genel hükümlerine ise Dâbit denmektedir.

Küllî kaide ve dâbitlerin başlıca iki faydasından söz etmek mümkündür:

a. Hiç şüphesiz fıkıh alanı çok geniş meseleleri içermektedir. Bu meselelerin tamamına vâkıf olmak neredeyse imkânsızdır. Kişi ciltler dolusu olan fıkıha ait hükümlerin dayandığı temel kuralları öğrendiği takdirde çok teferruatlı meselelerle boğuşmak zorunda kalmayacaktır. Onların dayandıkları esaslara ulaşmış olacak ve belli bir esas dâhilinde düşünmüş olacaktır.

b. Küllî kâide ve dâbitlerin temel düşünce yapısına vâkıf olan kişi, modern zamanın problemlerine aynı düşünce yapısını koruyarak daha rahat bir şekilde çözüm yolları sunabilir.

Molla Hüsrev, eserinde "el-Asl" veya "Kâide" diye isimlendirdiği genel kuralları önce zikredip bundan sonra ona atfedeceği hükümleri serdetmiş değildir. O bu genel kuralları genellikle belli bir olayın hükmünü zikrederken ortaya koymuştur.

Molla Hüsrev, ilgili eserinde küllî kâide, usûl kâidesi ve dâbıt arasında ayırım yapmamaktadır. Bazan dâbıt olarak isimlendirebileceğimiz bir kâideyi zikrettikten sonra “ هذا فلانه مخالف للقاعدة – هو الاصل الكلى - işte küllî kâide budur”, bazen de dâbıtı zikretmeden önce “ المقررة الآتى – Bu durum az sonra zikredeceğim yerleşik kâideye muhaliftir” diyerek hükmü genel kurala bağlar. Bu durum Molla Hüsrev’in ilgili eserinde küllî kâide veya dâbıtı zikretme gibi özel bir gayretinin olmadığını, kâide veya dâbıtları bazı hükümlerin daha iyi anlaşılması için zikrettiği izlenimini vermektedir.

Molla Hüsrev’in eserinde yer verdiği hükümlerin dayandığı küllî kâide ve dâbıtların kaynağını âyetler, hadisler, sahabe sözleri ve ictihadlar oluşturmaktadır. Müellif küllî kaideleri kimi zaman bu kaynaklardan doğrudan alırken kimi zaman da dolaylı bir şekilde elde etmektedir.

Molla Hüsrev, eserinde hüküm ispatında çoğu zaman meselenin arka planındaki küllî kâide ve dâbıtları açıkça zikrederken kimi zaman da açıkça belirtmemesine rağmen konunun akışından hükmü, bir küllî kâide ya da dâbıtı dayandırdığı anlaşılmaktadır.

Molla Hüsrev, eserinde, bazen sadece küllî kâideler ve dâbıtlardan yola çıkılarak verilen hükümleri zikretmiş, düzenli bir kalıp halinde küllî kâideyi veya dâbıtı zikretmemiştir. Bundan dolayı biz de hükme kaynaklık eden küllî kâideyi veya dâbıtı Mecelle’den veya Kâsâni’nin “Bedâiyu’s-Sanâyi’inden bularak tespit etmeye çalıştık.

Bu çalışma aynı zamanda bir fıkıh kitabını küllî kâide ve dâbıtlar perspektifinden okumanın ne kadar önemli olduğunu da ortaya koymakta ve kişiye fıkıh zevkini tattırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1. bs., thk. Şuayb el-Arnâvud, Âdil Mürşid, Müessesetü'r-risâle, Beyrut, 1995.
- Akgündüz, A., "Dürerü'l-Hükkâm", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. X, ss. 27-28.
- Akpınar, C., "Hasan Çelebi Fenârî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XVI ss. 313-315
- el-Alâî, E., *el-Mecmû'u'l-Müzheb fî kavâ'idi'l-mezheb*, Vizaretü'l-Evkâf, Kuveyt 1994.
- Alper, Ö., "Küllî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXVI, ss. 539-540.
- Ayğın, A., *Dürer Kitabı Çerçevesinde Molla Hüsrev'in Fıkhi Görüşleri*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.
- Baktır, M., "el-Eşbah ve'n-Nezair", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XI, ss. 456-457.
- "Kâide", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXVI, ss. 205-210.
- "İslâm Hukukunun Genel Prensipleri", *EKEV Akademi Dergisi*, yıl 12, Sayı 34, s. 203.
- el-Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî er-Rûmî el-Mısırî, Dâru'l-Fikr, el-Înâye şerh-u lhidaye ts., yy., X, 421.
- Bedreddin el-Aynî el-Hanefî, *Umdetü'l-Kâri fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Dar-u ihya'it-turasi'l-arabi, Beyrut ts. c. XXV.
- el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 3. bs., thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, 1424/2003.
- el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhu'l-Buhârî*, 1. bs., nşr. Muhammed Muhammed Tâmir, Dâru'l-beyânî'l-Arabî, yy., 2005.
- Bilmen Ö., *Hukuku İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen yayınevi, İstanbul 1967
- el-Cürcanî, E., *Kitâbü't-Tarifât*, Daru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrut 1983.
- Cici, R., "Molla Hüsrev'in Osmanlı Hukuk Düşüncesindeki Yeri", *Uluslararası Molla Hüsrev Sempozyumu*, Bursa 2011, ss.153-180.
- ed-Dârakutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed, *Sünenü'd-Dârakutnî*, (thk. Şuayb Arnâvud, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 2004, IV, 74.
- Demir, A., *Küllî Kâideler Ekolü ve Mecelle*, Katre Yayınları, İzmir 2008.
- Ebû Dâvud, Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvud*, 1. bs., nşr. Heysem b. Nizâr Temîm, Dâru'l-Erkam, Beyrut, 1999.
- Erkan, A., "Ünlü Türk Fıkıh Âlimi Molla Hüsrev Hayatı ve Eserleri", *Diyanet Dergisi*, Ankara Eylül-Ekim 1978, ss. 313-316.
- ERDOĞAN M., *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 6.baskı, Ensar Neşriyat, İstanbul 2016.
- Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Muhammed ez-Zeylâî, *Nasbu'r-râye fî Tahrici Ehâdîsi'l-Hidâye*, c. VI. S. 349. Dârülhadis, 1995.
- Ebû Ya'lâ el-Mavsîlî, *Müsnedü Ebî Ya'lâ*, thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Me'mûn, Dımaşk, 1984.
- Ebu Zehra, *İslâm Hukuk Metodolojisi*, çev. Abdülkadir Şener, Fecr Yayınları, Ankara 1986.

- el-Fârâbî, *İhsâ'ül'Ulûm*, thk, Osman Emin, Daru'l-Fikri'l-Arabî, Mısır 1949.
- el-Feyyûmî, A., *el-Misbâhu'l-Münir*, Mektebet-ü Lübnan, Beyrut 1987.
- el-Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, el-Müstedrek ale's-Sahîhayn, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, IV, 105.
- el-Hamevi, *Gamzü uyûni'l-Basâir*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985.
- el-Karâfî, Ş., *el-Furûk*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1928.
- el-Makkarî, E., *el-Kavaid*, thk. Abdullah Bin Hamid, Câmîatü Ümmü'l-Kurâ, Suudi Arabistan, Mekke.
- el-Mergînânî, Ebu'l-Hasen Burhânüddîn, *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedi*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, I, 107.
- en-Nedvî, A., *el-Kavâidü'l-Fıkhîyye*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1986.
- Hızlı, M., “Molla Hüsrev Medresesi. Uluslar Arası Molla Hüsrev Sempozyumu”, Bursa. 2011, ss. 65-76.
- Hodza, M., *Hanefî Klasiklerinden el-Hidaye'deki Külli Kaideler*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Bursa 2010.
- Hüsrev, M., *Dürrer-ül-Hükkâm fî Şerh-i Gurer-il-Ahkâm*, Fazilet Yayınevi, İstanbul 2017.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef*, 1. bs., thk. Muhammed Avvâme, Şeriketü Dâri'l-Kible, Suudi Arabistan, 2006.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünen-ü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, ts.
- İbn Nuceym Zeynelabidîn b. İbrâhîm, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, Dımaşk, 1983.
- İnalcık, H., “Murad II”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXII, ss. 212-214.
- Karaman, H., *İslâm Hukuk Tarihi, İz yayıncılık, İstanbul 1999.*
- el-Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâyi'u's-Sanâyi' fî Tertîbi's-Şerâi'*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986.
- Kızılkaya N., *İslâm Hukukunda Küllî Kâideler*, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.
- “*Kasânî'nin Bedâyi İsimli eserinde Kavaid'in Yeri*”, (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2005.
- Koca, F., “Molla Hüsrev”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXX, ss. 252-254.
- “Molla Hüsrev'in Hayatı, Eserleri ve Kişiliği”, *Uluslar Arası Molla Hüsrev Sempozyumu*, Bursa 2011, ss. 21-52.
- “*Osmanlı Şeyhu'l-İslâm'ı Molla Hüsrev Hayatı, Eserleri ve Görüşleri*” Diyanet Vakfı Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2011.
- “Mücmel”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXI, ss. 453-454.
- Korlaelçi, M., “Molla Hüsrev'in İlmî Çevresi ve Şahsiyeti”, *Gevher Nesibe Sultan Adına Düzenlenen Molla Hüsrev Mehmet Efendi Kongresi Tebliğleri*, 14 Mart 1985, Kayseri, ss. 37-52.
- Kurtuluş R., “Külliyat”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXVI, ss. 540-541.
- Küçükdağ, Y., “Zenbilli Ali Efendi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XLIV, ss. 247-249.

- Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, nşr. Mustafa Muhammed ez-Zehebî, Dâru'l-hadîs, Kahire, 2005.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, nşr. Muhammed b. Nizâr Temîm, Heysem b. Nizâr Temîm, Dâru'l-Erkâm, Beyrut, ts.
- Öner N., *Klasik Mantık*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1974.
- Özcan, A., "Molla Yegân", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXX, ss. 265-266.
- Özel, A., *Hanefî Fıkıhı Alimleri*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2014.
- Özen Ş., "Furûk", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XIII, ss. 223-227.
- Pekcan, A., *İslâm Hukuku Literatüründe Fıkıhın Genel Kurallarına Dair İlk Risale*, İslâmî Araştırmalar Dergisi, Ankara 2003, c. XVI, sayı 2.
- Sadıkoğlu, H., *Mirkatü'l-Vüsûl Tercümesi ve Şerhi*, Özgü Yayınları, İstanbul 2012.
- es-Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-Eimme, *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1993, XVIII, 31.
- Salim Öngüt, "Harem", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XVI, ss. 127-132.
- es-San'ânî, E., *el-Musannef*, thk. Habiburrahman el-A'zamî, c. VIII, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.
- es-Sübki, T., *el-Eşbah ve'n-Nezair*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1991.
- Tekin, O., "Mangır", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXVII, s. 568.
- et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevra, *Sünenü't-Tirmizî*, 2. bs., thk. Ahmed Muhammed Şâkir, yy., 1978.
- et-Tûfî, N., *Şerhu Muhtasari'r-Ravza fî Usûli'l-Fıkıh*, Matâbiu Şarku'l-Evsat, Beyrut 1989.
- Tunç, C., "Molla Hüsrev'in İlmî Hayatı", *Gevher Nesibe Sultan Adına Düzenlenen Molla Hüsrev Mehmet Efendi Kongresi Tebliğleri*, Kayseri 14 Mart 1985, ss. 5-11.
- Unan, F., "Sahn-ı Seman", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. XXXV, ss. 532-534.
- Uzunçarşılı, İ., *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982.
- Yaman, A., "Bir Kavram Olarak "Fıkıh Kaideleri" ya da İslâm Hukuku'nun Genel İlkeleri", *Marife Bilimsel Birikim Dergisi*, Yıl:1, Sayı:1, 2001, ss. 49-75.
- Yıldırım, M., *Mecelle'nin Küllî Kaideleri*, İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 2001.
- Yurdagür, M., "Molla Hüsrev ve Osmanlı İlmîyye Teşkilatındaki Yeri", *Gevher Nesibe Sultan Adına Düzenlenen Molla Hüsrev Mehmet Efendi Kongresi Tebliğleri*, 14 Mart 1985 Kayseri, ss.111-123.
- ez-Zerka, M., *Medhalü'l-Fıkhiyyi'l-Âmm*, Daru'l-Fikr, Dimeşk 1968.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI	Evren TORBALI
Doğum Yeri - Tarihi	SERİK-1981
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	Açık Öğretim Lisesi
Lisans Diploması	İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Tezsiz Yüksek Lisans Diploması	
Proje Konusu	
Yüksek Lisans Diploması	Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Tez/ Dönem Projesi Konusu	
Doktora Diploması	
Tez Konusu	MOLLA HÜSREVİN DÜRER İSİMLİ ESERİNDE KÜLLÎ KÂİDELER
Yabancı Dil / Diller	Arapça
BİLİMSEL FAALİYETLER	
İŞ DENEYİMİ	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
E-Posta	envertorbal@gmail.com